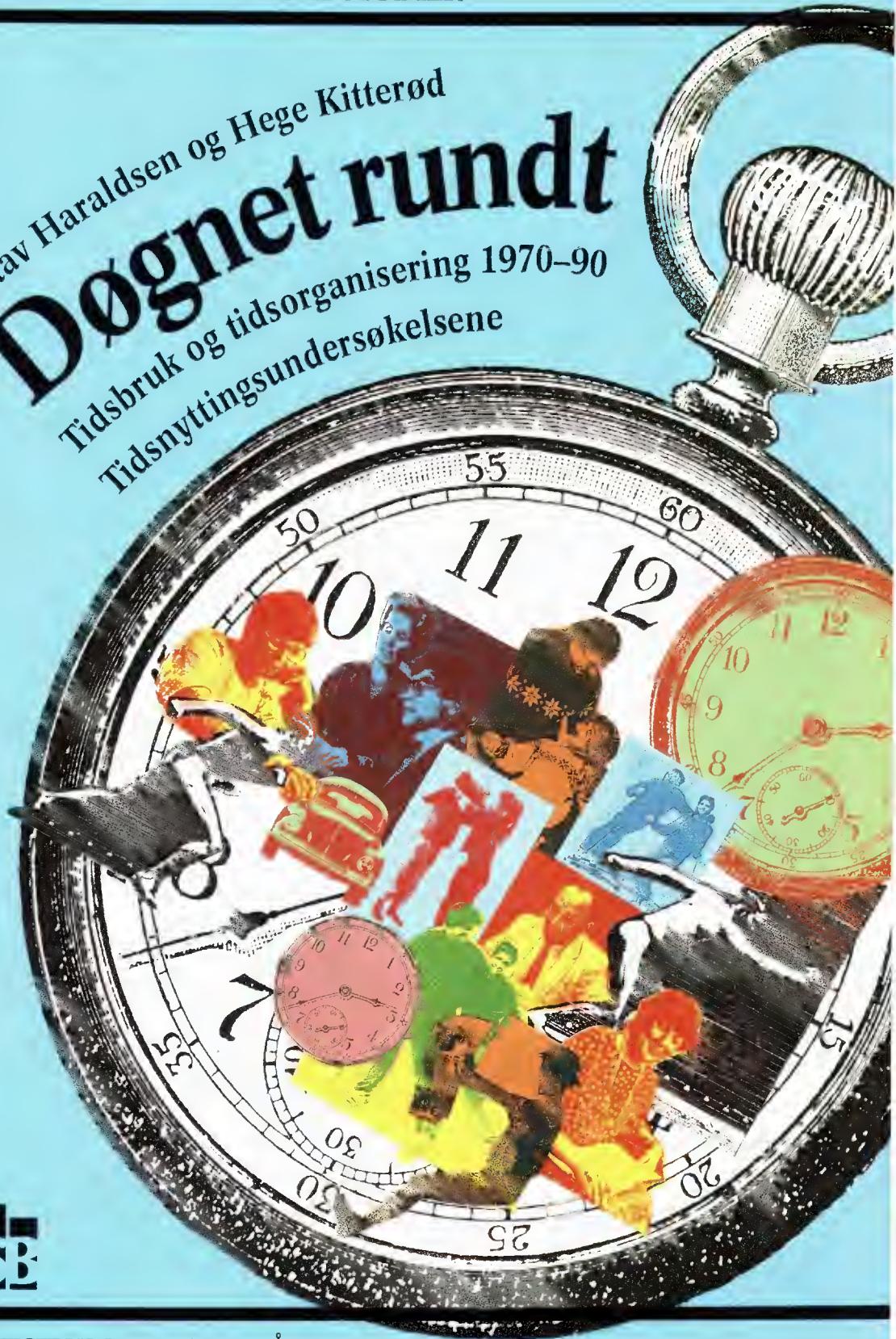

Gustav Haraldsen og Hege Kitterød

Døgnet rundt

Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90

Tidsnyttingsundersøkelsene

Døgnet rundt

Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90

Tidsnyttingsundersøkelsene

Gustav Haraldsen og Hege Kitterød

STATISTISK SENTRALBYRÅ

OSLO - KONGSVINGER 1992

EMNEGRUPPE

24 Kulturelle forhold, generell tidsbruk, ferie og fritid

ANDRE EMNEORD

Aktiviteter

Arbeidstid

Forbrukeratferd

Husarbeid

Livsstil

Nærmiljø

Omsorgsarbeid

Illustrasjon: Junn Paasche-Aasen

Forord

I denne publikasjonen legger Statistisk sentralbyrå fram noen hovedresultater fra Tidsnyttingsundersøkelsen 1990-91 og sammenlikner resultatene med de tidligere tidsnyttingsundersøkelsene fra 1971-72 og 1980-81. Publikasjonen viser hvor mye tid vi bruker til ulike aktiviteter og hvordan vi organiserer tiden over døgnet og uka. En del sentrale utviklingstrekk belyses og kommenteres. I NOS C 10 *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90* presenteres resultater i tabellform.

Kapittel 1 er skrevet av Gustav Haraldsen og Hege Kitterød i fellesskap. Hege Kitterød har skrevet kapittel 2 til 5 og vedlegg 1. Dessuten har hun skrevet kapittel 6 i samarbeid med Hilde Holte. Gustav Haraldsen har skrevet kapittel 7 til 12.

Statistisk sentralbyrå , Oslo, 31. januar 1991

Svein Longva

Innhold

	Side
1 Innledning	7
2 Hovedtrekk i befolkningens tidsbruk	13
3 Inntektsgivende arbeid	21
4 Husholdsarbeid	39
5 Samlet arbeidstid	73
6 Fritid	85
7 Dagliglivets rytme 1970-90	101
8 Dagliglivets arbeidsrytmer	109
9 Hjemme, ute, underveis	121
10 Søvn og fritidsmønster	131
11 Sosial kontakt	139
12 Hverdagsrutiner	145
 Vedlegg	
Tema og tradisjoner i internasjonal tidsnyttingsforskning	151
Tabeller	157
Litteraturliste	169
Figurregister	173
Tabellregister	179
Utkommet i serien Sosiale og økonomiske studier (SØS)	182

Standardtegn i tabeller

- .. Oppgave mangler
- Null

1 Innledning

Denne boka handler om nordmenns aktivitetsmønster; hva vi bruker tiden vår til og hvordan hverdagen organiseres. Framstillingen bygger på tall fra Statistisk sentralbyrås tidsnyttingsundersøkelser fra 1971-72, 1980-81 og 1990-91. Meningen er å peke på noen viktige utviklingstrekk i denne 20-årsperioden. Vi håper boka kan formidle interessant kunnskap til den vanlige leser og anspore samfunnsforskere til å forfølge temaene vi tar opp.

Hva er tidsnyttingsundersøkelser?

Tidsnyttingsundersøkelsene viser hvem som gjør hva i løpet av døgnet, hvor lenge, hvor ofte, i hvilken rekkefølge, når, hvor og sammen med hvem (Szalai 1972). Opplysningene samles inn ved hjelp av dagbøker og spørreskjema. Dagbøkene er viktigst. I 1990 ble vel 5000 personer kontaktet av Statistisk sentralbyrå og bedt om å notere sine gjøremål i en dagbok som dekket to døgn. Datainnsamlingen var spredt over et helt år. Dermed gir undersøkelsen et tverrsnittsbilde av nordmenns dagligliv i løpet av 12 måneder.

Innsamlingsperioder og utvalg

Undersøkelsene ble gjennomført over perioder på ett år. Den første foregikk i tiden september 1971 til august 1972, den andre i tiden oktober 1980 til september 1981 og den tredje i tiden februar 1990 til januar 1991. For enkelhets skyld bruker vi i denne boka tidsangivelsene 1970, 1980 og 1990. Undersøkelsen i 1990 ble gjennomført i befolkningen 16-79 år. De to foregående tidsnyttingsundersøkelsene dekket aldersgruppen 16-74 år. Ettersom et viktig siktemål er å studere utvikling over tid, gjelder de fleste tabeller og figurer personer 16-74 år. Det vil framgå av teksten når vi inkluderer aldersgruppen 75-79 år i omtalen av 1990-tall.

Dagboka var delt inn i kvartersintervaller om dagen og halvtimes intervaller om natta. For hvert intervall noterte deltakerne hva de gjorde, hvilke personer de var sammen med, hvor de oppholdt seg og på hvilken måte de eventuelt reiste fra et sted til et annet. En nærmere beskrivelse av hvordan undersøkelsen ble gjennomført finnes i NOS C10, *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90*. Noenlunde samme opplegg er brukt i tidligere tidsnyttingsundersøkelser og finnes dokumentert i NOS A692 og NOS B378. De norske tidsnyttingsundersøkelsene føyer seg inn i en bred internasjonal tradisjon. I vedlegg 1 gir vi en kort presentasjon av den internasjonale tidsnyttingsstradisjonen.

Hvilke spørsmål kan tidsnyttingsundersøkelsene besvare?

Tidsnyttingsundersøkelsene er vår viktigste kilde til kunnskap om det ubetalte arbeidet som utføres i samfunnet. Dagbøkene forteller hvem som utfører hvilke typer husholdsarbeid og danner grunnlag for beregninger av mengden og verdien av husholdsarbeidet. Inntektsgivende arbeid dekkes også i annen statistikk, f.eks. i SSBs arbeidskraftundersøkelser. Men bare brede studier av folks aktivitetsmønster gjør det mulig å se betalt arbeid i sammenheng med tidsbruken forøvrig. Tidsnyttingsundersøkelsen inneholder detaljerte opplysninger om hva vi bruker fritiden til. Dagbokmetoden gjør at vi kan studere både hva dagen inneholder og hvordan den er organisert. Fordi vi også registrerer hvem man er sammen med og hvor man oppholder seg, kan aktivitetsmønsteret knyttes til samværsmønsteret og til ulike oppholdssteder eller reisemåter.

Tidsnyttingsundersøkelsene kan kaste lys over spørsmål som:

- Hvilke konsekvenser har det for innsatsen i hjemmet at stadig flere kvinner går ut i yrkeslivet?
- Hvordan ser hverdagen i småbarnsfamilier ut når begge ektefeller har full jobb?
- Har fritidsøkningen fra 70-tallet fortsatt i 1980-åra?
- Har eksplosjonen i medietilbudet gjort oss til TV-slaver, eller skrur vi av fjernsynet til fordel for andre gjøremål?
- Er vi blitt mer hjemmekjære eller har vi fått en mer utadvendt livsstil?
- Hvordan har bilen endret reisemønsteret vårt?
- Har dagens eldre en mer aktiv livsstil enn eldre for 20 år siden?

I 1980-åra har tidsbruk og tidsorganisering vært et viktig tema i samfunnsdebatten. Tre stikkord i denne sammenheng er likestilling, tidspress og tilgjengelighet.

Etterhvert som kvinner engasjerer seg mer utenfor hjemmet både i arbeidsliv, politikk og organisasjonsarbeid, forventes det at menn skal bruke mer tid på barn og husarbeid. På 70-tallet dreide likestillingsdebatten seg i hovedsak om kvinners rettigheter og rolle. På 80-tallet har også menns tidsbruk og deltakelse på ulike områder vært sterkt framme. Menn har selv kommet med viktige innspill, blant annet gjennom Mannsrolleutvalgets arbeid.

Organiseringen av dagliglivets gjøremål har blitt mer komplisert. Det gjelder særlig i barnefamilier der begge ektefellene er yrkesaktive. Mange har etterlyst en oppmykning av gjeldende arbeidstidsordninger. Misforholdet mellom omsorgsbehovet i samfunnet og den offentlige sektors muligheter til å fylle behovene, har satt søkelyset på det uformelle omsorgsarbeidet. Fra flere hold kreves det at ulønnet arbeid må synliggjøres, oppvurderes og verdifestes.

På 80-tallet har to regjeringsoppnevnte utvalg arbeidet med tema som har direkte tilknytning til diskusjoner om tidsbruk. Åpningstidsutvalget vurderte åpningstider og andre hindringer som gjør at folk har problemer med å gjøre innkjøp og benytte seg av offentlige tjenester. Utvalget leverte sin innstilling i

1984. Arbeidstidsutvalget analyserte spørsmål knyttet til ulike typer arbeidstidsreformer. Utredningen ble lagt fram i 1987. Disse offentlige utredningene avspeiler en mer generell debatt om tidspress og tilgjengelighet som for alvor skjød fart i 1980-åra (Berg, Lavik og Solvang 1990).

Hvilke endringer de siste 20 åra tilsier at tidsbruken har endret seg?

Både lovendringer, holdningsendringer, teknologisk utvikling og økonomiske svingninger virker inn på aktivitetsmønsteret. Det har skjedd store endringer på disse områdene de siste 20 åra. Derfor er det også grunn til å vente seg at folk har forandret sin tidsbruk.

Det er gjennomført flere arbeidstidsreformer som trolig har virket inn både på omfanget og fordelingen av det inntektsgivende arbeidet. På 70-tallet ble pensjonsalderen satt ned, ferien ble utvidet med en uke for folk over 60 år, normalarbeidsdagen ble redusert til 40 timer pr uke og det ble innført begrensninger for overtidsarbeid. På 80-tallet ble det lettere å få nedsatt arbeidstid av velferdsårsaker, det ble åpnet for enda lavere pensjonsalder i enkelte virksomheter, svangerskapspermisjonen ble utvidet og det ble innført lik arbeidstid for arbeidere og funksjonærer. Reformene på 70-tallet hadde trolig større betydning for den daglige tidsbruken i samfunnet enn 1980-åras reformer.

De viktigste endringene på arbeidsmarkedet de 20 siste åra er imidlertid ikke resultater av offentlige tiltak. Vi tenker da først og fremst på framveksten av kvinners deltidsarbeid. I 1980-åra har også arbeidsledigheten økt betraktelig. Blant yrkesaktive menn har en på den annen side registrert økning i andelen som jobber overtid eller tar ekstraarbeid (Bø 1989).

Den demografiske utvikling har gått i retning av mindre husholdninger og færre barn. Generasjoner med lav utdanning er i ferd med å erstattes av nye med et høyere utdanningsnivå. I 1970 hadde for eksempel 6,7 prosent av befolkningen utdanning på universitets- eller høgskolenivå. I 1989 var andelen 14,8 prosent (Statistisk årbok 1991). Høyere utdanningsnivå har trolig betydning for fritidsmønsteret og valg av livsstil generelt.

Flere har skaffet seg tekniske hjelpemidler i hjemmet. Flere barn har tilsynsordninger utenfor husholdningen. Den dramatiske økningen i medietilbud har sannsynligvis konsekvenser for fritid og døgnrytme.

Økning i bilhold har rimeligvis påvirket befolkningens mobilitet. I 1970 var det 5,2 innbyggere pr registrerte personbil. For 1990 er dette forholdstallet beregnet til 2,6.

Etter at den nye åpningstidsloven trådte i kraft på midten av 1980-tallet, har det blitt vanlig med utvidet åpningstid i varehandelen. Dette gir forbrukerne muligheter til å gjøre innkjøp på andre tider enn tidligere.

Hvordan skal tidsnyttingstall tolkes?

Det er viktig å være klar over at tidsnyttingsdata viser tidsbruk på aggregert nivå eller på samfunnsnivå. Det er ikke enkeltpersoners, men grupper eller

hele befolkningens tidsbruk som belyses. Endringer på samfunnsnivå kan skyldes forandringer i befolkningens sammensetning eller forandringer i ulike gruppers tidsbruk. En økning i andelen eldre vil for eksempel bidra til at Eldres aktivitetsmønster veier tyngre i de aggregerte gjennomsnittene. I slike tilfeller kan gjennomsnittstallene for befolkningen endre seg selv om både eldre og yngre bruker tiden sin som før. Gjennomsnittet for alle vil også endre seg hvis en del av befolkningen endrer sine vaner.

De aggregerte resultatene kan også skjule forskyvninger mellom ulike grupper. Endringer i én gruppes tidsbruk oppveies ofte av motsatte utviklings-trekk i en annen gruppe. I 1970- og 80-åra har det for eksempel skjedd store forskyvninger mellom menn og kvinner og mellom folk i ulike aldre.

De som deltar i undersøkelsen, noterer sine gjøremål med egne ord i dagbøkene. I ettertid tilordnes hver aktivitet en kode. I alt benyttes vel 100 ulike koder. Ved klassifiseringen anlegges det som har vært kalt et "utenifra-perspektiv" (Ås 1978). Det er bestemt på forhånd hvilke gjøremål som skal regnes som fritidsaktiviteter, husholdsarbeid, personlige behov osv. Dersom vi hadde gått tilbake og spurt deltakerne om hvordan de opplevde ulike aktiviteter, ville trolig SSBs tolkning av og til avvike fra intervjupersonenes oppfatning. Eksempelvis kodes hagestell som husholdsarbeid, mens mange anser dette som en fritidsaktivitet. Selv om en slik framgangsmåte kan virke problematisk, er den nødvendig fordi et felles klassifiseringsskjema er en forutsetning dersom en skal sammenlikne resultater fra flere undersøkelser.

Tidsnyttingsundersøkelser utfyller levekårsundersøkelser ved at de viser hvordan folk faktisk lever innenfor de muligheter og begrensninger levekårene gir. Både levekårs- og tidsnyttingsundersøkelser kartlegger først og fremst faktiske forhold. De forteller lite om hvordan folk opplever hverdagen, hvilke ønsker og motiver de har eller hva ulike aktiviteter betyr for den enkelte. Undersøkelser av handlingsrammer, faktisk handlingsmønster og handlingenes betydning for den enkelte er tre forskjellige, men gjensidig utfyllende måter å beskrive samfunnet på.

Hvordan er framstillingen disponert?

I kapittel 2 gir vi en grov oversikt over hvor mye tid som ble brukt til ulike aktiviteter i 1970, 80 og 90. Denne framstillingen bygger på en inndeling i fem hovedtyper aktiviteter: Inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid, utdanning, personlige behov og fritid. Deretter følger tre kapitler med en mer detaljert framstilling av hvordan mengden inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid har endret seg i løpet av de siste 20 år. Kapittel 6 handler om fritid.

Fra kapittel 7 skifter vi tilnærming. Herfra er det ikke tidsbruken, men tidsorganiseringen som står i fokus. I denne del av boka viser vi blant annet hvordan tiden vi bruker til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og fritid nedfeller seg i daglige arbeidsrytmer og fritidsmønster. I tillegg til disse aktivitetene ser vi også på reisemønsteret og søvnvanene i befolkningen.

Dessuten tar vi opp andre sider ved hverdagen enn aktivitetsmønsteret. Kapittel 9 handler om hvordan vi skifter mellom å være hjemme og ute på ulike tider av dagen og kapittel 11 om samværsmonstre. Kapittel 12 har vi kalt *Hverdagsrutiner*. Her forsøker vi å danne oss et bilde av hvor stabilt aktivitetsmønsteret er fra den ene dagen til den neste. Til slutt oppsummerer vi noen hovedinntrykk.

I vedlegg 1 gir vi en kort oversikt over tema og tradisjoner i den internasjonale tidsnyttingsforskningen. I vedlegg 2 har vi samlet endel tilleggstabeller fra kapitlene om tidsbruk.

2 Hovedtrekk i befolkningens tidsbruk

Befolkningens tidsbruk er annerledes i dag enn ved inngangen til 1970-åra. Endringene var mer markerte på 1970- enn på 80-tallet og mer omfattende i ulike grupper enn i befolkningen som helhet. Det har skjedd betydelige forskyvninger mellom menn og kvinner og mellom folk i ulike aldre og familiefaser. Utviklingen på 70-tallet er beskrevet i tidligere publikasjoner (Lingsom og Ellingsæter 1983). I dette kapitlet viser vi hvordan befolkningen fordeler tiden sin på ulike gjøremål i 1990 og ser hovedendringene i et 20-års-perspektiv. Vi deler aktivitetene inn i fem hovedgrupper og beskriver utviklingen ved hjelp av gjennomsnittstall.

Fem hovedgrupper av aktiviteter

På dette nivået deles aktivitetene i følgende fem hovedkategorier:

Inntektsgivende arbeid som omfatter yrkesarbeid, arbeidsreiser og pauser på arbeidsplassen.

Husholdsarbeid som omfatter ubetalt arbeid for egen og andres husholdning.

Utdanning som omfatter undervisning, studier og lekselesing.

Personlige behov som omfatter søvn, måltider og personlig pleie.

Fritid som omfatter ulike fritidsaktiviteter.

I tillegg kommer en restkategori, *annet/uoppgitt* som omfatter perioder med uoppgitte aktiviteter samt gjøremål som ikke faller inn under noen av de øvrige hovedgruppene.

Noen opplever klare skiller mellom ulike aktivitetstyper, mens andre har et mer sammenvevet tidsmønster. Eksempelvis er det trolig skarpere grenser mellom arbeidstid og fritid og mellom hva som er arbeidsplass og ikke for ansatte enn for selvstendig næringsdrivende. For kvinner i primærnæringene kan inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid flyte over i hverandre, mens hjemmearbeidende kvinner kan oppleve at fritid og husholdsarbeid er tett sammenvevet.

Videre varierer det hvor oppstykket og omskiftelig folks tidsmønster er. Noen har lange sammenhengende bolker med fritid, mens andre har korte

intervaller med stadige avbrudd. Noen utfører husholdsarbeid i konsentrerte perioder, mens andre avbrytes av hyppige forstyrrelser.

Når vi beskriver tidsbruksmønsteret i det følgende, er det den samlede varigheten av ulike aktiviteter som belyses.

Tidsbruken beskrives med gjennomsnittstall

Tidsbruk kan beskrives med ulike mål. Vi benytter gjennomsnittstall og viser gjennomsnittlig tidsbruk pr dag for den voksne befolkning som helhet og for ulike grupper. (Gjennomsnitt pr uke får man ved å multiplisere gjennomsnittlig tidsbruk pr dag med 7).

Gjennomsnittene omfatter både personer som har utført en aktivitet i løpet av en dag, og personer som ikke har utført aktiviteten. Mengden tid brukt avhenger derfor både av andelen som utfører ulike gjøremål og av tidsbruken blant utøverne.

Tallene gjelder for hele året

Folks aktivitetsmønster varierer selvsagt over året og mellom ulike ukedager. Beregningene våre er gjennomsnitt for hele året.

Tallene viser ikke variasjon innen grupper

Også innen ulike grupper er det store variasjoner i hvor mye tid folk bruker til ulike aktiviteter. Gjennomsnittstallene dekker over denne variasjonen, men egner seg godt til å vise samlet tidsbruk i en gruppe og til å sammenlikne tidsbruken i ulike grupper og til forskjellige aktiviteter. Variasjonen innen grupper har stor interesse, men er ikke tema i denne boka.

Personutvalg, ikke husholdningsutvalg

Undersøkelsen er basert på et utvalg av enkeltpersoner, ikke av husholdninger. Vi har derfor ikke opplysninger om tidsbruk på husholdningsnivå, bare for ulike grupper av personer.

Eksempelvis belyses kjønnsforskjeller i tidsbruk på gruppenivå. Når vi ser på arbeidsdelingen blant småbarnsforeldre, ser vi tidsbruken blant småbarnsfedre som gruppe i forhold til tidsbruken blant småbarnsmødre som gruppe. Arbeidsdelingen varierer selvsagt fra par til par, men dette fanges ikke opp i tidsnyttingsundersøkelsen.

Bare hovedaktiviteter, ikke biaktiviteter

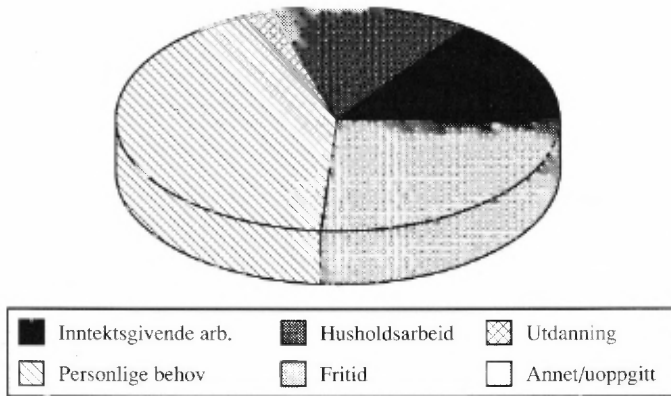
Tallene i boka er basert på opplysninger om tid brukt til viktigste gjøremål i hvert tidsintervall. Vi gir ikke opplysninger om eventuelle samtidige aktiviteter (biaktiviteter).

Tid brukt til ulike aktiviteter

Vi bruker mest tid til personlige behov som søvn, måltider og personlig pleie. I gjennomsnitt går 10 timer og 4 minutter pr dag eller 42 prosent av døgnet 24 timer til slike gjøremål (figur 1). Nærmere 8 av disse timene går med til nattesøvn.

Figur 1

Tid brukt til ulike aktiviteter i gjennomsnitt for alle dager 1990. Timer og minutter

Inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid tar omtrent like mye tid, henholdsvis 3 timer og 37 minutter og 3 timer og 31 minutter i gjennomsnitt pr dag. Når disse tallene kan virke lave, er det fordi det dreier seg om et års-gjennomsnitt for alle dager (også lørdager og søndager) og for alle, uavhengig av om folk er yrkesaktive eller ikke. Bare to prosent av den voksne befolkningens samlede tid går med til utdanningsaktiviteter.

Innsatsen i betalt og ubetalt arbeid varierer naturligvis sterkt mellom menn og kvinner og mellom folk i ulike aldersgrupper. Eldre bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid enn unge og middelaldrende. Menn bruker vesentlig mer tid enn kvinner til denne type arbeid, mens kvinner utfører mest husholdsarbeid. De unge står for det meste av utdanningsaktiviteten.

Summen av tid brukt til betalt og ubetalt arbeid, pluss tid brukt til utdanning, kaller vi samlet arbeidstid eller forpliktet tid. Selv om menn og kvinner disponerer arbeidsinnsatsen sin forskjellig, har de omtrent like lang samlet arbeidstid.

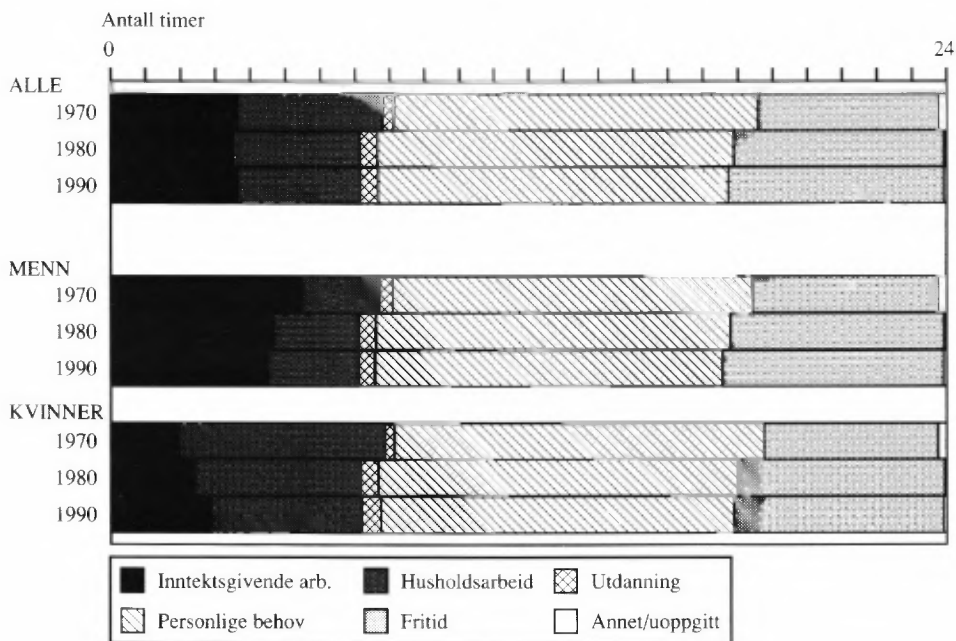
I gjennomsnitt går 6 timer og 11 minutter pr dag, eller omtrent en fjerdedel av døgnetts 24 timer, med til ulike fritidsaktiviteter. Eldre 67-74 år har mest fritid, mens menn og kvinner i alderen 25-44 år har minst. Mange i aldersgruppen 25-44 år er i etableringsfasen. Derfor opptar arbeid i yrkes- og familieliv store deler av dagen.

1970-åra: Mer fritid, mindre husholdsarbeid

I 1970-åra forandret befolkningen sitt livsmønster betydelig. Utviklingen varierte mellom ulike grupper. Ser vi alle voksne under ett, var den sterke fritidsøkningen en av de mest markerte endringer i tidsbruken.

Figur 2

Tid brukt til ulike aktiviteter blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

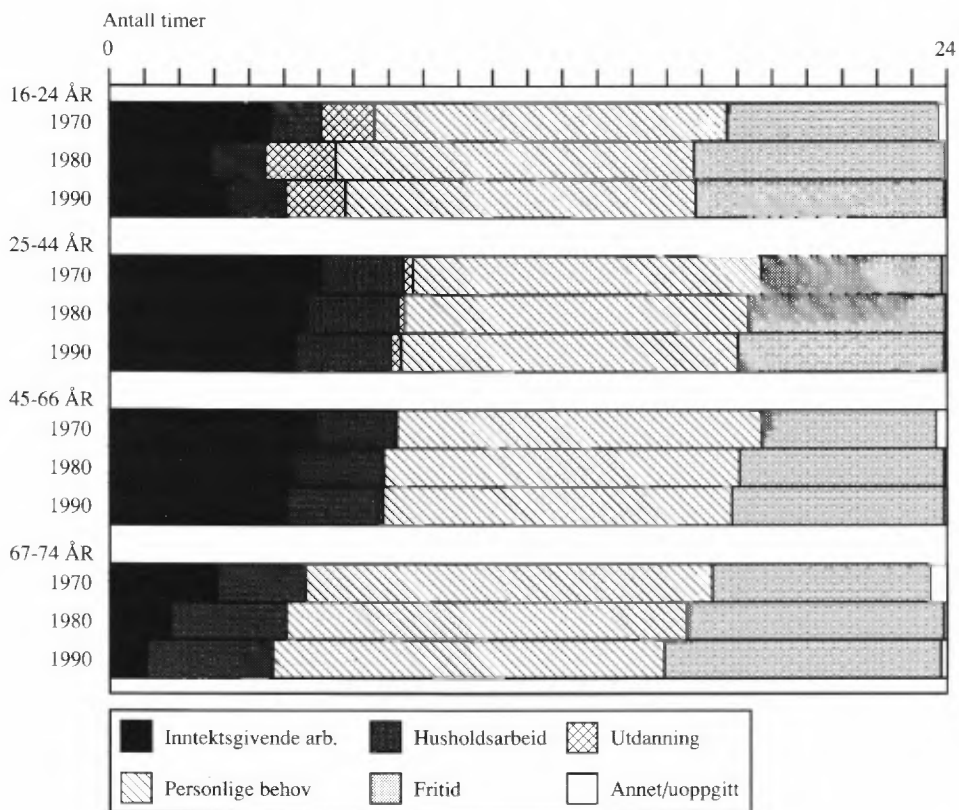
Både menn og kvinner i alle aldre brukte atskillig mer tid til fritidsaktiviteter ved inngangen til 1980-åra enn ti år tidligere (figur 2-4). Økningen var på vel 50 minutter i gjennomsnitt pr dag eller nærmere fire timer pr uke for befolkningen som helhet. Den skyldtes først og fremst en betydelig reduksjon i husholdsarbeidet. Tiden til inntektsgivende arbeid gikk ned med bare ni minutter i gjennomsnitt pr dag, mens husholdsarbeidet ble beskåret med en halv time pr dag i gjennomsnitt. Når innsatsen i yrkeslivet minket såpass lite til tross for 1970-åras omfattende arbeidstidsreduksjoner, skyldtes dette økningen i yrkesaktivitet blant kvinner.

Større endringer blant kvinner enn blant menn

Både menn og kvinner forandret sitt dagligliv og sin tidsbruk på 70-tallet. Endringene var størst blant kvinner. De brukte nærmere en halv time mer i gjennomsnitt pr dag til inntektsgivende arbeid i 1980 enn i 1970. Utviklingen skyldtes først og fremst at flere kvinner gikk ut i yrkeslivet. En økning både i tiden brukt til inntektsgivende arbeid og til fritid var mulig på grunn av en kraftig beskjæring av tiden brukt til husholdsarbeid. Nedgangen i husholdsarbeid var på over en time i gjennomsnitt pr dag. Også tiden brukt til personlige behov ble redusert, men nedgangen var svak.

Figur 3

Tid brukt til ulike aktiviteter blant menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

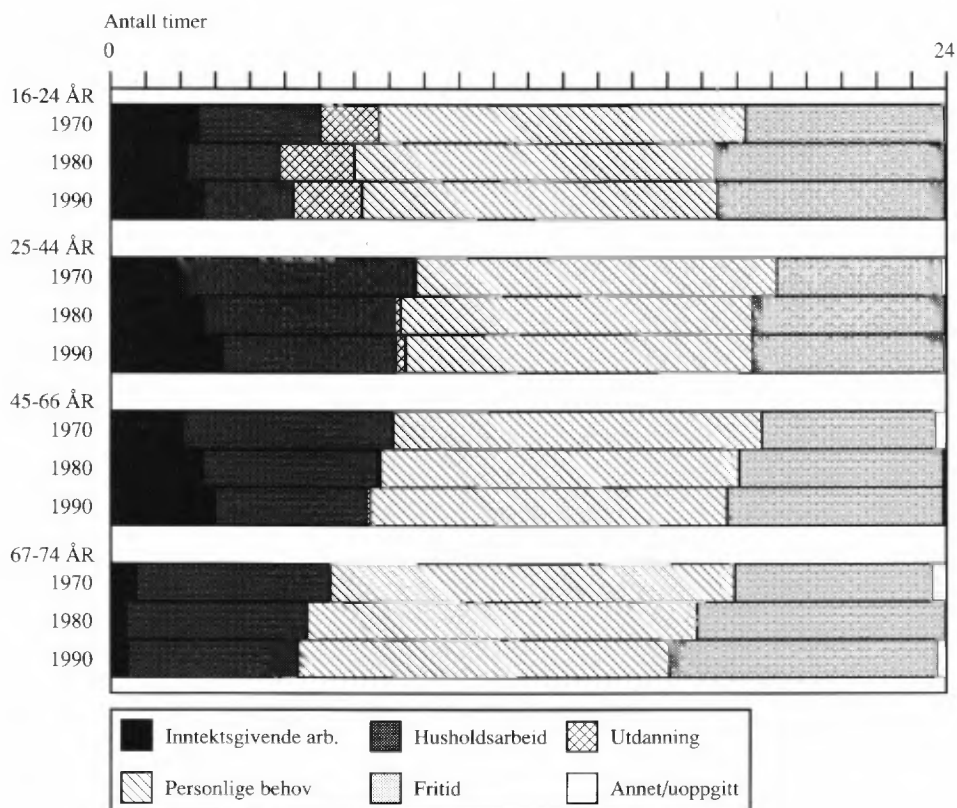
Menn brukte klart mindre tid til betalt arbeid i 1980 enn i 1970. Nedgangen var på nærmere 50 minutter i gjennomsnitt pr dag og hadde sammenheng både med 1970-åras arbeidstidsreduksjoner og med synkende yrkesprosenter. På den annen side økte menn sitt ubetalt arbeid noe i denne perioden, men økningen var langt mindre enn nedgangen blant kvinner. I likhet med kvinner reduserte menn tiden til personlige behov, men også her var nedgangen liten.

Mindre kjønnsforskjeller, større aldersforskjeller

Endringene i menns og kvinners tidsbruk medførte at kjønnsforskjellene ble betraktelig redusert. Det inntektsgivende arbeidet ble omfordelt slik at kvinner utførte en større og menn en mindre andel. Utjevningen i tiden brukt til husholdsarbeid skyldtes hovedsakelig en reduksjon blant kvinner, ikke en økning blant menn.

Figur 4

Tid brukt til ulike aktiviteter blant kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

Mens kjønnsforskjellene ble redusert, økte aldersforskjellene. Tidsbruken blant unge og eldre skilte seg i større grad fra tidsbruken i befolkningen ellers i 1980 enn i 1970. Dette hadde sammenheng med forlenget utdanningsperiode og nedsatt pensjonsalder. Fritidsøkningen var større blant eldre og unge enn i befolkningen ellers, samtidig som reduksjonen i tiden brukt til inntektsgivende arbeid var mer markert. Eldre menn økte sin innsats i husholdsarbeidet mer enn unge og middelaldrende menn.

1980-åra: En fortsettelse av trenden fra 1970-åra, men langt svakere

Ser vi befolkningen under ett, var endringene i tidsbruken mindre på 1980-enn på 1970-tallet. I all hovedsak finner vi de samme utviklingstrekk i 1980-åra som i tiåret før, men i langt svakere form. Utviklingen verken stoppet opp eller snudde, men flatet ut.

Også i 1980-åra økte fritiden, men økningen var forholdsvis liten, bare ni minutter i gjennomsnitt pr dag for befolkningen som helhet. Tiden brukt til husholdsarbeid ble redusert med åtte minutter i gjennomsnitt pr dag. 1970-åras nedgang i tid til personlige behov fortsatte i 1980-åra. Vi brukte i gjennomsnitt 11 minutter mindre pr dag til søvn, måltider og personlig stell i 1990 sammenliknet med 1980. Den svake nedgangen i tid brukt til inntektsgivende arbeid fra 70-tallet ble imidlertid møtt av en svak økning i 1980-åra. Resultatet for befolkningen som helhet er at det brukes like mye tid til inntektsgivende arbeid ved inngangen til 1990-åra som ved inngangen til 1970-åra. Tiden brukt til utdanning var uendret på 80-tallet. Dette er en overraskende utvikling ettersom stadig flere tar høyere utdanning. Muligens har det sammenheng med at skoleelever og studenter oftere har inntektsgivende arbeid ved siden av studiene enn tidligere (Barstad 1988).

Mer betalt og mindre ubetalt arbeid blant kvinner. Motsatt utvikling blant menn

Også i 1980-åra var endringsmønsteret ulikt for kvinner og menn. Kvinner omdisponerte mer tid enn menn. De trappet opp tiden til inntektsgivende arbeid og reduserte tiden brukt til husholdsarbeid tilsvarende mye. Blant menn var utviklingen motsatt. De reduserte det inntektsgivende arbeidet og økte husholdsarbeidet, men også i dette tiåret var økningen i menns husholdsarbeid mindre enn nedgangen blant kvinner.

1970-åras utjevning av kjønnsforskjeller i tidsbruk fortsatte på 80-tallet, men i svakere form. Forskjellene mellom folk i ulike aldre ble mer markert. Fritidsøkningen var sterkere blant eldre (67-74 år) enn blant unge og middelaldrende (figur 3 og 4).

Betydelige endringer i befolkningens livsmønster siden 1970

Ser vi perioden 1970-90 under ett, har det altså vært omfattende endringer i befolkningens dagligliv. Dette gir seg utslag i endret tidsbruk både på samfunns- og gruppenivå. For den voksne befolkning som helhet har fritiden økt med vel en time i gjennomsnitt pr dag. Tiden brukt til husholdsarbeid er redusert med nærmere 40 minutter i gjennomsnitt pr dag, og tiden til personlige behov er redusert med 24 minutter pr dag. Tiden brukt til utdanning har økt med 11 minutter pr dag, mens tiden brukt til inntektsgivende arbeid har vært uendret.

Det har vært store forskyvninger mellom ulike grupper. Kjønnsforskjellene er redusert, mens aldersforskjellene har økt. Det inntektsgivende arbeidet er omfordelt slik at kvinner utfører en større andel enn før. Særlig har eldre menn redusert sin deltakelse i yrkeslivet betydelig. Menn utfører en større andel av husholdsarbeidet i dag enn for 20 år siden. Dette skyldes i første rekke at kvinner har skåret kraftig ned på den tiden de bruker til husholdsarbeid. Menn har likevel økt sin innsats noe. Økningen er sterkest blant eldre menn som har fått frigjort mye tid, fordi mange av dem har gått ut av yrkeslivet.

3 Inntektsgivende arbeid

Bare en liten del av vår samlede tid går med til inntektsgivende arbeid. Over livsløpet bruker vi langt mer tid utenfor enn innenfor arbeidslivet. Likevel setter yrkeslivets tidsrammer sitt preg på hele samfunnet. De har konsekvenser for den tidsmessige organisering av familieliv, nærmiljø, organisasjonsarbeid og fritid og berører dagliglivet såvel for yrkesaktive som for ikke-yrkesaktive. Diskusjonen om arbeidstidens lengde og plassering over døgnet, uka, året og livsløpet handler egentlig om organiseringen av samfunnet generelt.

For yrkesaktive flest innebærer arbeidslivet en sterk tidsbinding. Arbeidstakere inngår avtaler som regulerer hvor mye og når de skal arbeide. Enkelte har ment at den strenge avgrensningen av arbeidstiden er en av hovedkarakteristikkene ved moderne samfunnsorganisasjon (Zerubavel 1979). Ved siden av aktiviteter som tilfredsstillende grunnleggende behov, slik som søvn og spising, setter det inntektsgivende arbeidet rammer for hvor mye tid vi kan bruke til andre gjøremål.

De fleste ser det som et gode å ha lønnet arbeid. Dette blir særlig klart i tider med høy arbeidsledighet. Yrkesarbeid gir økonomisk trygghet, rettigheter i trygdesystemet og har stor sosial betydning. Det kan være lærerikt og utviklende og gir grunnlag for tilhørighet og sosial kontakt. Men yrkeslivet har også uheldige sider. Mange opplever arbeidet som fysisk eller psykisk belastende, og mange er lite tilfreds med rutinepregede jobber uten mulighet for medbestemmelse og utvikling.

Datakilder om inntektsgivende arbeid

Det finnes flere datakilder som viser hvor mye tid vi bruker til inntektsgivende arbeid. Mest sentralt står SSBs *arbeidskraftundersøkelser* (AKU). Her registreres folks avtalte og faktiske arbeidstid pr uke ved hjelp av spørreskjema.

I *tidsnyttingsundersøkelsen* kartlegges tiden som brukes til inntektsgivende arbeid gjennom dagbokføring. Det er den tiden folk faktisk utfører inntektsgivende arbeid som registreres, ikke den avtalte eller den vanlige arbeidstiden. I prinsippet registreres også *svart arbeid*. Fravær fra jobben pga *sykdom* eller andre forhold regnes ikke med, heller ikke private ærend i arbeidstiden.

Større endringer på gruppenivå enn på samfunnsnivå

Omfanget av det inntektsgivende arbeidet bestemmes både av andelen yrkesaktive i befolkningen og av tidsbruken blant de yrkesaktive. I prinsippet kan vi tenke oss at tidsbruken på aggregert nivå eller på samfunnsnivå er den samme enten det er få yrkesaktive som jobber mye eller mange yrkesaktive som jobber lite.

Det samlede omfanget av befolkningens yrkesarbeid endres langsomt. Omfordeling av inntektsgivende arbeid fra en gruppe til en annen endrer ikke nødvendigvis resultatet på samfunnsnivå. I perioden 1970-90 har det skjedd endringer både på samfunnsnivå og på gruppenivå. Endringene er størst på gruppenivå og skyldes forskyvninger mellom menn og kvinner og mellom folk i ulike aldre.

Arbeidstidsdebatt, reformer og endringer i arbeidsstyrken

Endringer i arbeidstiden kan dels tilskrives offentlige reformer og dels forhold som ikke er offentlig styrt. For de ansatte reguleres arbeidstiden formelt gjennom lover og avtaler. Lovverket angir ytre rammer, mens tariffavtaler ofte gir strengere reguleringer. De siste 10-åra har vi hatt flere viktige lovendringer. Men en av de største forandringene på arbeidsmarkedet de siste 20 åra har skjedd uten offentlig styring, nemlig framveksten av deltidsarbeidet. For å forstå 1970- og 80-åras endringer i tiden brukt til inntektsgivende arbeid, peker vi på noen sentrale trekk ved nyere norsk arbeidstidspolitik. I tillegg viser vi noen av de viktigste endringene på arbeidsmarkedet i den samme perioden.

Skiftende argumenter i arbeidstidsdebatten

Gjennom hele dette århundret har fagbevegelsen kjempet for nedsatt arbeidstid i form av kortere daglig eller ukentlig arbeidstid, lengre ferier eller lavere pensjonsalder. Økonomisk vekst har gjort det mulig å gjennomføre omfattende reformer. Mye av velstandsøkningen er tatt ut i form av arbeidstidsreduksjoner.

Argumentene i den arbeidstidspolitiske debatten har skiftet over tid. Mens den første arbeidervernloven skulle verne spesielt utsatte grupper, ble arbeidstidsreguleringer snart et middel for å bedre helse- og arbeidsforhold for alle arbeidstakere. I 1930-åra ønsket arbeiderbevegelsen å bruke arbeidstidsforkortelser som et virkemiddel i kampen mot arbeidsledigheten, men fikk ikke gjennomslag for sine krav. Arbeidstidsreduksjonene i 1950- og 60-åra ble først og fremst begrunnet ut fra ønsket om økt fritid og bedre mulighet til politisk og kulturell utfoldelse. Hensynet til økt fritid veide også tungt ved innføringen av 5-dagersuka på 1970-tallet.

1980-åras arbeidstidspolitiske debatt ble dels ble ført i tilknytning til arbeidstidsutvalgets utredning. Nye argumenter kom i tillegg til tradisjonelle synsmåter, og interessene var mer sammensatt enn tidligere. Motsetningene gikk på tvers av etablerte skillelinjer mellom interesseorganisasjoner i og utenfor arbeidslivet. Dette hadde sammenheng med viktige samfunnsendringer, bl a endret næringsstruktur og kvinners inntreden i yrkeslivet. Med to yrkesaktive foreldre som det vanlige familiemønster, kom kravet om mer familievennlige arbeidstidsordninger, enten i form av kortere arbeidsdag, større fleksibilitet eller lengre svangerskapspermisjon. Mange mente at arbeidslivet måtte forandres slik at både menn og kvinner kunne kombinere familie- og yrkesliv.

Mens arbeidstidsreformer tidligere var et tema for fagbevegelsen, ble det nå også et kvinnepolitisk spørsmål. Sterke kvinneinteresser tok til orde for 6-timersdagen som man mente ville gi en jevnere kjønnsdeling av betalt og ubetalt arbeid.

Mens debatten tidligere dreide seg mest om arbeidstidens lengde, diskuterte man i 1980-åra også den tidsmessige organiseringen av arbeidet. Ønsket om fleksible ordninger hadde sin bakgrunn både i næringslivets behov, i ønsket om større individuell valgfrihet og i ønsket om å lette organiseringen av hverdagen for familier med stort tidspress. Det kom forslag om større fleksibilitet over dagen, uka, året eller livsløpet.

Arbeidstidsutvalget analyserte konsekvenser av og oppslutning om en rekke ulike reformer og avsluttet sitt arbeid i 1987. En undersøkelse i utvalgets regi viste at ulike grupper hadde ulike ønsker. Selv om pensjonsalderreformer hadde størst oppslutning, varierte prioriteringene med livsfase. Alder, kjønn og omsorgsforpliktelser var mer avgjørende for folks ønsker enn utdanning, yrke og arbeidsforhold (NOU 1987:9B).

1970- og 80-åras reformer

På 1970-tallet kom flere lovendringer som hadde konsekvenser for omfang og fordeling av det inntektsgivende arbeidet. I 1973 ble pensjonsalderen satt ned fra 70 til 67 år. I 1976 ble den lovbestemte ukentlige arbeidstiden redusert fra 42 1/2 til 40 timer. Samme år fikk arbeidstakere over 60 år en femte ferieuke. Arbeidsmiljøloven av 1977 satte begrensninger for overtidsarbeid, og permisjonsrettighetene ved fødsel og barneomsorg ble sterkt utvidet.

Også i 1980-åra ble det vedtatt en del viktige endringer i arbeidstidsbestemmelsene. Fra 1982 gir arbeidsmiljøloven rett til redusert arbeidstid ved nedsatt helse eller andre spesielle velferdsgrunner. Dette er særlig aktuelt for eldre arbeidstakere og småbarnsforeldre. Den lønnede svangerskapspermisjonen ble betydelig utvidet i annen halvdel av 1980-åra. Opptrappingen skjedde gradvis fra 18 uker i 1986 til 28 uker i 1990. En del virksomheter har åpnet for lavere pensjonsalder enn 67 år. Fra 1989 kunne yrkesaktive i virksomheter med tariffavtaler gå av med pensjon ved fylte 66 år og fra 1990 ved fylte 65 år.

I 1987 fikk vi en generell arbeidstidsforkortelse fra 40 til 37 1/2 time pr uke. Den gjaldt i første rekke arbeidere som hadde avtale om lengre arbeidstid enn funksjonærer. Fra 1986 til -87 ble det vel 350 000 færre sysselsatte med en faktisk ukentlig arbeidstid på minst 40 timer. Det var flest menn i yrker med så lang arbeidstid som 40 timer pr uke, og reformen bidrog først og fremst til å redusere menns arbeidstid. Før reformen ble innført arbeidet 3 av 4 menn og bare 1 av 4 kvinner 40 timer eller mer pr uke. Blant kvinner er arbeidstidsforkortelsen dessuten oppveid av en utvikling i retning av lengre deltids- og mer heltidsarbeid (Bø 1989).

Arbeidsstyrken har blitt større

Det er langt flere yrkesaktive i dag enn ved inngangen til 1970-åra. Tallet på sysselsatte økte med om lag 250 000 i perioden 1972-80, og med vel 100 000 i perioden 1980-90. I 1972 hadde 60 prosent av alle voksne (16-74 år) en eller annen form for yrkestilknytning. I dag er andelen 66 prosent. Endringsmønsteret er forskjellig for menn og kvinner, og arbeidsstyrken har en annen sammensetning i dag enn tidligere. En langt større andel av de sysselsatte er nå kvinner, og en større andel er foreldre til små barn.

Betydelig økning i kvinners yrkesaktivitet

Kvinnesysselsettingen har økt betraktelig de siste 20 åra. Ifølge arbeidskraftundersøkelsene hadde 44 prosent av alle voksne kvinner inntektsgivende arbeid i 1972. I 1980 var andelen 54 prosent og i 1990 var den 59 prosent.

Utviklingen på 1970-tallet har blitt kalt den norske kvinnerevolusjonen (Skrede og Tornes 1986), og utviklingen i 1980-åra har blitt kalt småbarnsmødrenes revolusjon (Ellingsæter 1987). I 1970-åra skjedde rekrutteringen i stor grad blant kvinner som var ferdige med småbarnsfasen. En del småbarnsmødre tok også lønnet arbeid, men vesentlig på deltid (Ellingsæter og Iversen 1984). I 1980-åra økte kvinnesysselsettingen i alle aldersgrupper, men var størst blant småbarnsmødrene. De nye mødrene på 1980-tallet valgte ofte heltidsarbeid (Gulbrandsen og Hoel 1986). Rett til lønnet arbeid er et gammelt kvinnekrav. Kravet er bl a begrunnet i ønsket om økonomisk selvstendighet og personlig utvikling. Flere av bestemmelsene i likestillingsloven tar sikte på å motvirke forskjellsbehandling i yrkeslivet på grunnlag av kjønn.

Færre sysselsatte blant menn i alle aldre

Mens kvinner har fått en sterkere yrkestilknytning, har det blitt relativt færre sysselsatte blant menn i alle aldre. Ifølge arbeidskraftundersøkelsene hadde 77 prosent av alle voksne menn inntektsgivende arbeid i 1972. I 1980 var andelen 78 prosent, og i 1990 var den 72 prosent. Dermed har kjønnsforskjellen i sysselsettingsnivå blitt sterkt redusert. I 1970 utgjorde kvinner bare 33 prosent av alle sysselsatte, i 1980 utgjorde de 40 prosent, og i 1990 var

andelen nesten 45 prosent. Utjevningen var størst blant folk i 20- og 30-årsalderen og i aldersgruppen 60-66 år (Kjeldstad 1991). Utjevningen blant de eldre skyldes den sterke avgangen fra arbeidsmarkedet blant menn, hovedsakelig på grunn av førtids- eller uførepensjonering. Utjevningen blant 20- og 30-åringene skyldes i hovedsak økt yrkesaktivitet blant kvinner.

Ettersom mange kvinner har deltidsarbeid, er andelen timeverk utført av kvinner noe lavere enn kvinners andel av alle sysselsatte. Ifølge nasjonalregnskapsstatistikken stod kvinner i 1970 for 27 prosent av alle utførte timeverk, mens de i 1980 og 1990 stod for henholdsvis 32 og 36 prosent.

Mer overtidsjobbing

Menns overtids- og ekstraarbeid økte i 1980-åra. Andelen sysselsatte menn med en ukentlig arbeidstid på 45 timer eller mer steg fra 24 til 32 prosent i tiden 1980 til 1987 (Bø 1989). Ettersom mødre økte sin yrkesinnsats på 1980-tallet, kunne vi kanskje vente en viss reduksjon blant fedre. En slik utvikling har ikke funnet sted. Både småbarnsfedre og fedre med barn i skolealder hører med blant dem som oftest har lang arbeidstid (Ellingsæter 1991).

Flere arbeidsledige

Samtidig med at antall sysselsatte har økt, har det blitt langt flere arbeidsledige. Utviklingen skjedde hovedsakelig i 1980-åra. I 1980 var det 32 000 arbeidssøkere uten arbeidsinntekt. Dette utgjorde nesten 2 prosent av arbeidsstyrken. I 1990 hadde antall arbeidssøkere steget til 112 000 eller vel 5 prosent av arbeidsstyrken.

Tid brukt til lønnet arbeid i 1970- og 80-åra. Endringer i kjønns- og aldersperspektiv

Hvordan slår arbeidstidsreformene og endringene i arbeidsstyrken ut i tiden som faktisk brukes til inntektsgivende arbeid? Utviklingen i 1970-åra er belyst gjennom tidligere tidsnyttingsundersøkelser (Lingsom og Ellingsæter 1983). Med undersøkelsen fra 1990 kan vi se utviklingen i et 20-årsperspektiv. Arbeidets plassering over døgnet og uka behandles senere i boka. I det følgende viser vi den samlede tiden som brukes til inntektsgivende arbeid blant menn og kvinner i ulike aldre og familiefaser. For hver gruppe gir vi gjennomsnittstall både for alle personer og for de yrkesaktive separat. Slik kan vi se om eventuelle endringer skyldes endringer i andelen yrkesaktive eller endringer i de yrkesaktives arbeidstid.

Definisjoner

Tid brukt til inntektsgivende arbeid inkluderer arbeidsreise og pauser på arbeidsplassen. Det er altså den totale tiden som faktisk går med til yrkesarbeid og gjøremål i tilknytning til dette, som presenteres i det følgende

Vanligvis måles arbeidstid i timer pr arbeidsuke uke eller pr arbeidsdag. Her angir vi tiden brukt til inntektsgivende arbeid i *gjennomsnittlig antall timer pr dag*. Tallene er beregnet ved å summere tiden til inntektsgivende arbeid for alle dagbokdager og dividere på antall dagbokdager.

Gjennomsnittstallene er basert på tidsbruken over hele året og gjelder for både yrkesaktive og ikke yrkesaktive. Gjennomsnittet avhenger både av andelen sysselsatte og av tidsbruken blant de sysselsatte. Ved første øyekast kan tallene virke lave. Det høres lite ut at vi bruker vel 3 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til inntektsgivende arbeid. Men tatt i betraktning av at både helger og ferier er regnet med, og at tallene gjelder alle voksne i alderen 16-74 år, er dette ganske rimelig.

Gjennomsnittlig tid brukt til inntektsgivende arbeid pr uke får vi ved å multiplisere gjennomsnittlig tid pr dag med 7.

Yrkesaktive, heltid deltid. De som oppgir i spørreskjema at de for tiden utfører inntektsgivende arbeid minst 1 time pr uke, regnes som yrkesaktive.

En vanlig arbeidstid på 1-29 timer pr uke i hovedyrke regnes som deltid. En vanlig ukentlig arbeidstid på 30 timer eller mer i hovedyrke regnes som heltid.

Yrkesarbeidet jevnere fordelt i 1970-åra. Utviklingen stoppet opp på 1980-tallet

Omtrent 15 prosent av den voksne befolknings samlede tid brukes til inntektsgivende arbeid. I gjennomsnitt bruker hver av oss 3 timer og 37 minutter pr dag eller vel 25 timer pr uke til inntektsgivende arbeid. Dette er omtrent det samme som i 1970 (tabell 1). Selv om gjennomsnittstallene er lite endret, har det foregått store forskyvninger mellom ulike grupper.

I løpet av 1970-åra ble yrkesarbeidet jevnere fordelt i befolkningen. Antall sysselsatte økte², mens arbeidstiden pr sysselsatt gikk ned. Arbeidsstyrken økte i forhold til den arbeidsføre befolkning. Den økte sysselsettingen hadde sammenheng med kvinners inntreden i yrkeslivet. Deltidsarbeid samt omfattende arbeidstidsreduksjoner resulterte i redusert arbeidstid pr yrkesaktiv. De yrkesaktive brukte 39 minutter mindre i gjennomsnitt pr dag eller 4 1/2 time mindre i gjennomsnitt pr uke til yrkesarbeid og gjøremål i tilknytning til dette i 1980 enn i 1970 (vedleggstabell 20).

I 1980-åra har denne utviklingen stoppet opp. Gjennomsnittlig tid brukt til inntektsgivende arbeid pr yrkesaktiv var omtrent den samme i 1990 som ved inngangen til 1980-åra.

Både i 1970- og 80-åra har utviklingen vært forskjellig for menn og kvinner. Mens menn bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid enn før, har kvinner økt sitt yrkesarbeid betraktelig.

Sterk nedgang i menns yrkesarbeid i 1970-åra. Utflating i 80-åra

Siden begynnelsen av 1970-tallet har menn redusert sitt betalte arbeid med nesten 1 time i gjennomsnitt pr dag. Reduksjonen skjedde i hovedsak i 1970-åra. Den sterke nedgangen dette tiåret skyldtes både synkende yrkesprosenter og kortere gjennomsnittlig arbeidstid for de yrkesaktive. Nedsatt pensjonsalder og økt utdanningsperiode førte til at relativt færre menn var yrkesaktive i 1980 enn i 1970. Arbeidstidsreduksjonen i 1976 og arbeidsmiljølovens overtidsbegrensninger resulterte i kortere arbeidstid for de yrkesaktive. I 1980 brukte yrkesaktive menn i gjennomsnitt 5 timer og 42 minutter pr dag til inntektsgivende arbeid. Dette var 40 minutter mindre enn gjennomsnittet for yrkesaktive i 1970 (vedleggstabell 20). Pr uke utgjør reduksjonen nærmere 5 timer i gjennomsnitt.

Også i 1980-åra var det en nedgang i menns gjennomsnittlige tid brukt til yrkesarbeid, men reduksjonen var liten. Utviklingen skyldes at relativt færre er yrkesaktive, særlig blant eldre og yngre menn, ikke at de yrkesaktive bruker mindre tid til inntektsgivende arbeid enn før. Til tross for arbeidstidsreduksjonen i 1987 var gjennomsnittlig arbeidstid pr yrkesaktiv mann omtrent den samme i 1990 som i 1980 (vedleggstabellene 20 og 21). Blant menn 45-66 år hadde den faktisk økt noe. Muligens er effekten av arbeidstidsreduksjonen veid opp av økt ekstra- og overtidsarbeid.

Tabell 1

Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle	3.38	3.29	3.37	÷ 0.09	+ 0.08
Menn					
Alle	5.29	4.40	4.30	÷ 0.49	÷ 0.10
16-24 år . . .	4.35	2.52	3.22	÷ 1.43	+ 0.30
25-44 år . . .	6.03	5.39	5.19	÷ 0.24	÷ 0.20
45-66 år . . .	5.51	5.17	5.01	÷ 0.34	÷ 0.16
67-74 år . . .	3.03	1.44	1.03	÷ 1.19	÷ 0.41
Kvinner					
Alle	1.56	2.23	2.49	+ 0.27	+ 0.26
16-24 år . . .	2.30	2.10	2.38	÷ 0.20	+ 0.28
25-44 år . . .	1.53	2.39	3.11	+ 0.46	+ 0.32
45-66 år . . .	2.02	2.37	2.58	+ 0.35	+ 0.21
67-74 år . . .	0.43	0.26	0.29	÷ 0.17	+ 0.03

Økning i kvinners yrkesarbeid både på 1970- og 80-tallet

Blant kvinner har den gjennomsnittlige tiden brukt til inntektsgivende arbeid økt med nesten 1 time pr dag siden 1970. Økningen var like sterk i 1980-åra som i tiåret før. Mens reduksjonen i menns lønnsarbeid til dels er en konsekvens av offentlig styring, har endringene i kvinners tidsbruk i større grad andre årsaker. De er et resultat av økte yrkesprosenter og omfattende bruk av deltidssordninger. Kollektive avtaler som regulerer arbeidstiden har hatt mindre betydning for kvinners enn for menns tidsbruk. Kvinners arbeidsforhold reguleres oftere av individuelle avtaler om redusert arbeidstid.

1970-åras økning i tiden brukt til inntektsgivende arbeid blant kvinner skyldtes at flere gikk ut i arbeidslivet, ikke at de yrkesaktive arbeidet mer (vedleggstabellene 20 og 21). Gjennomsnittlig arbeidstid pr yrkesaktiv kvinne gikk snarere ned dette tiåret. Dette skyldtes at nyrekrutteringen av kvinner hovedsakelig skjedde i form av deltidarbeid.

Også 1980-åras økning i kvinners yrkesarbeid hadde først og fremst sammenheng med stigende yrkesprosenter, men lengre arbeidstid pr yrkesaktiv har også virket inn. I gjennomsnitt brukte yrkesaktive kvinner omtrent like mye tid til inntektsgivende arbeid i 1990 som i 1970, om lag 4 timer i gjennomsnitt pr dag.

Større aldersforskjeller

Utviklingen de siste 20 åra har ført til større aldersforskjeller og mindre kjønnsforskjeller i tiden brukt til inntektsgivende arbeid. Innsatsen i yrkeslivet er sterkere konsentrert blant unge og middelaldrende i dag enn for 20 år siden. Dette gjelder både for menn og kvinner. Menn i alle aldre har redusert sin gjennomsnittlige tid brukt til inntektsgivende arbeid, men nedgangen har vært minst blant menn i alderen 25-66 år (tabell 1).

Unge og middelaldrende kvinner har økt sitt yrkesengasjement betydelig. Kvinner 25-44 år bruker nesten 1 time og 20 minutter mer i gjennomsnitt pr dag eller vel 9 timer mer pr uke til inntektsgivende arbeid i dag enn ved inngangen til 1970-åra. Blant kvinner 45-66 år var økningen i 20-års-perioden på 50 minutter i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 6 timer i gjennomsnitt pr uke (tabell 1). Pga nedsatt pensjonsalder har eldre kvinner (67-74 år) redusert sin innsats i yrkeslivet siden begynnelsen av 1970-åra.

Kjønnsforskjellene redusert med over 50 prosent

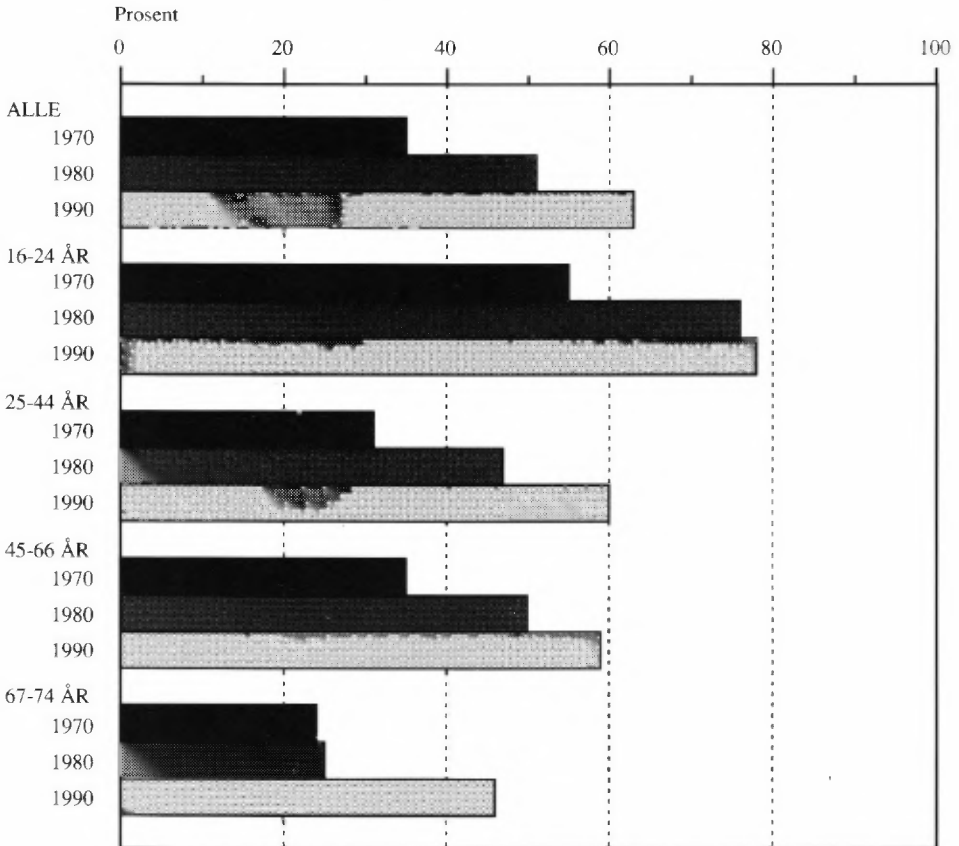
Ettersom menn har skåret ned på sitt inntektsgivende arbeid mens kvinner har økt sitt, er det langt mindre forskjell mellom menns og kvinners yrkesinnsats i dag enn for 20 år siden. Utjevningen av kjønnsforskjeller gjelder både sysselsettingsnivå (se tidligere avsnitt) og faktisk tid brukt til inntektsgivende arbeid. Fra 1970 til 1990 er kjønnsforskjellene i tid brukt til yrkesarbeid redusert med vel 50 prosent. Utjevningen var størst i 1970-åra da kjønnsforskjellene ble redusert med over 1/3. Men også på 1980-tallet har utjevningen vært markert.

I dette tiåret ble forskjellene mellom menn og kvinner redusert med om lag 1/4 (vedleggstabell 22). Vi minner om at dette er aggregerte resultater som viser fordelingen på samfunnsnivå, ikke for det enkelte par eller i den enkelte husholdning.

Kjønnsforskjellene er redusert i alle aldersgrupper. Blant de eldre skyldes utjevningen at menn har redusert sitt inntektsgivende arbeid, ikke at kvinner har økt sitt. Blant yngre og middelaldrende er yrkesarbeidet omfordelt. I aldersgruppen 25-44 år har økningen i kvinners tid brukt til inntektsgivende arbeid vært større enn nedgangen blant menn (tabell 1).

Figur 5

Kvinners tid brukt til inntektsgivende arbeid i prosent av menns. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990

Kjønnsforskjellene kan også uttrykkes ved å se den tiden kvinner bruker til inntektsgivende arbeid i prosent av den tiden menn bruker. Er det ingen kjønnsforskjell, vil kvinners yrkesarbeid utgjøre 100 prosent av menns. Jo større avviket er fra 100 prosent, jo større er forskjellen mellom menns og kvinners tidsbruk. I 1970 utgjorde kvinners tid brukt til inntektsgivende arbeid bare 35 prosent av menns tid. I 1990 var andelen 63 prosent (figur 5). Denne andelen er størst blant de unge og avtar med stigende alder.

Dette betyr likevel ikke at kjønnsforskjellene ellers i arbeidslivet er redusert. Arbeidslivet i Norge er sterkt kjønnsdelt, og de siste 10-åra har ikke brakt særlige endringer på dette området. Om lag 85 prosent av alle sysselsatte kvinner arbeider i typiske kvinneyrker. Kvinner dominerer i service- og omsorgsyrkene, mens menn dominerer i yrker hvor man produserer eller reparerer materielle gjenstander. Menn har dessuten oftere enn kvinner overordnede stillinger og stillinger med høy sosial status, og kvinner tjener jevnt over mindre enn menn (Wårum 1990).

Inntektsgivende arbeid i ulike familiefaser. Endringer i 1980-åra

Hvordan ser barnefamiliens tidsbudsjett ut ved inngangen til 1990-åra? Levekårsundersøkelser viser at den generelle nedgangen i menns yrkesarbeid i 1980-åra ikke gjelder for fedre med små barn. Dermed ser det ikke ut til at mødres økte yrkesengasjement er kompensert med en reduksjon blant fedre.

Familiefase

Dette kjennemerket grupperer *personer* etter alder, ekteskapelig status og om de har hjemmeboende barn under 18 år eller ikke. Det skilles mellom gifte og enslige. Gifte omfatter både samboende og formelt gifte. Enslige omfatter både ugifte og personer som har vært gift tidligere. En del enslige bor sammen med andre. Vi skiller mellom følgende åtte grupper:

Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning

Enslige ellers, 16-44 år

Gifte 16-44 år uten barn

Gifte med yngste barn 0-6 år

Gifte med yngste barn 7-17 år

Enslige forsørgere

Gifte 45-74 år uten barn

Enslige 45-74 år

Hvordan har den tiden mor og far faktisk bruker til inntektsgivende arbeid endret seg i løpet av 1980-åra, og hvor stor del av foreldrenes samlede tidsressurser går til arbeidslivet når både mor og far er i jobb? Vi har tidligere sett at deltakelsen i yrkeslivet har blitt mer konsentrert blant aldersgrupper med omsorgsforpliktelser i hjemmet. Dette gjelder både for kvinner og menn. Her trekker vi inn livsløpsperspektivet direkte og viser tidsbruk til inntektsgivende arbeid i ulike familiefaser. Vi legger mest vekt på gifte foreldres tidsbruk.

Småbarnsfedres yrkesarbeid økte i 1980-åra

Ved siden av yngre gifte menn uten barn er det fedre som bruker mest tid til inntektsgivende arbeid. I 1990 brukte småbarnsfedrene vel 5 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til yrkesarbeid. Fedre med skolebarn brukte enda mer, nærmere 6 timer pr dag (tabell 2).

Mens innsatsen i yrkeslivet er redusert blant menn flest, var det i 1980-åra en svak økning i tiden brukt til inntektsgivende arbeid blant småbarnsfedre. Småbarnsfedre i 1990 brukte i gjennomsnitt 14 minutter mer pr dag eller vel 1 1/2 time mer pr uke til yrkesarbeid enn småbarnsfedre i 1980. Denne utviklingen skyldes større bruk av overtids- og ekstraarbeid, ikke at relativt flere er yrkesaktive (vedleggstabellene 23 og 24).

Menns overtidsarbeid et sammensatt fenomen

Mens mødres yrkesarbeid lenge har vært et viktig forsknings- og debatttema, har fedres inntektsgivende arbeid i mindre grad vært gjenstand for diskusjon. Den mannlige yrkesrollen oppfattes ofte som stabil og ensartet. I 1980-åra har det imidlertid vært stor interesse for variasjonene i menns yrkesmønster, særlig for menns overtids- og ekstraarbeid. Ettersom småbarnsfedre og fedre med barn i skolealder er blant dem som oftest har lang arbeidstid, er det vanlig å se overtidsarbeidet som resultat av en presset økonomi. Studier viser at økonomien spiller en viktig rolle, men at andre faktorer også har betydning. Både økonomiske behov, interesse for jobben, ønske om å gjøre karriere, muligheter for og krav om overtidsarbeid samt kjennetegn ved arbeidslivet spiller inn (Ellingsæter 1991).

Tabell 2

Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Menn			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	2.33	2.42	+ 0.09
Enslige ellers, 16-44 år . .	5.10	4.16	÷ 0.54
Giftede 16-44 år uten barn .	5.19	5.44	+ 0.25
Giftede med barn 0-6 år . . .	5.24	5.38	+ 0.14
Giftede med barn 7-17 år . .	6.03	5.53	÷ 0.10
Enslige forsørgere	5.30	:	:
Giftede 45-74 år, uten barn	4.11	3.49	÷ 0.22
Enslige 45-74 år	4.08	3.08	÷ 1.00
Kvinner			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	1.57	2.08	+ 0.11
Enslige ellers, 16-44 år . .	4.25	4.13	÷ 0.12
Giftede 16-44 år uten barn .	4.10	4.30	+ 0.20
Giftede med barn 0-6 år . . .	1.27	1.53	+ 0.26
Giftede med barn 7-17 år . .	2.48	3.29	+ 0.41
Enslige forsørgere	3.08	2.23	÷ 0.45
Giftede 45-74 år, uten barn	2.14	2.27	+ 0.13
Enslige 45-74 år	1.47	2.03	+ 0.16

Yrkesarbeidet økte mer blant mødre enn blant andre kvinner

Kvinner i nesten alle familiefaser økte sin gjennomsnittlige arbeidstid i 1980-åra. Men økningen var størst blant mødre, altså blant kvinner med store familieforpliktelser. Omsorg for barn legger ikke i samme grad som tidligere begrensninger på kvinners yrkesengasjement.

Mødre med små barn har en svakere tilknytning til yrkeslivet enn kvinner i andre familiefaser, men forskjellene er mindre enn før. I 1990 brukte småbarnsmødrene i gjennomsnitt nesten 2 timer pr dag eller vel 13 timer pr uke til yrkesarbeid. Dette var nesten 1/2 time mer pr dag eller vel 3 timer mer pr uke enn ved inngangen til 1980-åra. Økningen skyldes først og fremst at relativt flere småbarnsmødre har inntektsgivende arbeid. Arbeidstiden pr yrkesaktiv småbarnsmor viste bare en svak økning, 5 minutter i gjennomsnitt pr dag (vedleggstabellene 23 og 24). Sett på bakgrunn av at andelen småbarnsmødre med heltidsarbeid har økt i perioden (Kjeldstad 1991), er dette en overraskende utvikling. Når økningen i arbeidstid pr yrkesaktiv småbarnsmor er såpass liten, har dette trolig sammenheng bl a med at svangerskapspermi-

sjonen er utvidet. Mødre med lønnet svangerskapspermisjon regner seg som yrkesaktive, men utførte ikke betalt arbeid i dagbokperioden.

Mødre med barn i skolealder bruker i gjennomsnitt 3 1/2 time pr dag eller vel 24 timer pr uke til inntektsgivende arbeid. Dette er en økning på vel 40 minutter i gjennomsnitt pr dag eller over 4 1/2 time pr uke i forhold til 1980. Utviklingen skyldes både at relativt flere mødre med skolebarn har inntektsgivende arbeid og at de yrkesaktive arbeider mer enn før.

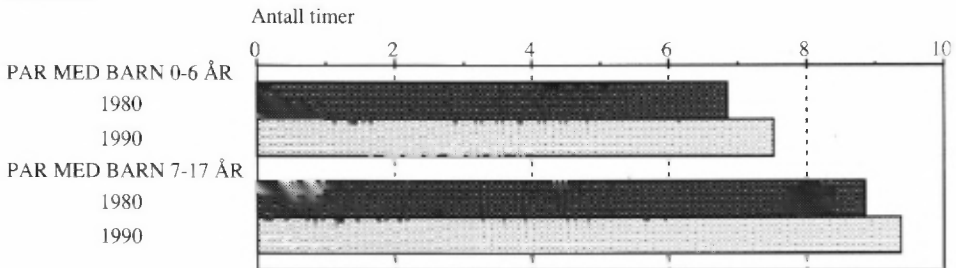
Sammenlagt jobber far og mor nesten 5 timer mer pr uke i 1990 enn i 1980

Yrkesarbeidet tar altså langt mer av barnefamilienes tid i dag enn for ti år siden. Ser vi fars og mors tidsbruk i sammenheng, får vi et inntrykk av endringene i familien. Vi minner om at vi ikke har tall på husholdningsnivå, men bruker summen av gjennomsnittene for fedre og mødre. Tallene gjelder ikke for det enkelte foreldrepar, men for foreldre som gruppe.

Ser vi alle gifte småbarnsforeldre under ett, bruker fedre og mødre med små barn til sammen 7 1/2 time i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 53 timer pr uke til inntektsgivende arbeid. Dette er en økning på 40 minutter pr dag eller nærmere 5 timer pr uke i forhold til 1980. Foreldre med barn i skolealder bruker til sammen 9 timer og 22 minutter i gjennomsnitt pr dag til yrkesarbeid. Dette er en økning på 1/2 time pr dag eller vel 3 1/2 time pr uke i forhold til begynnelsen av 1980-åra (figur 6). Økningen er altså størst blant småbarnsforeldre, men også i familier med større barn er endringen markert.

Figur 6

Summen av gifte fedres og mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

Størst kjønnsforskjeller i småbarnsfasen

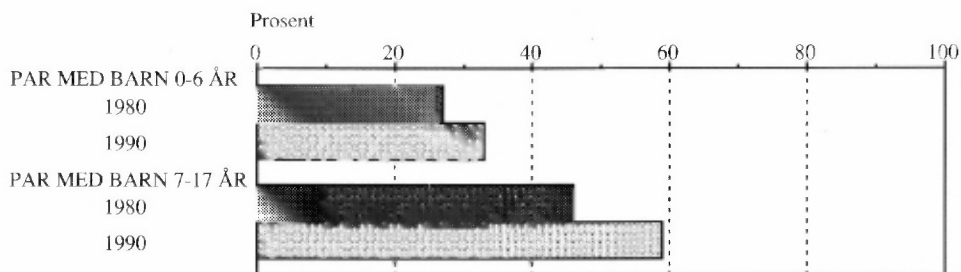
Ettersom mødre økte sitt yrkesengasjement mer enn fedre i løpet av 1980-åra, er kjønnsforskjellene sterkt redusert. Blant småbarnsforeldrene er utjevningen først og fremst et resultat av at flere mødre har gått ut i yrkeslivet. Blant

foreldre med skolebarn er reduksjonene i kjønnsforskjeller et resultat både av økte yrkesprosenten og økt arbeidstid blant mødrene.

Kjønnsforskjellene i tid brukt til inntektsgivende arbeid er mindre blant foreldre med skolebarn enn blant småbarnsforeldre, og utjevningen av kjønnsforskjeller har også vært mest markert i denne gruppen. I 1980 utgjorde småbarnsmødres tid brukt til yrkesarbeid bare 27 prosent av småbarnsfedres tid. I 1990 var andelen 33 prosent. Blant foreldre med barn i skolealder utgjorde mødrenes tid brukt til inntektsgivende arbeid 46 prosent av fedrenes i 1980 og 59 prosent i 1990 (figur 7).

Figur 7

Mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid i prosent av fedres tid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990

Jobber far mer når mor er hjemme enn når mor har full jobb?

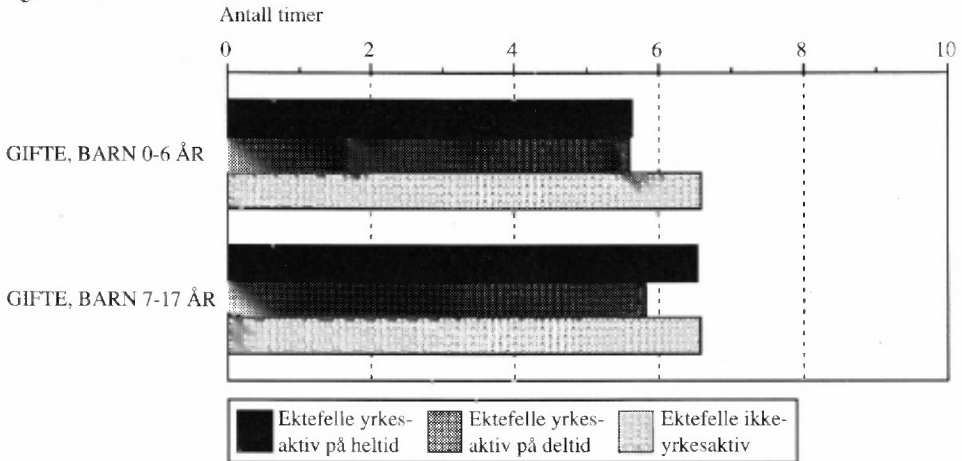
Har fars yrkesinnsats sammenheng med mors yrkestilknytning? Når mor ikke har arbeidsinntekt, har far ansvar for forsørgelsen. Er det slik at fedre med hjemmearbeidende ektefeller bruker mer tid til inntektsgivende arbeid enn fedre med yrkesaktive ektefeller?

I småbarnsfamilier er det en viss sammenheng mellom mors yrkestilknytning og fars arbeidstid. Småbarnsfedre med hjemmearbeidende ektefelle bruker i gjennomsnitt nesten 1 time mer pr dag til inntektsgivende arbeid enn fedre med yrkesaktive ektefeller. Det spiller imidlertid liten rolle om mor arbeider deltid eller heltid. Både småbarnsfedre med fulltids- og deltidsarbeidende ektefeller bruker omtrent 5 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til inntektsgivende arbeid (figur 8).

I familier med skolebarn har mors yrkesengasjement lite å si for fars innsats i arbeidslivet. Der bruker far omtrent 6 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til inntektsgivende arbeid enten mor arbeider hjemme eller har full jobb. Er mor yrkesaktiv på deltid, bruker far noe mindre tid til inntektsgivende arbeid.

Figur 8

Tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for gifte fedre med full jobb etter yngste barns alder og ektefellens yrkestilknytning. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

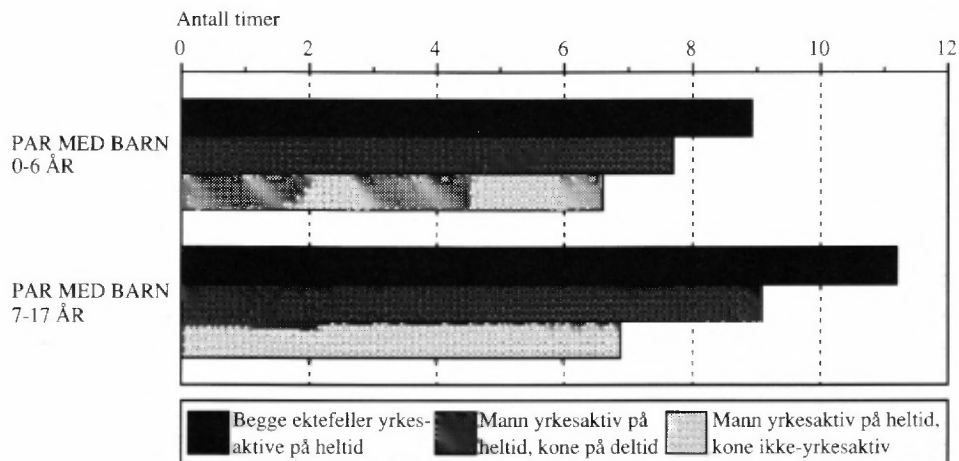
Når mor og far har full jobb, går 78 timer pr uke til yrkeslivet

Når både mor og far har full jobb, legger yrkeslivet beslag på en vesentlig del av foreldrenes samlede tid. Særlig gjelder dette i familier med barn i skolealder. Småbarnsforeldre som begge er yrkesaktive på heltid, bruker til sammen nesten 9 timer i gjennomsnitt pr dag eller 62 timer pr uke til inntektsgivende arbeid (figur 9). Foreldre med skolebarn bruker sammenlagt vel 11 timer i gjennomsnitt pr dag eller 78 timer pr uke til yrkesarbeid når begge har full jobb. Vi minner igjen om at en arbeidstid på 30 timer pr uke eller mer regnes som full jobb i denne sammenheng. Den store forskjellen mellom småbarnsforeldre og foreldre med skolebarn skyldes trolig at småbarnsforeldre, særlig mødre, ofte har reduserte arbeidstidsordninger i forhold til en vanlig full stilling på 37 1/2 time pr uke, og dermed har kortere heltidsarbeid ifølge vår definisjon enn mødre med skolebarn.

Er far yrkesaktiv på heltid mens mor har deltidsarbeid, bruker småbarnsforeldre sammenlagt 54 timer i gjennomsnitt pr uke til betalt arbeidsinnsats, mens foreldre med skolebarn bruker 64 timer pr uke. Når bare far er i jobb, går snaut 50 timer pr uke til inntektsgivende arbeid. Her er det liten forskjell mellom småbarnsfamilier og familier med større barn.

Figur 9

Summen av fedres og mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for par med ulike yrkestilpasninger og i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

Har økningen i yrkesarbeidet ført til større tidspress for barnefamiliene?

Småbarnsforeldrenes økte yrkesinnsats peker i retning av større tidspress i denne livsfasen. Når både far og mor skal etablere seg i yrkes- og familieliv og alt skal skje i løpet av få år, kan hverdagen lett bli ganske hektisk. Mange har omtalt småbarnsfasen som en livsfaseklemme³ pga travelheten mange opplever i denne perioden. Men kanskje kompenseres omfattende yrkesarbeid med redusert husholdsarbeid? Hvem er det i tilfelle som har skåret ned på husholdsarbeidet, og hvilke oppgaver blir nedprioritert? Og hvordan er situasjonen blant menn og kvinner som ikke har barn? Er den samlede tiden til husholdsarbeid redusert, eller har det ulønnede arbeidet blitt omfordelt på samme måte som yrkesarbeidet?

Mens småbarnsforeldre bruker mer tid på inntektsgivende arbeid enn før, har andre grupper redusert sin innsats i yrkeslivet. Dette gjelder særlig eldre menn. Brukes den frigjorte tiden til hus- og omsorgsarbeid, eller prioriteres fritidsaktiviteter? Disse og liknende spørsmål belyses i neste kapittel.

Noen hovedresultater

- I løpet av 1970-åra ble det inntektsgivende arbeidet jevnere fordelt i befolkningen. Antall sysselsatte økte, mens den gjennomsnittlige arbeidstiden pr sysselsatt gikk ned. Deltidsarbeid og omfattende arbeidstidsreduksjoner resulterte i redusert arbeidstid pr yrkesaktiv. Denne utviklingen stoppet opp på 1980-tallet. Gjennomsnittlig tid brukt til yrkesarbeid pr yrkesaktiv var omtrent den samme i 1990 som i 1980.
- Utviklingen har vært forskjellig for menn og kvinner. Menn har redusert sitt inntektsgivende arbeid med nesten 1 time i gjennomsnitt pr dag siden 1970. Reduksjonen skjedde i hovedsak på 1970-tallet og skyldtes både synkende yrkesprosenter og kortere gjennomsnittlig arbeidstid blant de yrkesaktive. Også i 1980-åra var det en nedgang i menns gjennomsnittlige tid brukt til inntektsgivende arbeid. Nedgangen, som var forholdsvis liten, skyldtes synkende sysselsettingsprosenter, ikke at de yrkesaktive jobbet mindre.
- Siden 1970 har kvinner økt sin tid brukt til yrkesarbeid med nesten 1 time i gjennomsnitt pr dag. Økningen var like stor på 1980- som på 1970-tallet. Oppgangen i 1970-åra skyldtes økte yrkesprosenter. Også oppgangen på 1980-tallet skyldtes først og fremst økte yrkesprosenter, men lengre arbeidstid pr yrkesaktiv kvinne virket også inn.
- Kjønnsforskjellene i tid brukt til inntektsgivende arbeid er redusert med vel 50 prosent siden 1970. Utjevningen var mest markert på 1970-tallet. Blant yngre og middelaldrende er yrkesarbeidet omfordelt. Blant de eldre skyldes utjevningen at menn har redusert sin innsats i arbeidslivet, ikke at kvinner har økt sin.
- Mens kjønnsforskjellene i tid brukt til inntektsgivende arbeid er redusert, har aldersforskjellene økt. Deltakelsen i yrkeslivet har blitt mer konsentrert i aldersgrupper med omsorgsforpliktelser i hjemmet.
- Yrkesarbeidet tar langt mer av barnefamilienes tid i dag enn for ti år siden. Mens menn i de fleste familiefaser har redusert sin innsats i yrkeslivet, var det i 1980-åra en svak økning blant småbarnsfedrene. Samtidig økte tiden brukt til inntektsgivende arbeid mer blant gifte mødre enn blant andre kvinner. Sammenlagt bruker gifte småbarnsforeldre 40 minutter mer i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 5 timer mer pr uke til yrkesarbeid i dag enn ved inngangen til 1980-åra. Blant foreldre med skolebarn utgjør økningen 1/2 time pr dag i gjennomsnitt.

- Kjønnforskjellene i tid brukt til inntektsgivende arbeid er større blant par med barn enn blant menn og kvinner i andre familiefaser. Mest markert er forskjellen blant par med barn under skolealder. Både blant småbarnsforeldre og blant par med skolebarn er kjønnforskjellene redusert siden 1980.

Noter

¹ SSBs arbeidskraftsregnskap gir noe lavere tall, en gjennomsnittlig arbeidstid på om lag 2 timer og 40 minutter pr person pr dag. Forskjellen kan ha sammenheng med flere forhold. Gjennomsnittstallene i tidsnyttingsundersøkelsen inkluderer også reisetid og pauser på arbeidsplassen. Muligens gir også dagbokmetoden bedre opplysninger enn andre datakilder om tid brukt til svart arbeid.

Arbeidskraftsregnskapet er basert på helt andre datakilder, bl a på intervjuundersøkelser med personutvalg, bedriftsbasert næringsstatistikk og lønnstall i offentlige regnskaper. Tidsdagbøker gir ofte et annet bilde av folks tidsbruk enn andre datakilder (Juster og Stafford 1991).

Ellers medfører nok visse utvalgsskjevheter i tidsnyttingsundersøkelsen at bestemte aktiviteter, bl a inntektsgivende arbeid blir noe overvurdert. Sommerperioden var noe underrepresentert i utvalget og frafallet var noe høyere blant eldre (67-74 år) enn i utvalget ellers (NOS C 10).

2. Tidsnyttingsundersøkelsen viser noe høyere andel sysselsatte enn arbeidskraftsundersøkelsene. Dette kan bl a ha sammenheng med at spørsmålene som kartla yrkesaktivitet var noe forskjellig formulert i de to undersøkelsene og at eldre 67-74 år var sterkere underrepresentert i tidsnyttingsundersøkelsen enn i arbeidskraftundersøkelsen.

3. Uttrykket *livsfaseklemme* eller *life cycle squeeze* ble opprinnelig brukt for å karakterisere perioder i livet med misforhold mellom inntekter og utgifter. Etterhvert ble betegnelsen også brukt om perioder med pressede tidsressurser (Ellingsæter 1991).

4 Husholdsarbeid

"Hvis husmoren ikke fantes..." het en artikkelsamling som kom på 1970-tallet (Grenness 1978). Boka handler om husmødrenes situasjon og arbeidsoppgaver, og tittelen får oss til å spørre hva som vil skje med gratisarbeidet i samfunnet hvis husmorrollen forsvinner. Blir det ubetalte arbeidet redusert eller forringet? Hvilke oppgaver blir i tilfelle nedprioritert? Blir vare- og tjenesteproduksjon overført til markedet eller til offentlig sektor? Vil menn redusere sitt yrkesarbeid og bidra mer hjemme? Blir både menn og kvinner dobbeltarbeidende?

I dag er den tradisjonelle husmorrollen på vei ut. 1960- og 70-åras husmor hadde hjem og nærmiljø som sin viktigste arbeidsplass. Nå har kvinner flest en eller annen tilknytning til yrkeslivet. Hvilke konsekvenser har dette hatt for omfang, innhold og fordeling av det ulønnede arbeidet? Hvor står vi ved inngangen til 1990-åra? Tidsnyttingsundersøkelsen viser hvor mye tid som faktisk brukes til husholdsarbeid. Den gir imidlertid ikke opplysninger om effektiviteten eller kvaliteten ved arbeidet og sier ikke noe om hva og hvor mye som produseres.

Husholdningsproduksjon i søkelyset

Produksjonen i private husholdninger omfattes med stor interesse fra mange hold. Interessen knytter seg til omfanget og verdien av det ulønnede arbeidet, til hvem som utfører det og hva det består av. Kvinners yrkesarbeid aktualiserer spørsmål om hvem som skal stelle barn, syke og gamle på ulønnet basis. Mange ønsker å synliggjøre og oppvurdere arbeidet i hjemmet. Norges Husmorforbund krever omsorgslønn for omsorgsarbeid i familien, og økonomene viser fornyet interesse for verdiskapingen i husholdningssektoren og forsøker å beregne verdien av dette arbeidet. I det hele tatt har betydningen av den uformelle økonomien, den som ligger utenfor næringsliv og offentlig tjenesteproduksjon, fått stor oppmerksomhet de senere år. Ulønnet arbeid for egen og andres husholdning utgjør en del av den uformelle sektor.

Arbeid med tvetydig status

Husholdsarbeid utføres uten lønn og oftest for egen husholdning. Det er mangfoldig og sammensatt og har en tvetydig karakter. Det kan være slitsomt, ensformig, isolert og kjedelig og har ofte hatt lav status. Men det kan også være utviklende og utfordrende, det oppfattes som grunnleggende verdiskapende og har stor betydning for trivsel og velferd i den enkelte husholdning og i hele samfunnet.

Selv om husholdsarbeidet er nyttig og nødvendig, gir det ikke rettigheter i trygde- og skattesystemet på linje med inntektsgivende arbeid. Det gir verken

pensjonspoeng eller rett til sykelønn, fri vikar, ferie, feriepenger eller arbeidsledighetstrygd.

Hva er husholdsarbeid og hva er fritidsaktiviteter?

Det er ikke lett å skille skarpt mellom husholdsarbeid og fritid. Eksempelvis vil noen regne kakebaking som fritidsaktivitet, mens andre ser det som husholdsarbeid. I tidsnyttingsundersøkelsen legges det såkalte tredjepersonskriteriet til grunn. Oppgaver som i prinsippet kan utføres av andre, enten i eller utenfor husholdningen, regnes som arbeid. Andre aktiviteter regnes som fritid eller personlige behov (Lingsom og Ellingsæter 1983). Vi kan ikke få andre til å sove eller spise for oss eller til å se et teaterstykke eller ta en løpetur for oss. Men vi kan få andre til å lage mat, ta oppvasken eller male huset. Stell og hjelp til barn og syke kan nok endre karakter avhengig av hvem som utfører arbeidet, men det er likevel mulig å overføre slike oppgaver til andre.

Hva er husholdsarbeid?

Husholdsarbeid består av mange ulike oppgaver. Det omfatter mer enn det vi vanligvis tenker på som husarbeid. Også omsorgsaktiviteter, innkjøp, hagearbeid, maling, snekring og reiser i forbindelse med innkjøp og andre ærend regnes med. I tidsnyttingsundersøkelsen deles husholdsarbeidet i følgende 6 undergrupper:

Husarbeid: Tilbereding og servering av måltider, oppvask, rydding og rengjøring, vasking og vedlikehold av tøy, fyring og vedhugging samt produksjon til eget bruk av bær, frukt, grønnsaker, kjøtt, egg og fisk.

Vedlikeholdsarbeid: Stell av hage, stell av kjæledyr, byggearbeid, oppussing samt vedlikehold og reparasjon av kjøretøy og annet utstyr.

Omsorgsarbeid: Som omsorg for egne barn regnes pass, stell og hjelp til barn som bor i husholdningen. Følgning og henting til ulike fritidstilbud, hjelp til lekselesing, lek, samtaler og høytlesning regnes også med.

Som omsorg for andre personer regnes hjelp og pleie til voksne i egen husholdning og all hjelp til andre husholdninger.

Kjøp av varer og tjenester: Innkjøp, besøk hos lege, fysioterapeut og annet medisinsk personell, besøk på offentlige kontor samt andre ærend.

Annet husholdsarbeid: Andre arbeidsoppgaver som utføres på ulønnet basis for egen eller andres husholdning

Reiser i forbindelse med husholdsarbeid: Reiser i forbindelse med innkjøp, legebesøk og andre ærend.

Arbeidsdelingen i hjemmet en viktig likestillingssak

Arbeidsdelingen i hjemmet har vært et sentralt tema i norsk likestillingsdebatt. I Norge har det til forskjell fra en del øst-europeiske land aldri vært noen uttalt målsetting å redusere husholdsarbeidet (Lingsom og Ellingsæter 1983). Ønsket har mer vært å få til en omfordeling, enten mellom hjem og samfunn eller innad i husholdningen. Noen ser økt mannlige innsats i hjemmet som et skritt i retning av et mer likestilt samfunn. Andre legger større vekt på å heve husholdsarbeidets status slik at det gir samme belønninger og har samme verdi som det inntektsgivende arbeidet.

Mye tyder på at arbeidsdelingen i hjemmet er mer seiglivet enn arbeidsdelingen utenfor hjemmet. Kvinners inntreden i yrkeslivet følges ikke uten videre opp av større mannlige deltakelse i familielivet. Likestillingsloven berører ikke fordelingen av husholdsarbeidet. I paragraf 2 heter det blant annet at loven ikke skal håndheves i forhold til privatlivet.

Mannsrollen i fokus i media

Forskere var lenge mer opptatt av kvinners bevegelse ut av hjemmet enn av menns bevegelse inn i hjemmet. I 1980-åra skjøt diskusjonen om manssrollen ny fart. Det har vært sagt at mens 1970-åras likestillingsdebatt handlet om kvinnen, handlet 1980-tallets debatt om mannen (Holter 1989). Til en viss grad er dette riktig, men diskusjonen om menns familie- og yrkesroller har hatt mindre omfang enn diskusjonen om kvinnerollen. Foreløpig har den nok hatt større plass i media og offentlige utvalg enn i de brede lag av folket.

I den grad manssrollen ble diskutert i 1970-åra, var debatten preget av kvinners synspunkter på hva menn burde gjøre. Nå er menns eget perspektiv brakt inn i en ellers kvinnedominert debatt bl a gjennom Manssrolleutvalgets arbeid. Utvalget understreker hvor viktig det er at menn tar større del i det ulønnede arbeidet. Mens enkelte betrakter husholdsarbeid som en plikt og som et hinder mot utfoldelse utenfor hjemmet, framhever utvalget husholdsarbeidets, og særlig barneomsorgens, positive sider. Som det heter i sluttrapporten: "Voksne endres av å være sammen med barn... Forholdet til barn gir fedrene nye dimensjoner" (NOU 1991:3).

Husfars nye rolle?

"Det skjer ting på den norske hjemmefront. Fedre erobrer sin plass ved komfyren, og husfar er blitt et begrep med innhold". Slik presenterte Aftenposten noen hovedkonklusjoner fra en forskningsrapport om arbeidsdelingen i hjemmet på slutten av 1980-tallet (Aftenposten 16.12.89). Mens tidligere tidsnyttingsstudier tyder på at manssrollen er ganske seiglivet, bærer dette oppslaget, med overskrift "Husfars nye rolle", bud om en manssrolle i endring og om større mannlige deltakelse i tradisjonelle kvinneoppgaver.

Folk har forandret sine oppfatninger av kjønnsrollene, men synet på manssrollen er endret mindre enn synet på kvinnerollen. Dette rimer med at

kvinner har forandret sitt dagligliv mer enn menn. Når det gjelder menn er det synet på forsørgerrollen og menns plikter i hjemmet som har endret seg mest (Holter 1989). Men det er ofte sprik mellom liv og lære. Endrede holdninger er ingen garanti for at handlingsmønsteret er endret.

Husholdsarbeidets omfang og innhold

Like mye tid til husholdsarbeid som til inntektsgivende arbeid

Ser vi befolkningen under ett, brukes omtrent like mye tid til husholdsarbeid som til inntektsgivende arbeid. 15 prosent av et gjennomsnittsdøgn går med til hver av disse aktivitetene. Likevel var det først da resultatene fra den første tidsnyttingsundersøkelsen forelå i midten av 1970-åra, at man kunne tallfeste omfanget av husholdsarbeidet. Statistikk over inntektsgivende arbeid har eksistert siden begynnelsen av 1950-tallet¹. I 1990 utførte voksne 16-74 år gjennomsnittlig 3 1/2 times husholdsarbeid pr dag eller 24 1/2 time pr uke.

Dette innebærer at den voksne norske befolkning utførte vel 2 1/4 million årsverk² knyttet til husholdningsproduksjonen. Husholdsarbeidet blant folk i yrkesaktiv alder, 16-66 år, tilsvarte nesten 2 millioner årsverk. Dette var om lag 200 000 flere årsverk enn i hele den ordinære produksjonsvirksomheten inklusive oljevirksomhet og utenriks sjøfart.

Mesteparten av det ulønnede arbeidet utføres av kvinner. I 1990 brukte kvinner i gjennomsnitt 4 timer og 22 minutter pr dag eller 30 1/2 time pr uke til husholdsarbeid. Menn brukte gjennomsnittlig 2 timer og 36 minutter pr dag eller vel 18 timer pr uke. Husholdsarbeidet utgjør altså 18 prosent av kvinners tid og bare 11 prosent av menns.

Mest tid til vanlig husarbeid

Husholdsarbeidet består i all hovedsak av vanlig husarbeid og av omsorgsarbeid. Den voksne befolkning bruker i gjennomsnitt vel 1 1/2 time pr dag til husarbeid som matlaging, oppvask, rengjøring o.l. Nest etter husarbeid bruker vi mest tid til omsorgsarbeid, 45 minutter i gjennomsnitt pr dag. Ellers bruker vi i gjennomsnitt 25 minutter pr dag til vedlikeholdsarbeid, 23 minutter til kjøp av varer og tjenester, 13 minutter til reiser i forbindelse med husholdsarbeidet og 11 minutter til øvrig husholdsarbeid (tabell 3).

Kvinner og menn utfører forskjellige oppgaver. Blant kvinner tar vanlig husarbeid og omsorgsarbeid mest tid, henholdsvis 2 timer og 18 minutter og 1 time i gjennomsnitt pr dag. Nesten 1/2 time daglig går med til innkjøp og andre ærend.

Også blant menn er det vanlig husarbeid som matlaging, rengjøring o.l. som tar mest tid - 46 minutter i gjennomsnitt pr dag. Men slike oppgaver utgjør en langt mindre del av menns ulønnede arbeid enn av kvinners. Menn bruker derimot atskillig mer tid på vedlikeholdsarbeid enn kvinner. Om lag

1/4 av menns ulønnede arbeid er vedlikeholdsarbeid. Ellers bruker menn i gjennomsnitt 30 minutter pr dag til omsorgsarbeid, 19 minutter til kjøp av varer og tjenester, 13 minutter til andre typer husholdsarbeid og 13 minutter til reiser i forbindelse med husholdsarbeidet.

Tabell 3

Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter

	Alle	Menn	Kvinner
Husholdsarbeid i alt . . .	3.31	2.36	4.22
Husarbeid	1.34	0.46	2.18
Vedlikeholdsarbeid	0.25	0.36	0.16
Omsorgsarbeid	0.45	0.30	0.59
Kjøp av varer og tjenester	0.23	0.19	0.26
Annet husholdsarbeid . . .	0.11	0.13	0.09
Reiser i samband med husholdsarbeid	0.13	0.13	0.14

1970- og 80-åras endringer i kjønns- og aldersperspektiv

Mange faktorer bestemmende for hvordan husholdsarbeidet endres

Flere forhold har betydning for hvor mye tid som brukes til ulike typer husholdsarbeid. Her peker vi på noen faktorer.

- *Fordeling av oppgaver mellom husholdning og arbeidsliv*

Grensene mellom betalt og ubetalt arbeid endres over tid. Det er ikke gitt én gang for alle hvilke oppgaver som utføres mot betaling og hvilke som utføres hjemme på ubetalt basis. Mye arbeid som tidligere ble utført i husholdningen er overført til markedsproduksjon eller offentlig tjenesteproduksjon, og dette bidrar til å redusere husholdsarbeidet. Mat og klær framstilles industrielt. Stadig flere barn har tilsyn utenfor hjemmet (Lingsom og Ellingsæter 1983). I 1970 hadde bare om lag 3 prosent av alle barn under 7 år plass i barnehage. I 1980 var det 21 prosent og i 1990 var prosentandelen steget til 36. I tillegg har mange barn private tilsynsordninger.

De senere år har vi også sett tendenser til det motsatte, nemlig at oppgaver føres tilbake til husholdningen. Møbler kjøpes i deler og skrus sammen hjemme, og folk ekspederer seg selv i banker og forretninger (Engelstad 1988). Denne utviklingen i retning av selvbetjeningsøkonomi skyldes bl a at prisene på tjenester øker relativt mer enn prisene på varer. Dermed lønner det seg å utføre en del oppgaver selv framfor å betale andre

for arbeidet. Men utviklingen fra marked til husholdning er relativt beskjeden og har mindre betydning for tiden til husholdsarbeid enn utviklingen fra husholdning til marked.

- *Boligstandard og tilgang til tekniske hjelpemidler*

Også her har vi hatt utviklingstrekk som kan virke i hver sin retning. Folk har fått større boliger. Gjennomsnittlig boligareal pr person økte fra 33 kvadratmeter i 1973 til 43 kvadratmeter i 1988 (Ås 1990). Dermed har behovet for rengjøring og vedlikehold blitt større.

På den annen side har flere fått tekniske hjelpemidler som kan lette husarbeidet. I 1970 hadde f eks bare 6 prosent tilgang til oppvaskmaskin. I 1980 og 1990 var andelene henholdsvis 26 og 52 prosent. Det er usikkert i hvilken grad husholdningsteknologien virker tidsbesparende eller bare bidrar til å heve standarden. Dette diskuteres nærmere i et senere avsnitt.

- *Oppfatningen av hva som er akseptabel standard*

Synet på hva som er akseptabel standard i husholdsarbeidet varierer over tid og mellom grupper. På noen områder godtar vi lavere standard enn før, på andre krever vi høyere. Det er ikke lenger nødvendig med hjemmebakte kaker og blankskurte gulv for å ha gjester. På den annen side tyder mye på at vi kjøper mer tøy enn før og vasker det oftere.

- *Grad av effektivitet*

Husholdsarbeidet kan organiseres og utføres på ulike måter. Stort tidspress kan føre til bedre planlegging og mer effektiv tidsbruk eller til omprioritering av gjøremål. To-inntektsfamilier må ofte planlegge og organisere husholdsarbeidet med stor omhu.

- *Husholdningsstørrelse*

Endringer i retning av mindre husholdninger og flere enpersonhushold kan bidra til å redusere mengden av husholdsarbeidet. Særlig ser det ut til at folk som bor alene bruker lite tid til husholdsarbeid. I 1970 var det i gjennomsnitt 2,9 personer pr husholdning i Norge, i 1980 var gjennomsnittet 2,7 og i 1990 2,4.

Mindre tid brukt til husholdsarbeid: Sterk nedgang i 1970-åra, utflating på 80-tallet

Den voksne befolkning har redusert tiden brukt til husholdsarbeid betydelig de siste 20 åra. Reduksjonen skjedde i all hovedsak på 1970-tallet. Dette tiåret gikk tiden til husholdsarbeid ned med 30 minutter i gjennomsnitt pr dag eller 3 1/2 time i gjennomsnitt pr uke. Også i 1980-åra var det en viss nedgang, men denne var liten, bare på 9 minutter pr dag i gjennomsnitt (tabell 4).

Svak økning blant menn, markert nedgang blant kvinner

Utviklingen har vært forskjellig for menn og kvinner. Menn bruker noe mer tid til husholdsarbeid i dag enn for 20 år siden. Blant kvinner har det vært en betydelig nedgang. Økningen blant menn var jevnt fordelt på 1970- og 80-tallet, og innebærer at de i gjennomsnitt bruker 23 minutter mer pr dag til husholdsarbeid i dag enn i 1970 (tabell 4). Pr uke utgjør denne økningen 2 timer og 20 minutter i gjennomsnitt.

Kvinner reduserte tiden brukt til husholdsarbeid med godt over 1 time i gjennomsnitt pr dag i 1970-åra. Utviklingen i 1980-åra er en fortsettelse av trenden fra 1970-åra, men i langt svakere form. Reduksjonen dette 10-året var på 24 minutter pr dag i gjennomsnitt. Ser vi 20-årsperioden under ett, har det altså vært en nedgang i kvinners tid til husholdsarbeid på vel 1 1/2 time pr dag eller nærmere 11 timer pr uke i gjennomsnitt.

Tabell 4

Tid brukt til husholdsarbeid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle	4.09	3.39	3.31	÷ 0.30	÷ 0.08
Menn					
Alle	2.13	2.26	2.36	+ 0.13	+ 0.10
16-24 år . . .	1.29	1.35	1.40	+ 0.06	+ 0.05
25-44 år . . .	2.22	2.37	2.44	+ 0.15	+ 0.07
45-66 år . . .	2.20	2.33	2.42	+ 0.13	+ 0.09
67-74 år . . .	2.33	3.18	3.37	+ 0.45	+ 0.19
Kvinner					
Alle	5.55	4.46	4.22	÷ 1.09	÷ 0.24
16-24 år . . .	3.31	2.41	2.37	÷ 0.50	÷ 0.04
25-44 år . . .	6.48	5.30	5.00	÷ 1.18	÷ 0.30
45-66 år . . .	6.03	5.03	4.22	÷ 1.00	÷ 0.41
67-74 år . . .	5.34	5.12	4.54	÷ 0.22	÷ 0.18

Nedgang både blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner

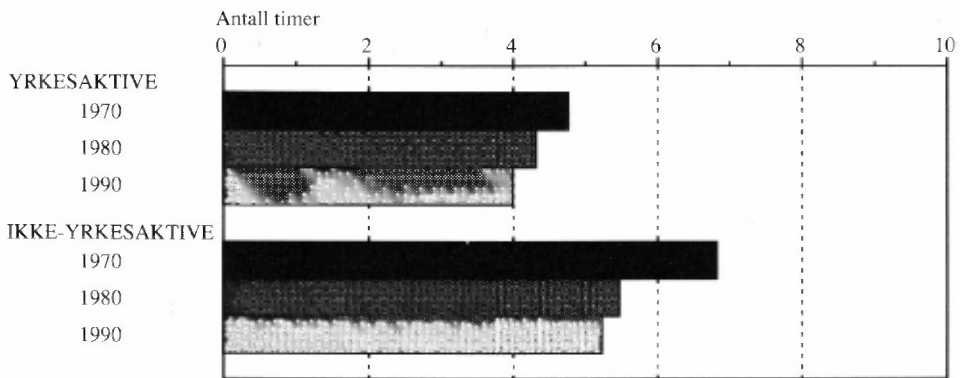
Yrkesaktive kvinner bruker mindre tid til husholdsarbeid enn kvinner uten inntektsgivende arbeid. Men nedgangen i husholdsarbeidet kan ikke forklares bare med økt yrkesdeltakelse (Lingsom og Ellingsæter 1983). Reduksjonen er atskillig større enn hva vi kunne forvente bare på bakgrunn av høyere yrkesaktivitet. For 1970-tallet ville økt yrkesdeltakelse alene gitt en nedgang i kvinners husholdsarbeid på 20 minutter i gjennomsnitt pr dag. Den faktiske nedgangen var langt større, 1 time og 9 minutter³. Tilsvarende ville økt

yrkesdeltakelse alene i 1980-åra gitt en nedgang i kvinners husholdsarbeid på bare 6 minutter i gjennomsnitt pr dag. Den faktiske reduksjonen var på 24 minutter pr dag.

Både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive bruker altså mindre tid til husholdsarbeid enn før. På 1970-tallet var nedgangen størst blant kvinner uten inntektsgivende arbeid. På 1980-tallet var nedgangen omtrent like stor blant yrkesaktive som blant ikke-yrkesaktive (figur 10).

Figur 10.

Tid brukt til husholdsarbeid blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter¹

¹ I perioden 1980-90 var nedgangen for alle kvinner under ett på 24 minutter i gjennomsnitt pr dag. Nedgangen for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive var på henholdsvis 19 og 14 minutter pr dag. Når endringen både for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner var mindre enn endringen for alle kvinner samlet, skyldes dette at andelen yrkesaktive var større i 1990 enn i 1980.

Størst nedgang blant middelaldrende kvinner

Kvinner 25-44 år og 67-74 år bruker mest tid til husholdsarbeid, omtrent 5 timer i gjennomsnitt pr dag. Aldersforskjellene har både med livsfase og generasjonstilhørighet å gjøre. 25-44-åringene er i en livsfase hvor barna krever atskillig stell og omsorg. Eldre kvinner har gjerne mye tid til disposisjon samtidig som de tilhører en generasjon med andre standarder og er vant å til utføre mye arbeid i hjemmet.

Nedgangen i tiden brukt til husholdsarbeid gjelder for kvinner i alle aldre. Både blant unge, middelaldrende og eldre kvinner var reduksjonen større i 1970-åra enn i 1980-åra. På 1970-tallet var nedgangen mest markert blant kvinner 25-44 år. I 1980-åra var nedgangen størst blant kvinner 45-66 år. Ser vi 20-årsperioden under ett, har kvinner 25-44 år og 45-66 år redusert tiden til

husholdsarbeid med henholdsvis 1 time og 48 minutter og 1 time og 41 minutter i gjennomsnitt pr dag. Tatt i betraktning av at kvinner i 20-, 30- og 40-årsalderen ofte har omfattende omsorgsforpliktelser hjemme, er dette en kraftig nedgang (tabell 4).

Beskjeden økning blant unge og middelaldrende menn

Den nye mannsrollen med økt deltakelse i hjem og familie har trolig hatt større gjennomslag i media enn i norsk dagligliv. Økningen i menns husholdsarbeid varierer med alder. Blant de yngre (16-24 år) har økningen vært nokså beskjeden. Menn 25-44 år og 45-66 år bruker omtrent 20 minutter mer i gjennomsnitt pr dag til husholdsarbeid nå enn ved inngangen til 1970-åra. Pr uke utgjør dette en oppgang på vel 2 1/2 time. Også dette må sies å være en beskjeden økning i en periode med omfattende arbeidstidsreformer, mannsrolledebatt og økt kvinnelig yrkesdeltakelse. Utviklingen bekrefter tidligere funn om at kvinners inntreden i arbeidslivet bare i liten grad er fulgt opp av større mannlig innsats hjemme.

Mindre yrkesarbeid resulterer ikke i mer husholdsarbeid

Det er en vanlig oppfatning at kortere arbeidsdag vil gi en jevnere kjønnsfordeling av betalt og ubetalt arbeid. Redusert daglig arbeidstid framholdes derfor som den mest likestillingsvennlige arbeidstidsreformen. I arbeidstidsutvalgets utredning heter det eksempelvis at "Siden innsatsen i lønnet og ulønnet arbeid er skjevt fordelt mellom kvinner og menn, vil kortere normalarbeidstid være et steg i retning av økt likestilling på alle plan" (NOU 1987: 9 A). Til grunn for denne oppfatningen ligger en antakelse om at menn vil bruke den frigjorte tiden til økt engasjement i hjemmet.

Men kortere arbeidsdag er ingen garanti for større mannlig deltakelse på hjemmebane. Arbeidstidsforkortelsen i 1976 gav menn kortere arbeidsdag (se kap 3). Også i 1980-åra reduserte enkelte grupper av menn tiden brukt til inntektsgivende arbeid. Men den frigjorte tiden brukes bare i liten grad til husholdsarbeid. I all hovedsak er den tatt ut i form av fritid. Dette gjelder for menn i alle aldre, også for menn i den livsfasen hvor barneomsorgen er mest krevende (tabell 5). Vi minner igjen om at gjennomsnittstallene gir et bilde av tidsbruken på aggregert nivå og dekker over forskjeller mellom ulike grupper. En del menn har nok økt innsatsen hjemme etter at yrkesarbeidet ble redusert. Men ser vi alle menn eller menn i ulike aldersgrupper under ett, brukes det meste av den frigjorte tiden til fritidsutfoldelse.

Tabell 5

Endringer 1970-90 i tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og fritid. Tall for menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. Timer og minutter

	Inntektsgivende arbeid	Husholdsarbeid	Fritid
16-24 år	÷ 1.13	+ 0.11	+ 1.06
25-44 år	÷ 0.44	+ 0.22	+ 0.43
45-66 år	÷ 0.50	+ 0.22	+ 1.05
67-74 år	÷ 2.00	+ 1.04	+ 1.42

Størst økning blant eldre menn

Det er først og fremst eldre menn som har økt sin innsats i hjemmet. Denne utviklingen har verken sammenheng med mannsrolledebatt eller større kvinnelig yrkesengasjement, men med nedsettelsen av den generelle pensjonsalderen og økningen i antall uføre- og førtidspensjonerte. Tidligere utgang av yrkeslivet frigjør tid til andre gjøremål. Dette gir nye muligheter, men kan også by på problemer. Enkelte har ment at økt innsats i husholdet kan lette tilpasningen til pensjonisttilværelsen (Keith og Brubaker 1979). I et slik perspektiv blir husholdsarbeidet positivt og meningsfylt og gir dagene innhold og struktur.

Endringen i eldre menns innsats i husholdningen var størst på 1970-tallet. I 1970- og 80-åra økte menn 67-74 år tiden til husholdsarbeid med henholdsvis 45 og 19 minutter i gjennomsnitt pr dag (tabell 4). Dette innebærer at dagens eldre menn bruker over 1 time mer til husholdsarbeid pr dag eller 7 1/2 time mer pr uke enn eldre menn i 1970. Det innebærer også at forskjellen mellom eldre menn på den ene siden og unge og middelaldrende menn på den andre har økt betraktelig i 20-årsperioden.

Endring i tid brukt til ulike oppgaver i husholdningen

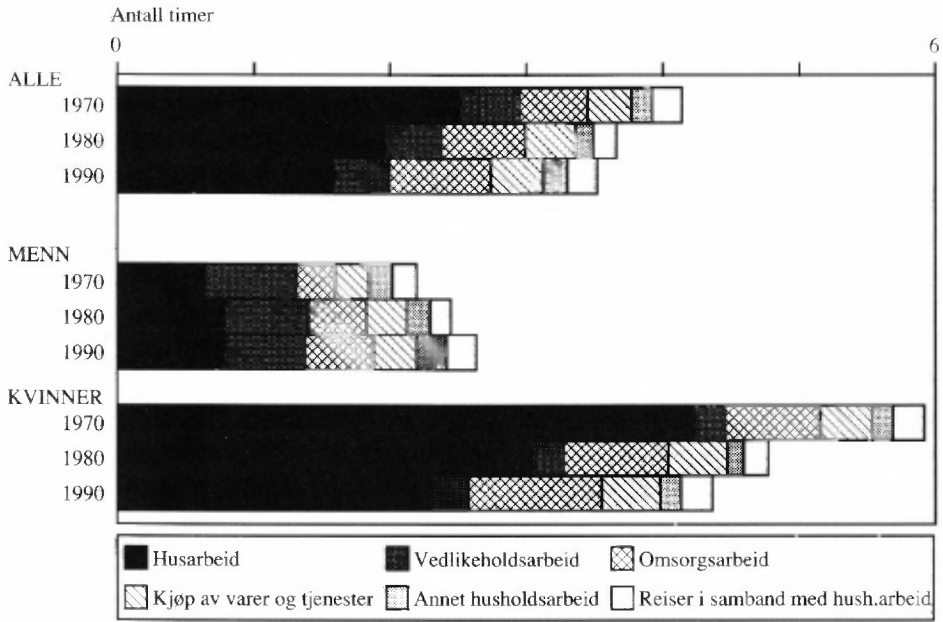
Mindre tid til vanlig husarbeid, mer til omsorgsarbeid

Ser vi den voksne befolkning under ett, er det først og fremst tiden brukt til vanlig husarbeid som har gått ned. Reduksjonen var markert både på 1970- og 80-tallet, henholdsvis 33 og 23 minutter i gjennomsnitt pr dag. I 1990 brukte vi dermed 6 1/2 time mindre til husarbeid i gjennomsnitt pr uke enn ved inngangen til 1970-åra. Derimot brukte vi noe mer tid til omsorgsaktiviteter. Her var økningen i perioden 1970-90 på 15 minutter i gjennomsnitt pr dag (figur 11 og vedleggstabell 25).

Dermed er sammensetningen av husholdsarbeidet endret. På begynnelsen av 1970-tallet utgjorde vanlig husarbeid 60 prosent av all tid brukt til husholdsarbeid. I 1990 var andelen bare 45 prosent. Omsorgsarbeidet har økt sin andel av husholdsarbeidet fra 12 til 21 prosent i 20-årsperioden.

Figur 11

Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

Mer husarbeid og mer omsorg blant menn

Økningen i menns husholdsarbeid i perioden 1970-90 skyldes først og fremst at de bruker mer tid til omsorgsarbeid. Økningen er liten, 13 minutter i gjennomsnitt pr dag, og fordeler seg ganske jevnt på 1970- og 80-tallet. Pr uke utgjør økningen 1 1/2 time i gjennomsnitt. Tiden til vanlig husarbeid gikk noe opp på 1970-tallet, men var uendret i 1980-åra. Tiden brukt til andre oppgaver i hjemmet var omtrent uendret i 20-årsperioden (figur 11). Omsorgsarbeidet utgjør dermed en større del av menns ulønnede arbeid i dag enn for 20 år siden. I 1970 bestod bare 12 prosent av menns husholdsarbeid av omsorgsaktiviteter. I dag er andelen 19 prosent.

Kraftig nedgang i vanlig husarbeid blant kvinner

Selv om heltidshusmoren er på retur, er de fleste kvinner fremdeles husmødre, enten på deltid eller overtid. Men husmorrollen har et annet innhold i dag enn for 20 år siden. I tillegg til at husholdsarbeidet utgjør en mindre del av kvinners samlede tidsbudsjett, har det skjedd forskyvninger mellom ulike oppgaver.

Kvinner har først og fremst skåret ned på tiden brukt til vanlig husarbeid. Nedgangen var størst på 1970-tallet, men også i 1980-åra var det en markert reduksjon. I løpet av 1970-åra reduserte kvinner tiden til husarbeid med 1 time og 13 minutter i gjennomsnitt pr dag. I 1980-åra var nedgangen på 43 minutter (figur 11). Dermed bruker dagens kvinner nesten 2 timer mindre pr dag eller 14 timer mindre pr uke til vanlig husarbeid enn kvinner på begynnelsen av 1970-tallet.

Når det gjelder andre former for husholdsarbeid er kvinners tidsbruk enten uendret eller har vist en svak økning. Dermed har også kvinners ulønnede arbeid fått en annen sammensetning enn tidligere. I 1970 utgjorde vanlig husarbeid vel 70 prosent av kvinners samlede husholdsarbeid. I 1990 utgjorde det bare halvparten. Omsorgsarbeid utgjorde 12 prosent av kvinners husholdsarbeid i 1970 og hele 23 prosent i 1990.

Mer effektiv tidsbruk og endrede standarder i husarbeidet

Nedgangen i kvinners tid brukt til vanlig husarbeid er ikke kompensert ved en økning blant andre husholdningsmedlemmer eller ved mer bruk av betalt hjelp. Den svake økningen blant menn er mindre enn nedgangen blant kvinner. Vi har ikke opplysninger om barns tidsbruk, men kan fastslå at hjemmeboende unge 16-24 år ikke bruker mer tid til husarbeid enn før. Det er derfor lite trolig at barns innsats har økt.

Når reduksjonen i kvinners tid til husarbeid verken skyldes en omfordeling innen husholdningen eller mer bruk av betalt hjelp, må vi finne andre forklaringer. Trolig har både endrede standarder, mer effektiv organisering, økt produktivitet, bedre utnyttelse av tekniske hjelpemidler samt større bruk av ferdigproduserte varer en viss betydning.

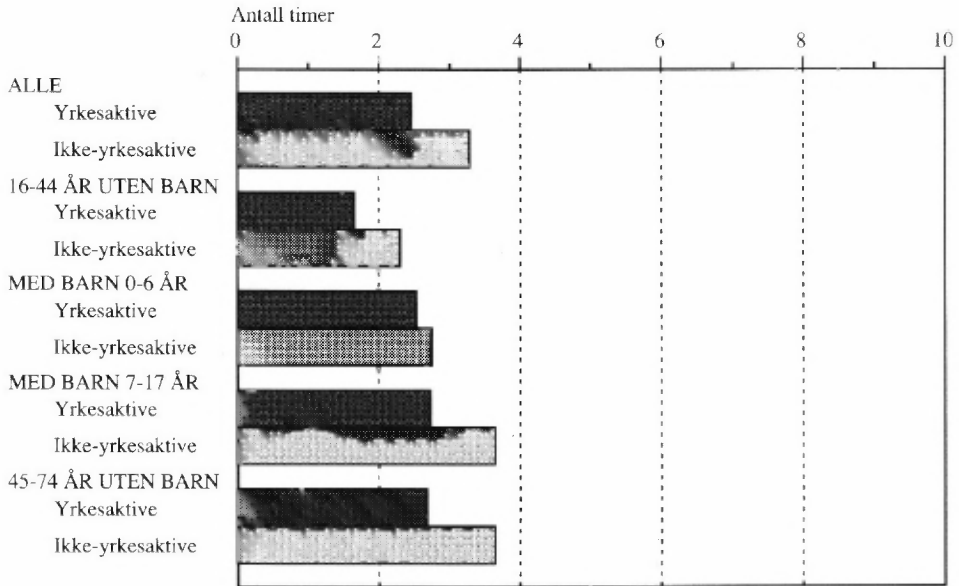
Giftede yrkesaktive kvinner bruker mindre tid til husarbeid enn giftede kvinner som ikke er yrkesaktive. Denne forskjellen gjelder uansett familiefase (figur 12) og tyder på at husarbeidet er svært fleksibelt. Enkelte har sammenliknet det med en trekkspillbelg som kan presses sammen eller trekkes ut etter behov (Berg 1988). I prinsippet er husarbeidet uendelig og kan utvides så det fyller all ledig tid (Walker 1973). Det finnes ingen generelle standarder for hva som er godt eller dårlig husarbeid. Den enkelte må selv avgjøre hva som er tilstrekkelig.

Husholdningsteknologiens rasjonaliseringspotensiale

Husholdningsteknologien har vært en forutsetning for effektiviseringen av husarbeidet. Tidsbesparelse er jo nettopp teknologiens hensikt. Rasjonaliseringsgevinsten er imidlertid tvetydig. I 1970-åra kom flere studier som viste at teknologien ikke påvirket husmødres tidsbruk som ventet, og dette paradokset utløste en omfattende debatt om teknologiens betydning.

Figur 12

Tid brukt til ulike typer husarbeid blant gifte kvinner. Tall for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

En klassisk forklaring på husholdningsteknologiens manglende rasjonaliseringsgevinst tar utgangspunkt i at husmødres arbeid er lite synlig og oppfattes som mindreverdige i forhold til lønnet arbeid. Derfor må hjemmearbeidende synliggjøre innsatsen sin ved å bruke lang tid. Når poenget med husarbeidet nettopp er at det skal ta tid, vil ikke husholdningsteknologien virke tidsbesparende (Vanek 1974).

Andre peker på at selve arbeidsprosessen i husholdningen er vesensforskjellig fra industriell produksjon og umulig kan organiseres etter bedriftsøkonomiske prinsipper. Husarbeid er sammensatt og mangeartet og lar seg ikke uten videre effektivisere og rasjonalisere (Berg 1988).

Atter andre understreker at den sosiale sammenheng som teknologien brukes i, er vesentlig for å forstå hvilken betydning teknologien har for tidsanvendelsen. Når hjemmearbeidende bruker mer tid til husarbeid enn yrkesaktive selv om de har samme tilgang til teknologi, skyldes dette at de bruker maskinene annerledes. Mens yrkesaktive kvinner ønsker å få husarbeidet unna raskt og effektivt og utnytter teknologien for å spare tid, er hjemmearbeidende kvinner mindre motivert for rasjonalisering (Berg 1988).

Flere har vært inne på at tekniske hjelpemidler først og fremst brukes til å heve standarden. Selv om vaskemaskinen gjør det lettere å vaske en gitt mengde tøy, reduseres ikke tiden til klesvask ettersom vi kjøper mer tøy og

vasker stadig oftere (Walker 1973). Dessuten er teknologien selv tidkrevende fordi maskiner trenger vedlikehold (Linder 1969).

Som en slags oppsummering kan vi si at selv om husholdningsteknologien ikke nødvendigvis virker tidsbesparende, innebærer den et rasjonaliseringspotensiale (Berg 1988). Gifte yrkesaktive kvinner var de første til å utnytte dette. Allerede i 1970 brukte norske yrkesaktive kvinner forholdsvis lite tid til husarbeid. Det var først og fremst kvinner uten yrkesarbeid som reduserte tiden til husarbeid i 1970-åra. Dette har vært tolket som at gifte yrkesaktive kvinner allerede hadde skåret husarbeidet inn til beinet og ikke hadde mer å hente ved ytterligere innsparinger, og at gifte kvinner uten inntektsgivende arbeid overtar yrkeskvinnens standarder og organisering av husarbeidet (Grønmo og Lingsom 1986). Men også i 1980-åra har gifte yrkesaktive kvinner redusert tiden til husarbeid ganske betraktelig. I 1980 brukte gifte yrkeskvinner vel 3 timer i gjennomsnitt pr dag til husarbeid. Tilsvarende tall for 1990 var 2 1/2 time. 1980-åra gav altså rom for ytterligere innsparinger.

Økningen i eldre menns innsats hjemme gjelder vanlig husarbeid og vedlikehold

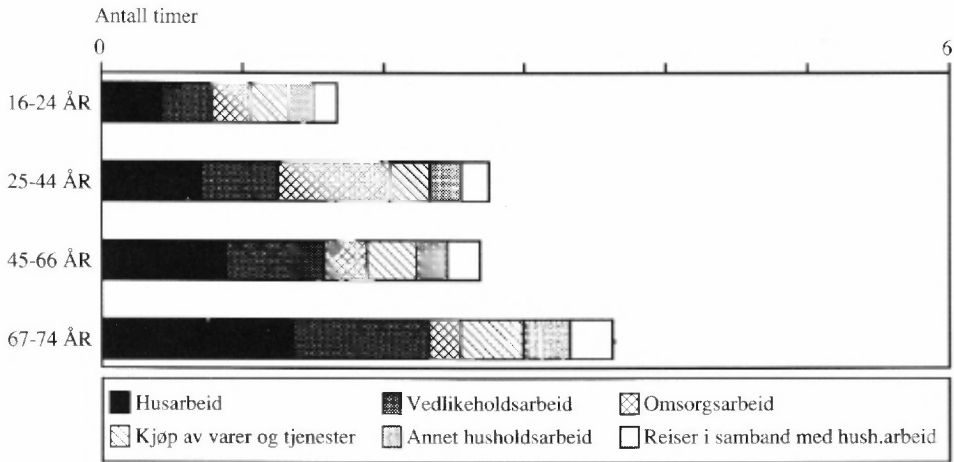
Hva består den kraftige økningen i eldre menns husholdsarbeid av, og hva er det som særpreger eldre menns innsats i hjemmet i forhold til husholdsarbeidet blant andre menn?

Når menn 67-74 år bruker vel 1 time mer i gjennomsnitt pr dag til husholdsarbeid ved inngangen til 1990-åra enn 20 år tidligere, skyldes dette først og fremst at de utfører langt mer vanlig husarbeid og vedlikeholdsarbeid enn før. Tiden til vanlig husarbeid økte med 1/2 time i gjennomsnitt pr dag i løpet av 1970-åra, men ble noe redusert igjen i 80-åra. Tiden til vedlikeholdsarbeid har økt med vel 20 minutter pr dag siden 1970. Økningen fordelte seg jevnt på 1970- og 80-tallet.

I gjennomsnitt bruker eldre menn over dobbelt så mye tid til husholdsarbeid som unge menn (16-24 år) og om lag 1/3 mer enn 25-44-åringene og 45-66-åringene. I forhold til yngre og middelaldrende består en langt større andel av eldre menns innsats hjemme av vanlig husarbeid og en mindre del av omsorgsarbeid (figur 13).

Figur 13

Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

Utjevning av kjønnsforskjeller i husholdsarbeidet

Kjønnsforskjellene redusert med 1/3 på 1970-tallet og 1/4 på 80-tallet

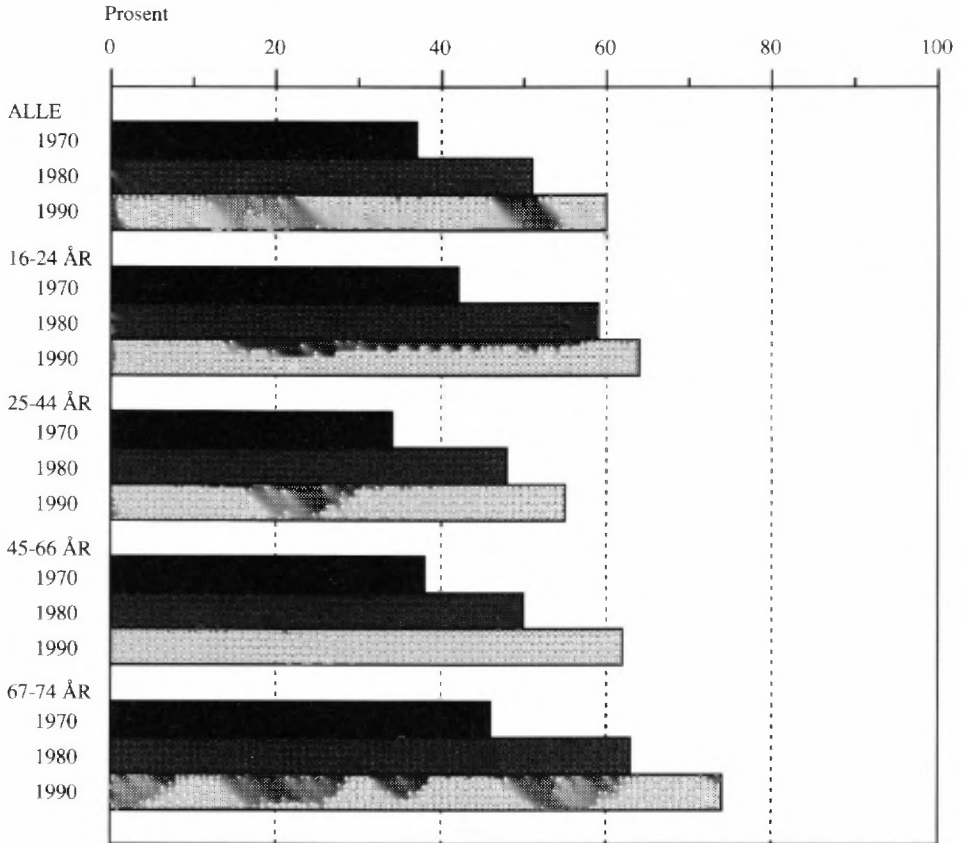
Kjønnsforskjeller i tid brukt til husholdsarbeid er forholdsvis stabile, både over tid og mellom ulike land og kulturer. Endringer skjer langsomt, men endringstakten kan variere (Grønmo og Lingsom 1986). Utviklingen i 1970- og 80-åra har ført til en betydelig utjevning mellom norske menn og kvinner. Dette skyldes hovedsakelig at kvinner har redusert tiden til husholdsarbeid, og bare i liten grad at menn har økt sin innsats. Menns andel av den ulønnede husholdningsproduksjonen har økt betraktelig. Tidsbruk er imidlertid bare ett aspekt ved arbeidsdelingen i hjemmet. Vi har ikke opplysninger om motivasjon, ønsker, utbytte og ansvar.

Kjønnsforskjellene i tiden brukt til husholdsarbeid ble redusert med omtrent 1/3 i 1970-åra, og 1/4 i 1980-åra. Utviklingen i 1980-åra var altså en fortsettelse av trenden fra 1970-åra, men i en noe svakere form. For 20-årsperioden som helhet er kjønnsforskjellene redusert med vel 50 prosent eller nærmere 2 timer i gjennomsnitt pr dag. I 1970 utgjorde menns tid til husholdsarbeid bare 37 prosent av kvinners. I 1980 og 1990 var andelene henholdsvis 51 og 60 prosent (figur 14).

Tidsnyttingsundersøkelsen bekrefter funn fra rapporter basert på andre datakilder. Også analyser av intervjuundersøkelser konkluderer med at kjønnsforskjellene i hjemmet ble redusert i 1980-åra, men at utjevningen var mindre enn i foregående tiår (Fløtten 1991, Holter 1989).

Figur 14

Menns tid brukt til husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990

Minst kjønnsforskjeller blant eldre, størst blant 25-44-åringene

Kjønnsforskjellene i tid brukt til husholdsarbeid er minst blant de eldre. Her utgjør menns tid til husholdsarbeid hele 74 prosent av kvinners tid. Størst er kjønnsforskjellene i alderen 25-44 år, altså i perioden med mye barneomsorg. I denne aldersgruppen utgjør menns tid til husholdsarbeid bare 55 prosent av kvinners.

Utjevning i alle aldersgrupper

Kjønnsforskjellene i husholdsarbeidet er redusert i alle aldersgrupper. Både blant yngre, middelaldrende og eldre har menns tid til husholdsarbeid som andel av kvinners tid økt betydelig i 1970- og 80-åra (figur 14). Relativt sett

har utjevningen vært omtrent like stor i alle aldersgrupper. Den absolutte utjevningen har vært størst blant personer 25-44 år. Men ettersom kjønnsforskjellene i utgangspunktet var svært store i denne aldersgruppen, er den relative utjevningen noe lavere her enn blant eldre og yngre (vedleggstabell 26).

Blant eldre er husholdsarbeidet omfordelt fra kvinner til menn

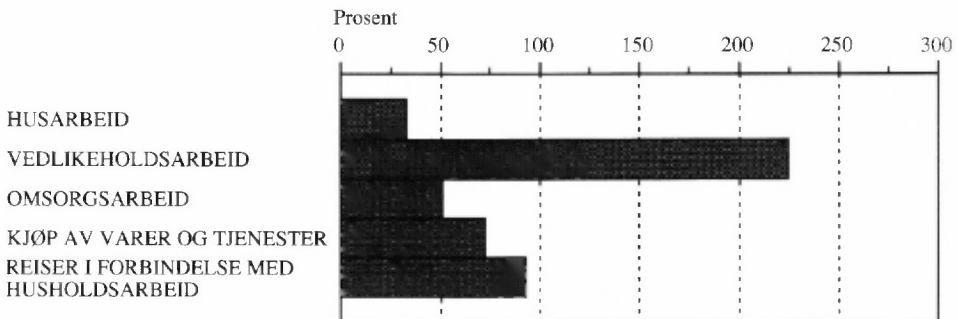
For yngre og middelaldrende skyldes utjevningen i tiden brukt til husholdsarbeid hovedsakelig at kvinner har redusert det ulønnete arbeidet, ikke at menn har engasjert seg mer hjemme. Blant de eldre har det derimot foregått en omfordeling av husholdsarbeidet ettersom eldre menn har økt sin innsats ganske betraktelig, samtidig med at kvinner har redusert sin.

Hus- og vedlikeholdsarbeid er skjevest fordelt

Som ventet varierer kjønnsforskjellene med oppgavens art. Ulikheten i tidsbruk er størst når det gjelder vanlig husarbeid som er en typisk kvinneoppgave, og vedlikeholdsarbeid som er en typisk mannsoppgave. Menns tid til husarbeid utgjør bare 33 prosent av kvinners tid. Menns tid til vedlikeholdsarbeid utgjør godt over 200 prosent av kvinners (figur 15). Målt i absolutt tid er imidlertid kjønnsforskjellene i tid brukt til vedlikeholdsarbeid forholdsvis liten. Menn og kvinner bruker henholdsvis 36 og 16 minutter i gjennomsnitt pr dag.

Figur 15

Menns tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Gjennomsnitt for alle dager. 1990

Det er vanlig husarbeid som er jevnere fordelt enn før

Ettersom kvinner først og fremst har skåret ned på tiden brukt til vanlig husarbeid som matlaging, rengjøring o l, er det hovedsakelig disse oppgavene som er jevnere fordelt mellom menn og kvinner i dag enn ved inngangen til

1970-åra. Når det gjelder andre former for husholdsarbeid er kjønnsforskjellene i tidsbruk omtrent de samme i dag som for 20 år siden (tabell 6).

Kjønnsforskjellene i tiden brukt til vanlig husarbeid er redusert med over 2 timer i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 60 prosent de siste 20 åra. Utjevningen var sterkest på 1970-tallet. I 1970 utgjorde menns tid til vanlig husarbeid bare 15 prosent av kvinners tid. I 1980 var andelen 26 prosent og i 1990 altså 33 prosent. Utviklingen skyldes nesten utelukkende nedgangen i kvinners husarbeid. Økningen blant menn har vært svært beskjeden.

Tabell 6

Kjønnsforskjeller¹ og endringer i kjønnsforskjeller i tid brukt til ulike typer husholdsarbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	Kjønnsforskjeller			Endring i kjønnsforskjeller	
	1970	1980	1990	1970-80	1980-90
Husholdsarbeid i alt	3.42	2.20	1.46	÷ 1.22	÷ 0.34
Husarbeid . . .	3.36	2.14	1.32	÷ 1.22	÷ 0.42
Vedlikeholdsarbeid	÷ 0.28	÷ 0.22	÷ 0.20	÷ 0.06	÷ 0.02
Omsorgsarbeid	0.25	0.21	0.29	÷ 0.04	+ 0.08
Kjøp av varer og tjenester . .	0.08	0.08	0.07	0.00	÷ 0.01
Annet husholdsarbeid	÷ 0.01	÷ 0.03	÷ 0.04	+ 0.02	+ 0.01
Reiser i samband med husholdsarbeid	0.03	0.02	0.01	÷ 0.01	÷ 0.01

¹ Kjønnsforskjeller er regnet som kvinners tid ÷ menns tid.

Er ekteskapet mer arbeidskrevende for kvinner enn for menn?

"Ekteskapet er en hemske for kvinner og en ressurs for menn". Sitatet uttrykker en oppfatning om at menn har større fordeler av ekteskap og samliv enn kvinner. Det er tatt fra en bok om kvinner og politisk deltakelse (Albrektsen 1977) og gjelder først og fremst i forhold til politisk aktivitet. Men mange har ment at det også har gyldighet mer generelt. I et slik perspektiv blir den skjeve kjønnsfordelingen i husholdsarbeidet uheldig for kvinner, men positiv for menn. Den begrenser kvinners muligheter for yrkesdeltakelse og fritidsutfoldelse, mens menn får større frihet til engasjement utenfor hjemmet. Denne synsmåten er kontroversiell. Mange ser den kjønnsmessige arbeidsdelingen

som en fornuftig tilpasning, enten fordi menn har høyest inntekt eller fordi mange kvinner faktisk ønsker å bruke tid på hus og hjem.

Ekteskapet innebærer mer husholdsarbeid for kvinner...

Sammenlikner vi tid brukt til husholdsarbeid blant gifte menn og kvinner uten barn, med tidsbruk blant enslige menn og kvinner uten barn⁴, får vi et inntrykk av ekteskapets betydning for omfanget av husholdsarbeidet.

Gifte kvinner uten barn bruker atskillig mer tid til husholdsarbeid enn enslige kvinner uten barn. Dette mønsteret tyder på at ekteskap og samliv innebærer mer husholdsarbeid for kvinner i forhold til det å være enslig. Forskjellen mellom gifte og enslige kvinner varierer imidlertid med alder. Den er minst blant kvinner 16-44 år og øker med stigende alder. I aldersgruppen 16-44 år er forskjellen mellom gifte og enslige omtrent 1/2 time i gjennomsnitt pr dag. Blant eldre kvinner (67-74 år) utgjør den langt mer, om lag 1 1/2 time pr dag i gjennomsnitt (figur 16).

.. men ingen lettelse for menn

Men ekteskapet reduserer ikke menns husholdsarbeid. Blant unge menn 16-24 år innebærer ekteskapet noe større innsats i hjemmet i forhold til det å være enslig. Merarbeidet utgjør om lag 1/2 time i gjennomsnitt pr dag og tilsvarer altså forskjellen mellom gifte og enslige kvinner i samme alder. For menn 25 år og over er det ingen forskjell mellom gifte uten barn og enslige uten barn.

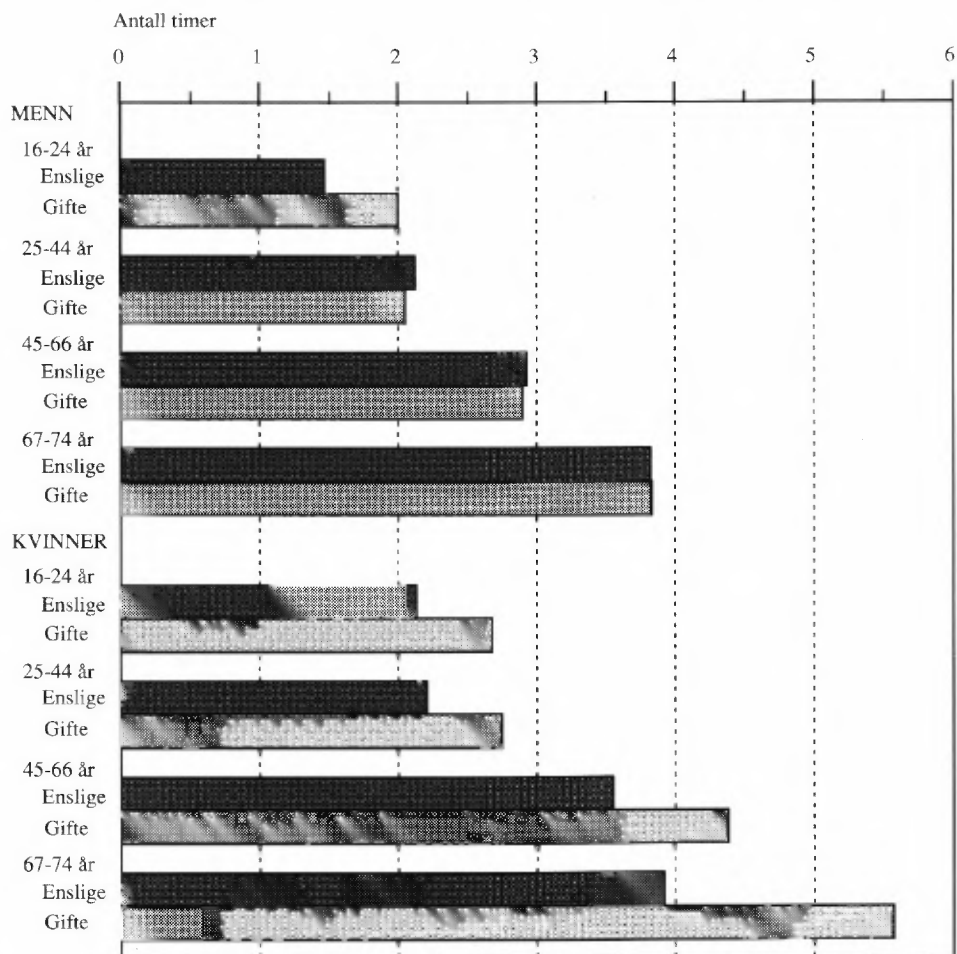
En slik sammenlikning antyder noe om parforholdets konsekvenser for omfanget av husholdsarbeidet. Men den sier ikke noe om hvorvidt tilpasningen er fornuftig eller ønsket, eller hvem som eventuelt tjener på en slik tilpasning.

Parforhold gir ingen stordriftsfordeler

Figur 16 tyder forøvrig på at parforhold ikke byr på stordriftsfordeler når det gjelder husholdsarbeid. Par bruker langt mer tid enn to enslige til sammen. Denne forskjellen gjelder for par i alle aldre. Eksempelvis bruker en enslig mann og en enslig kvinne i alderen 45-66 år sammenlagt 6 timer og 29 minutter i gjennomsnitt pr dag til husholdsarbeid. Et barnløst par i samme alder bruker til sammen 7 timer og 17 minutter pr dag i gjennomsnitt. Forskjellen har trolig sammenheng bl a med at par legger større vekt på å skape et hjem enn enslige. Det er i all hovedsak kvinner som står for den ekstra arbeidsinnsatsen i parforhold.

Figur 16

Tid brukt til husholdsarbeid blant enslige uten barn og gifte uten barn. Tall for menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

Husholdsarbeid i barnefamiliene: Nedskjæring og omprioritering i 1980-åra

1980-åra var mødrenes tiår på arbeidsmarkedet. Gifte småbarnsmødre og mødre med barn i skolealder økte sitt yrkesarbeid med henholdsvis 26 og 41 minutter i gjennomsnitt pr dag (se kap 3). Hvilke konsekvenser har dette hatt for innsatsen hjemme og for samvær med barna? 1980-åra har blitt omtalt som tiåret da kvinners dobbeltarbeid ble befestet (Kjeldstad 1991). Men innebærer

dette at hverdagen har blitt mer hektisk eller kompenseres økt yrkesaktivitet med mindre husarbeid? Og hvilken rolle spiller far?

Bildet av dagens småbarnsfar er tvetydig. I media møter vi et nytt farsbilde, den engasjerte og nærværende pappa som tar aktivt del i barnas hverdag (Ellingsæter 1991). Vi leser om husfars nye rolle og får vite at husfar er blitt et begrep med innhold. På den annen side vet vi at småbarnsfedre arbeider mer enn før og mer enn menn i andre livsfaser (se kap 3). Nærvær på jobben betyr fravær fra hjemmet. Forholdet mellom menns yrkes- og familieliv har fått mye oppmerksomhet de siste åra. Flere har spurt hvordan fars overtids- og ekstraarbeid virker inn på innsats og arbeidsdeling hjemme (Ellingsæter 1991).

Den nye småbarnsfaren: Mer omsorg, men ikke mer husarbeid

Småbarnsfedre bruker mer tid til husholdsarbeid enn menn i andre familiefaser (tabell 7), og det var først og fremst småbarnsfedre som økte sin innsats i hjemmet i 1980-åra. I 1990 brukte de i gjennomsnitt 3 1/2 time pr dag til husholdsarbeid. Dette var en økning på 23 minutter i gjennomsnitt pr dag eller vel 2 1/2 time pr uke i forhold til 1980. Men utviklingen innebærer ikke at far står bøyd over komfyr, oppvaskkum eller skurebøtte mer enn før. Det er tiden til barneomsorg som er trappet opp. Innsatsen ellers er stort sett uendret (vedleggstabell 27). Småbarnsfedre i 1990 brukte gjennomsnittlig 21 minutter mer pr dag til omsorg for egne barn enn småbarnsfedre i 1980⁵. Økningen i tid brukt til barneomsorg støtter opp om bildet av den engasjerte og nærværende småbarnsfar.

Enkelte studier tyder på at småbarnsfedre "finansierer" økningen i barneomsorg ved å minske innsatsen i husarbeidet ellers. Noen har spurt om dette er en strategi for å leve opp til forventningene om større deltakelse i barnas liv uten å måtte redusere yrkesarbeidet (Ellingsæter 1991). Men denne tendensen finnes ikke i vårt materiale. Økningen i barneomsorg har ikke blitt fulgt av mindre husarbeid blant norske småbarnsfedre.

Tid tilbrakt sammen med barna (samvær med barn) gir også et inntrykk av fars innsats i familielivet. Fedre tilbringer noe mer tid sammen med barn enn før, men økningen er mindre enn økningen i tiden til aktiv barneomsorg. I gjennomsnitt er småbarnsfedre sammen med barna 5 timer og 21 minutter pr dag. Dette er en økning på 9 minutter pr dag i forhold til 1980 (figur 17). Et bedre mål på endringer i farsrollen er kanskje endringer i tiden fedre tilbringer *alene* sammen med barn. Samvær alene med barn innebærer større ansvar enn samvær med andre voksne til stede. I gjennomsnitt er småbarnsfedre alene sammen med barna sine vel 1 1/2 time pr dag. Dette er en økning på 14 minutter i forhold til 1980. Økningen er svak, men kan likevel tyde på at fedre er mer sentrale omsorgspersoner i dag enn for ti år siden.

Med aktiviteten *omsorg for barn* menes stell og praktisk hjelp til barn, altså aktiviteter som rettes inn mot barns fysiske og sosiale behov. I tillegg foregår selvsagt mye barnetilsyn samtidig med andre gjøremål. Denne mer passive omsorgen registreres ikke som omsorgsarbeid.

Samvær med barn omfatter all tid tilbrakt sammen med egne barn uansett hva man foretar seg. Samvær med barn mens man vasker gulv, går i butikken eller spiser middag vil f eks komme med her. Kriteriet på samvær er at man oppholder seg på samme sted som barna og har en viss grad av kontakt med dem. Perioder med søvn holdes utenfor.

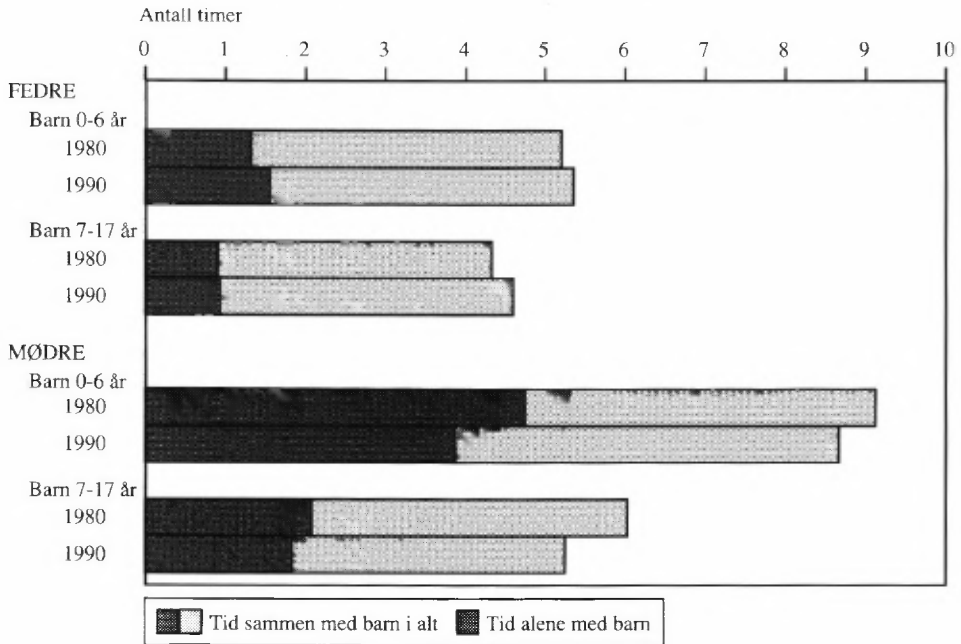
Tabell 7

Tid brukt til husholdsarbeid og endringer i tid brukt til husholdsarbeid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Menn			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	1.29	1.28	÷ 0.01
Enslige ellers, 16-44 år	1.42	1.55	+ 0.07
Gifte 16-44 år uten barn	2.09	2.13	+ 0.04
Gifte med barn 0-6 år	3.07	3.30	+ 0.23
Gifte med barn 7-17 år	2.34	2.35	+ 0.01
Enslige forsørgere	2.55	:	:
Gifte 45-74 år, uten barn	2.41	2.57	+ 0.16
Enslige 45-74 år	2.43	2.57	+ 0.14
Kvinner			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	1.55	1.37	÷ 0.18
Enslige ellers, 16-44 år	2.10	2.14	+ 0.04
Gifte 16-44 år uten barn	3.33	3.04	÷ 0.29
Gifte med barn 0-6 år	6.55	6.37	÷ 0.18
Gifte med barn 7-17 år	5.15	4.53	÷ 0.22
Enslige forsørgere	4.36	5.21	+ 0.45
Gifte 45-74 år, uten barn	5.14	4.37	÷ 0.37
Enslige 45-74 år	4.28	3.50	÷ 0.38

Figur 17

Tid sammen med barn og tid alene med barn blant gifte fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

Fars lange arbeidstid begrenser deltakelsen på hjemmebane

Hvilke konsekvenser har småbarnsfedres omfattende engasjement i yrkeslivet for innsats og arbeidsdeling i hjemmet? Er det slik at lang arbeidstid reduserer fedrenes bidrag på hjemmebane?

Mens en tidligere studie tyder på at fedre med lang arbeidstid bidrar like mye i huset som fedre med normal arbeidstid (Ellingsæter 1991), tyder tidsnyttingsundersøkelsen på at det er en viss forskjell både i den samlede tiden til husholdsarbeid og i tid brukt til vanlig husarbeid og til omsorg for barn. Forskjellen gjelder uansett mors yrkestilknytning. Småbarnsfedre med en ukentlig arbeidstid på minst 45 timer bruker mindre tid både til husarbeid og barneomsorg enn fedre med kortere arbeidstid. Forskjellen i tid til husarbeid utgjør 14 minutter og forskjellen i tid til barneomsorg utgjør 19 minutter i gjennomsnitt pr dag (tabell 8). For alt husholdsarbeid under ett utgjør forskjellen nærmere 50 minutter pr dag. Tallene er basert på få observasjoner og må tolkes med forsiktighet, men tyder altså på at småbarnsfedres overtid- og ekstraarbeid begrenser deltakelsen i hjem og familie.

Tabell 8

Tid brukt til husholdsarbeid totalt, vanlig husarbeid og omsorgsarbeid for barn. Tall for småbarnsfedre med normal og med lang ukentlig arbeidstid. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

	Fedre med normal arbeidstid (30-44 timer pr uke)	Fedre med lang arbeidstid (45 timer eller mer pr uke)
Husholdsarbeid totalt . . .	3.46	2.55
Husarbeid	0.47	0.33
Omsorg for barn	1.26	1.07

Fedre med skolebarn: Ingen økning i husholdsarbeidet

Giftede fedre med barn i skolealder bruker gjennomsnittlig 2 1/2 time til husholdsarbeid pr dag. Dette er 1 time mindre enn småbarnsfedrene. Forskjellen skyldes at fedre med skolebarn bruker mindre tid til aktiv barneomsorg enn småbarnsfedre.

Fedre med barn 7-17 år reduserte tiden brukt til inntektsgivende arbeid med 10 minutter i gjennomsnitt pr dag i løpet av 1980-åra, mens mødre med barn i tilsvarende alder økte sin yrkesinnsats kraftig (se kap 3). Denne utviklingen kunne gi grunn til å vente økt mannlige innsats på hjemmebane. Men fedre med barn i skolealder brukte samme mengde tid til husholdsarbeid i 1980 som i 1990. Verken hus- eller omsorgsarbeidet ble trappet opp (tabell 7). Derimot er de noe mer sammen med barna sine enn tidligere. I gjennomsnitt tilbringer fedre med barn i skolealder vel 4 1/2 time pr dag sammen med barna. Dette er en økning på 16 minutter i forhold til 1980. De er alene sammen med barna nærmere 1 time i gjennomsnitt pr dag. Her er det ingen endring siden begynnelsen av 1980-åra (figur 17).

Småbarnsmødre: Mindre husarbeid og mer omsorg

Giftede småbarnsmødre bruker atskillig mer tid til husholdsarbeid enn kvinner i andre familiefaser. De reduserte likevel husholdsarbeidet med 18 minutter i gjennomsnitt pr dag eller vel 2 timer pr uke i løpet av 1980-åra (tabell 7). Denne reduksjonen er noe mindre enn økningen i tid brukt til inntektsgivende arbeid (se kap. 3).

Nedgangen i tiden til husholdsarbeid skyldes først og fremst at det rutinemessige husarbeidet ble skåret kraftig ned. I 1990 brukte giftede småbarnsmødre vel 2 1/2 time pr dag til husarbeid. Dette var en reduksjon på 48 minutter i gjennomsnitt pr dag i forhold til 1980 (vedleggstabell 27). Pr uke utgjør nedgangen vel 5 1/2 time. Tatt i betraktning av at småbarn stiller store krav til daglig rydding, renhold og klesvask er nedgangen ganske markert. Både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive mødre reduserte husarbeidet, men reduksjonen var størst blant mødre uten yrkesarbeid.

Husarbeidet består av mange ulike oppgaver. Det var særlig tiden til renhold og rydding som gikk ned. Gifte småbarnsmødre brukte gjennomsnittlig 21 minutter mindre pr dag eller 2 1/2 time mindre pr uke til rengjøring og rydding av boligen i 1990 enn i 1980 (vedleggstabell 28). Også tiden brukt til matlaging og oppvask ble redusert i 1980-åra, men her var nedgangen noe mindre.

Mens tiden brukt til husarbeid gikk ned, økte tiden til aktiv barneomsorg. I 1990 brukte småbarnsmødre nesten 3 timer i gjennomsnitt pr dag til omsorg for barn. Dette var en økning på gjennomsnittlig 1/2 time pr dag eller 3 1/2 time pr uke i forhold til 1980. Sett på bakgrunn av at langt flere barn hadde tilsynsordninger utenfor hjemmet i 1990 enn i 1980, er dette bemerkelsesverdig. Tidsnyttingsstudier fra mange land viser at dette er en generell utvikling. Kvinner bruker mindre tid til rutinemessig husarbeid og mer tid til barneomsorg. Barn gis høyere tidsmessig prioritet (Niemi og Pääkkönen 1990).

Omprioriteringen av hus- og omsorgsarbeid kan ha sammenheng med mange forhold⁶. Muligens har økningen i barneomsorg en rent metodisk forklaring. Reduksjonen i husholdsarbeidet kan ha bidratt til at omsorgen blir mer synlig. Kanskje var omsorgsaktiviteter tidligere inneklemt mellom andre gjøremål slik at de ikke kom til syne i en dagbok med kvartersintervaller? Nå gjemmes de mindre mellom andre aktiviteter og blir dermed mer synlige.

Mer sannsynlig er det at tallene uttrykker en reell endring. Synet på forelderrollen er forandret de siste tiåra. Foreldres innsats tillegges større betydning for barnas oppvekst og muligheter. Mor og far skal ikke lenger bare sørge for praktisk stell og pleie, men forventes aktivt å stimulere barns sosiale og psykiske utvikling. Foreldre nøyer seg ikke med å holde tilsyn med barna, men involverer seg sterkt i hverdagen deres. Mange opplever nærmiljøet som utrygt og prøver å administrere barna inn et godt oppvekstmiljø (Frønes 1989). Omdefineringen av forelderrollen kan ha bidratt til at mor og far i større grad enn før oppfatter barneomsorg som arbeid.

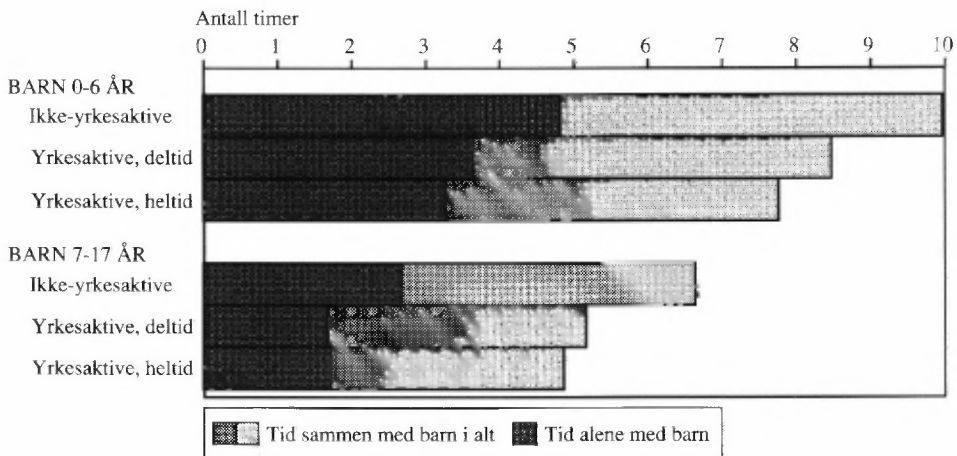
Men småbarnsmødre tilbringer mindre tid sammen med barna enn før

Økningen i tiden brukt til aktiv barneomsorg innebærer imidlertid ikke at småbarnsmødre er mer sammen med barna i dag enn for ti år siden. Samværet med barn er snarere redusert. Kanskje ser vi her konturene av en ny morsrolle med en mer intens samværsform og større engasjement i barnas dagligliv? I 1990 tilbrakte småbarnsmødre gjennomsnittlig 8 timer og 40 minutter pr dag sammen med barna sine, altså omtrent halvparten av døgnets våkne timer (figur 17). Dette var en nedgang på nesten 1/2 time pr dag i forhold til 1980 og har trolig sammenheng med økt yrkesdeltakelse og mer bruk av tilsynsordninger utenfor hjemmet. Småbarnsmødre bruker dessuten langt mindre tid alene sammen med barna enn tidligere. I 1990 var de alene sammen med barna i underkant av 4 timer i gjennomsnitt pr dag. Dette var nesten 1 time mindre enn i 1980.

Yrkesaktive mødre tilbringer mindre tid sammen med barna sine enn mødre uten yrkesarbeid, men forskjellene er mindre enn vi kanskje kunne vente. Dette mønsteret fant man også i 1980 (Lingsom og Ellingsæter 1983), og det tyder på at yrkesaktive mødre prioriterer barna høyt den tiden de ikke er på jobb. Gifte småbarnsmødre i full jobb er i gjennomsnitt sammen med barna sine 7 timer og 44 minutter pr dag. Dette er vel 2 timer mindre enn småbarnsmødre uten betalt arbeid, og 45 minutter mindre enn mødre med deltidsarbeid (figur 18).

Figur 18

Tid sammen med barn og tid alene med barn blant gifte mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Tall for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter

Mødre med skolebarn: Mindre tid til matlaging, renhold og samvær med barn enn før

Gifte mødre med barn i skolealder bruker gjennomsnittlig nærmere 5 timer pr dag til husholdsarbeid (tabell 7). Dette er atskillig mindre enn mødre med yngre barn. Forskjellen utgjør vel 1 1/2 time pr dag og skyldes hovedsakelig at mødre med skolebarn bruker mindre tid til barneomsorg enn småbarnsmødre.

Mye tyder på at mødre med barn i skolealder har en noe mer hektisk tilværelse i dag enn for ti år siden. Nedskjæringene i husholdsarbeidet er mindre enn økningen i det inntektsgivende arbeidet. Mens tiden til husholdsarbeid ble redusert med 22 minutter i gjennomsnitt pr dag i 1980-åra, økte

tiden brukt til yrkesarbeid med vel 40 minutter pr dag. I likhet med småbarnsmødrene har mødre med skolebarn først og fremst redusert tiden til husarbeid som matlaging, oppvask og rengjøring. Tiden til aktiv omsorg for barn har vist en svak oppgang (vedleggstabell 27 og 28).

Økt yrkesdeltakelse har ført til mindre samvær med barna. Mødre med barn 7-17 år tilbringer i gjennomsnitt 5 timer og 15 minutter pr dag sammen med barn. Dette er en nedgang på nærmere 50 minutter pr dag siden 1980. Yrkesaktive mødre med barn i skolealder er noe mindre sammen med barna enn mødre som ikke har inntektsgivende arbeid (figur 18). De aller fleste kvinner med barn 7-17 år er imidlertid yrkesaktive, enten på hel- eller deltid. Bare 15 prosent er hjemmearbeidende på heltid.

Summen av fars og mors husholdsarbeid. Endringer i 1980-åra

Fedre bruker mer tid til husholdsarbeid enn før, mens mødre bruker mindre. Hvilke konsekvenser har dette for det samlede husholdsarbeidet i barnefamiliene? Ser vi gifte fedres og mødres husholdsarbeid under ett, får vi et inntrykk av de samlede endringer i foreldres tid brukt til ulønnet arbeid i 1980-åra. Forskyvningen mellom ulike oppgaver kommer klarere fram.

Småbarnsforeldre: Omprioritering av oppgaver, men ingen nedskjæring totalt

Økningen i småbarnsfedres husholdsarbeid i 1980-åra tilsvarte omtrent nedgangen blant småbarnsmødre. Summen av fars og mors tid brukt til husholdsarbeid var derfor omtrent den samme i 1990 som ti år tidligere, vel 10 timer i gjennomsnitt pr dag. Men forholdet mellom ulike oppgaver ble dramatisk forandret. Gifte småbarnsforeldre brukte *til sammen* 50 minutter mer i gjennomsnitt pr dag til aktiv barneomsorg i 1990 enn i 1980, mens vanlig husarbeid ble tilsvarende redusert (tabell 9). I 1980 bestod 41 prosent av småbarnsforeldrenes husholdsarbeid av vanlige husarbeidsoppgaver, mens 33 prosent bestod av omsorgsarbeid for barn. I 1990 var forholdet omvendt.

Tabell 9

Summen av fedres og mødres tid brukt til ulike typer husholdsarbeid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Par med barn 0-6 år			
Husholdsarbeid i alt	10.02	10.07	+ 0.05
Husarbeid	4.07	3.18	÷ 0.49
Vedlikeholdsarbeid	0.52	0.48	÷ 0.04
Omsorg for barn	3.19	4.09	+ 0.50
Annet omsorgsarbeid	0.15	0.19	+ 0.04
Kjøp av varer og tjenester	0.50	0.44	÷ 0.06
Annet husholdsarbeid	0.17	0.21	+ 0.04
Reiser i samband med husholdsarbeid	0.22	0.28	+ 0.06
Par med barn 7-17 år			
Husholdsarbeid i alt	7.49	7.28	÷ 0.21
Husarbeid	4.18	3.39	÷ 0.39
Vedlikeholdsarbeid	1.00	0.53	÷ 0.07
Omsorg for barn	0.50	1.02	+ 0.12
Annet omsorgsarbeid	0.19	0.20	+ 0.01
Kjøp av varer og tjenester	0.44	0.45	+ 0.01
Annet husholdsarbeid	0.19	0.22	+ 0.03
Reiser i samband med husholdsarbeid	0.20	0.25	+ 0.05

Foreldre med skolebarn: Både nedskjæring og omprioritering

1980-åras nedgang i tid brukt til husholdsarbeid blant mødre med skolebarn ble ikke fulgt av en tilsvarende økning blant fedre. Resultatet er at foreldrenes samlede tid til husholdsarbeid gikk ned med vel 20 minutter i gjennomsnitt pr dag fra 1980 til 1990. Vanlig husarbeid ble redusert med 40 minutter i gjennomsnitt pr dag, mens tiden til aktiv barneomsorg økte med 12 minutter pr dag (tabell 9).

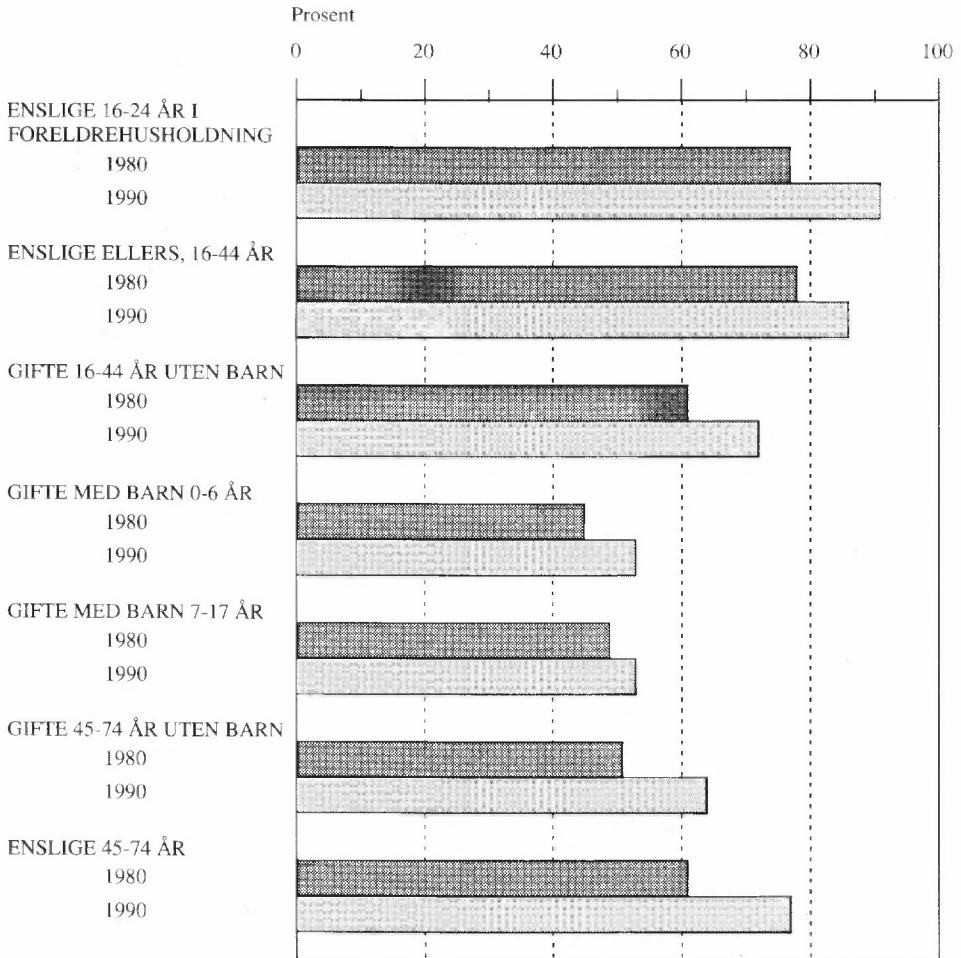
Arbeidsdeling i ulike familiefaser

Skjevheten oppstår når barna kommer

Kjønnsforskjellene i tid brukt til husholdsarbeid er større blant gifte enn blant enslige. Blant gifte er arbeidsdelingen jevnere blant par uten barn enn blant par med barn. Den skjeve arbeidsdelingen oppstår når barna kommer. Blant barnløse par utgjør menns tid til husholdsarbeid vel 70 prosent av kvinners. Gifte fedre bruker omtrent halvparten så mye tid på husholdsarbeid som gifte

Figur 19

Menns tid brukt til husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990

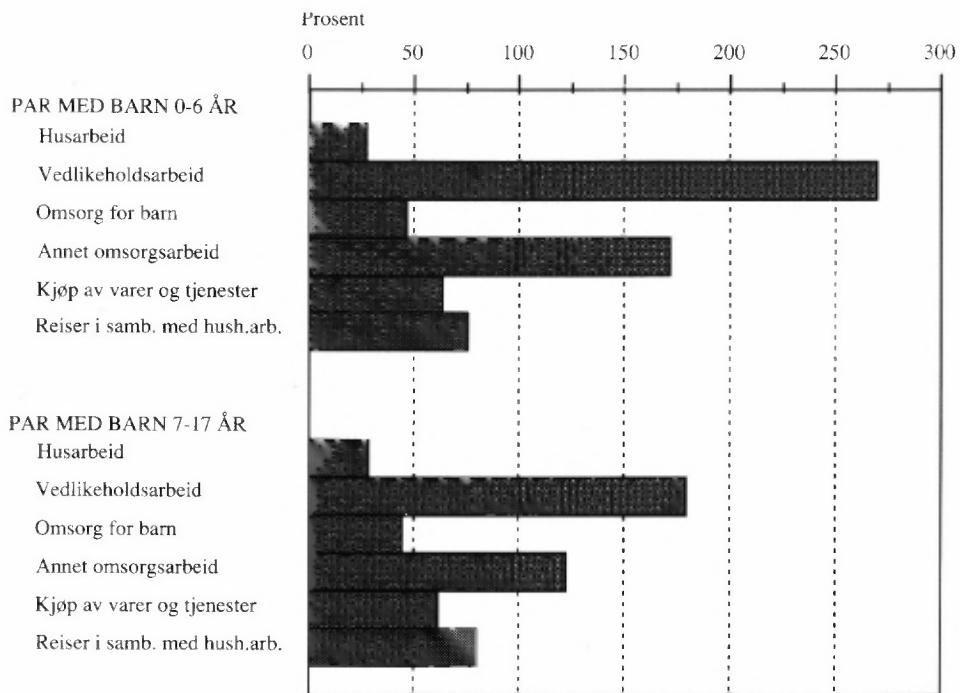
mødre. Dette gjelder både i småbarnsfasen og blant foreldre med større barn (figur 19).

Mor lager mat og far snekrer

Arbeidsdelingen mellom mor og far varierer fra oppgave til oppgave. Skjevst er fordelingen av husarbeid, barneomsorg og vedlikeholdsarbeid. Mødre bruker nesten 4 ganger så mye tid som fedre til vanlig husarbeid og dobbelt så mye tid til omsorgsaktiviteter for barn. Småbarnsfedre bruker nesten 3 ganger så mye tid på vedlikehold som småbarnsmødre, og fedre med skolebarn

Figur 20

Fedres tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i prosent av mødres tid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1990

bruker nesten dobbelt så mye tid til slike oppgaver som mødre med skolebarn (figur 20).

Minst relativ utjevning i barnefamiliene

Kjønnsforskjellene i tid brukt til husholdsarbeid ble redusert i alle familiefaser i løpet av 1980-åra. Relativt sett var utjevningen størst blant unge og eldre enslige. Det var større relativ utjevning blant par uten barn enn blant par med barn. Både blant unge og eldre gifte uten barn ble kjønnsforskjellene redusert med nærmere 40 prosent.

Arbeidsdelingen i barnefamiliene er seiglivet. Den relative nedgangen i kjønnsforskjeller var mindre her enn i andre familiefaser. Blant småbarnsforeldre og blant foreldre med skolebarn ble kjønnsforskjellene redusert med henholdsvis 18 og 14 prosent i 1980-åra (vedleggstabell 29). Uttrykt i absolute tall var imidlertid utjevningen mellom småbarnsmødre og småbarnsfedre ganske markert. Kjønnsforskjellen ble redusert med 41 minutter i gjennomsnitt pr dag. Men ettersom forskjellene var så store i utgangspunktet, er det

fremdeles slik at småbarnsfedrenes tid til husholdsarbeid bare utgjør om lag halvparten av småbarnsmødrenes.

I de fleste familiefaser skyldes utjevningen av kjønnsforskjeller på 1980-tallet hovedsakelig at kvinner reduserte sitt husholdsarbeid. I småbarnsfamiliene foregikk imidlertid en omfordeling, ettersom småbarnsfedre trappet opp sin innsats i familien, mens småbarnsmødre skar ned på sin.

Hva betyr kvinners yrkesaktivitet for menns innsats hjemme?

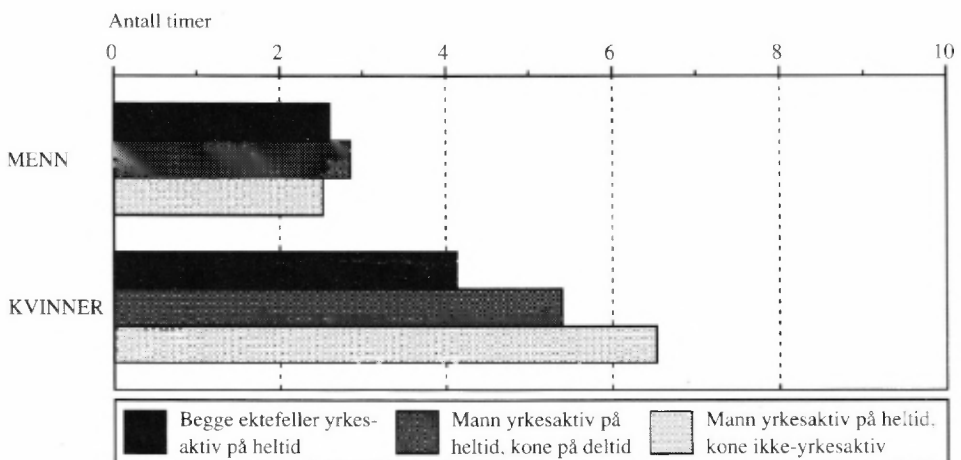
Ikke mer husholdsarbeid selv om kona er yrkesaktiv

Giftede kvinners yrkesaktivitet har liten betydning for omfanget av menns husholdsarbeid. Dette var et av de mest omtalte funn fra den første norske tidsnyttingsundersøkelsen (Lingsom 1978). Studier i flere land tyder på at tendensen er generell, og tidsnyttingsundersøkelsen 1990 understøtter dette.

Fremdeles er det slik at giftede kvinners yrkesaktivitet ikke følges opp av større mannlige deltakelse i familielivet. Vi har ikke opplysninger om menn og kvinner i samme husholdning, men belyser problemstillingen med tall på aggregert nivå. Giftede yrkesaktive menn bruker omtrent like mye tid til husholdsarbeid enten kona arbeider hjemme, har full jobb eller er yrkesaktiv på deltid, omtrent 2 1/2 time i gjennomsnitt pr dag (figur 21).

Figur 21

Tid brukt til husholdsarbeid blant giftede menn og kvinner med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter

Men arbeidsdelingen er jevnere når kona er i jobb

Mønsteret ovenfor kan lede til den feilslutning at arbeidsdelingen i hjemmet er like skjev blant ektepar hvor begge har full jobb som blant ektepar der mannen bruker mest tid til yrkesarbeid (se f eks Holter 1989). Men ettersom gifte kvinner tilpasser husholdsarbeidet til sin innsats i yrkeslivet, er dette ikke tilfellet.

Kvinner som selv er yrkesaktive på heltid og har fulltidsarbeidende ektefelle, bruker atskillig mindre tid til husholdsarbeid enn ikke-yrkesaktive kvinner med ektefelle i full jobb. Forskjellen er på nærmere 2 1/2 time i gjennomsnitt pr dag (figur 21). Selv om mannens innsats er den samme, er arbeidsdelingen derfor jevnere blant par hvor begge har full jobb enn blant par hvor mannen bruker mest tid i yrkeslivet. Blant par hvor begge har full jobb utgjør menns tid brukt til husholdsarbeid 63 prosent av kvinners tid. Blant par hvor mannen er i full jobb, mens ektefellen arbeider deltid, utgjør menns tid til ulønnet arbeid vel halvparten av kvinners. Har mannen full jobb mens kona arbeider hjemme, utgjør menns husholdsarbeid bare 39 prosent av kvinners.

Noen hovedresultater

- I den voksne befolkning brukes omtrent like mye tid til ubetalt som til betalt arbeid. 15 prosent av et gjennomsnittlig døgn går med til husholdsarbeid. Mesteparten av det ulønnete arbeidet utføres av kvinner. Husholdsarbeidet utgjør 18 prosent av kvinners tid og bare 11 prosent av menns. Vanlig husarbeid og omsorgsarbeid tar mest tid. Henholdsvis 53 og 23 prosent av husholdsarbeidet går med til disse oppgavene.
- Husholdsarbeidet er betraktelig redusert siden 1970. Nedgangen utgjør nærmere 40 minutter i gjennomsnitt pr dag. Reduksjonen skjedde i all hovedsak i 1970-åra. Utviklingen har vært forskjellig for kvinner og menn.
- Menn har økt sin innsats i hjemmet med 23 minutter i gjennomsnitt pr dag siden 1970. Økningen varierer med alder og er betraktelig større blant eldre enn blant unge og middelaldrende.
- Kvinner har redusert sitt husholdsarbeid med vel 1 1/2 time i gjennomsnitt pr dag siden 1970. Reduksjonen var større i 1970- enn i 1980-åra. Det er først og fremst tiden brukt til vanlig husarbeid som er skåret ned. Vanlig husarbeid utgjør en langt mindre andel av kvinners samlede husholdsarbeid i dag enn i 1970. Omsorgsarbeidet utgjør derimot en større andel.

- Kjønnforskjellene i tiden brukt til husholdsarbeid er redusert med vel 50 prosent eller nærmere 2 timer i gjennomsnitt pr dag siden 1970. Utjevnin-gen gjelder for alle aldersgrupper. Blant unge og middelaldrende skyldes utjevnin-gen hovedsakelig at kvinner har skåret ned på husholdsarbeidet. Blant eldre har det foregått en omfordeling av det ulønnede arbeidet ettersom eldre menn har økt sitt husholdsarbeid betydelig.
- Gifte småbarnsfedre bruker mer tid til husholdsarbeid enn menn i andre familiefaser, og i tillegg til eldre menn var det først og fremst småbarnsfed-rene som økte sin innsats i hjemmet i 1980-åra. Det er tiden til aktiv barneomsorg som har gått opp. Fedre tilbringer også noe mer tid sammen med barna enn før, men økningen er mindre enn økningen i tid brukt til aktiv barneomsorg.
- Gifte småbarnsmødre bruker mer tid til husholdsarbeid enn kvinner i andre familiefaser, vel 6 1/2 time i gjennomsnitt pr dag. I forhold til 1980 er dette en reduksjon på 18 minutter pr dag. Mens det vanlige husarbeidet ble redusert med 48 minutter pr dag, økte tiden til aktiv barneomsorg med vel 1/2 time.
- I småbarnsfamilier var summen av fars og mors tid brukt til husholdsarbeid omtrent den samme i 1990 som i 1980, vel 10 timer i gjennomsnitt pr dag. Men forholdet mellom ulike oppgaver ble dramatisk forandret. Aktiv barneomsorg utgjorde bare 33 prosent av det samlede husholdsarbeidet i 1980. I 1990 var andelen 41 prosent. Det vanlige husarbeidet ble tilsvaren-de redusert.
- Den kjønnsmessige delingen av husholdsarbeidet er skjevere blant par med barn enn blant par uten barn. Gifte fedre bruker omtrent halvparten så mye tid til husholdsarbeid som gifte mødre. Blant småbarnsforeldre og foreldre med skolebarn ble kjønnforskjellene redusert med henholdsvis 18 og 14 prosent i 1980-åra.

Noter

1. Nasjonalregnskap av det slag man har i dag, forelå ferdig i 1952 og dekket periodene 1930-1939 og 1946-1951 (SØS nr 45).

2. I beregningene av årsverk har vi brukt standard for nasjonalregnskapet og satt et årsverk til 1750 timer.

3. Virkningen av økt yrkesdeltaking er beregnet ved å holde tidsbruk blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner konstant. Vi har forutsatt at begge grupper brukte like mye tid til husholdsarbeid i 1980 som i 1970 og beregnet nye gjennomsnittstall for 1980 basert på tidsbruk i 1970 og gruppestørrelse i 1980. Likeledes har vi forutsatt at både yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner

brakte like mye tid til husholdsarbeid i 1990 som i 1980 og beregnet nye gjennomsnittstall for 1990 basert på tidsbruk i 1980 og gruppestørrelse i 1990.

4. Sammenlikningene gjelder for enslige som bor alene og for gifte/samboende i topersonhusholdninger. Dermed elimineres effekten av andre husholdningsmedlemmers husholdsarbeid.

5. Dagens småbarnsfedre har ikke flere barn enn småbarnsfedrene i 1980. Både i 1980 og i 1990 hadde småbarnsfedrene i utvalget i gjennomsnitt 2 barn hver. Økningen i omsorgsarbeid er derfor ikke et utslag av økt barnetall.

6. Den skyldes ikke at antall barn har økt. Gjennomsnittlig barnetall pr småbarnsmor var uendret i perioden.

5 Samlet arbeidstid

Både betalt og ubetalt arbeid er samfunnsmessig nødvendig og trengs i de fleste husholdninger. Begge former for arbeid representerer sterke forpliktelser. Tid brukt til inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid er belyst i tidligere kapitler. Ved å se alle forpliktelser under ett, får vi bedre oversikt over hvilke grupper som har en hektisk tilværelse og hvilke som har en roligere hverdag. Ved siden av yrkesarbeid og ubetalt arbeid legger også skolegang og studier føringer på tidsbruken og er med på å bestemme hvor mye tid som kan disponeres til fritid og rekreasjon. Derfor regnes også utdanning som en del av den samlede arbeidstiden.

Samlet arbeidstid er summen av tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og utdanning.

Samlet arbeidstid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper

Menn og kvinner har like lang samlet arbeidstid

Ser vi den voksne befolkning under ett, utgjør den samlede arbeidstiden 7 timer og 39 minutter i gjennomsnitt pr dag. Den består vesentlig av yrkesarbeid og husholdsarbeid. Utdanningsaktiviteter utgjør bare 7 prosent, mens inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid utgjør henholdsvis 47 og 46 prosent.

På tross av ulik tidsbruk, har menn og kvinner omtrent like lang samlet arbeidstid. Kjønnforskjellene varierer noe med alder, og er størst blant de eldre. Kvinner 67-74 år har i gjennomsnitt 43 minutter lengre samlet arbeidstid pr dag enn menn i tilsvarende alder, hovedsakelig fordi de bruker mer tid til ulønnet arbeid enn menn. Også blant yngre er det en viss kjønnforskjell i samlet arbeidstid, men ellers er forskjellene mellom menn og kvinner ubetydelige (tabell 10 og figur 22).

Lengst samlet arbeidstid i aldersgruppen 25-44 år, kortest blant de eldre

Familie- og yrkesroller varierer over livsløpet. 25-44-åringene har lengre samlet arbeidstid enn folk andre aldersgrupper. En samlet arbeidstid på nærmere 8 1/2 time pr dag i gjennomsnitt peker i retning av en ganske hektisk hverdag. Både yrkes- og familieliv er spesielt krevende i denne perioden av livet.

Eldre har få plikter i yrkeslivet og dermed betraktelig lavere samlet arbeidstid enn unge og middelaldrende. Eldre menn og eldre kvinner bruker

henholdsvis vel 4 1/2 time og snaut 5 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til ulike former for arbeid.

1970- og 80-åras endringer i kjønns- og aldersperspektiv

Samlet arbeidstid redusert i 1970-åra. Ingen endring i 80-åra

I 1970 utgjorde den forpliktete tiden vel 8 timer i gjennomsnitt pr dag for befolkningen under ett. Både menn og kvinner har forandret sin tidsbruk siden den gang. Inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid har blitt jevnere fordelt. I den voksne befolkning ble den samlede arbeidstiden redusert med nesten 1/2 time i gjennomsnitt pr dag i løpet av 1970-åra. Endringen var like stor blant menn som blant kvinner. For menn skyldtes nedgangen en reduksjon i yrkesarbeidet, for kvinner en reduksjon i husholdsarbeidet.

I 1980-åra var den gjennomsnittlige samlede arbeidstiden omtrent uendret. Den svake økningen i tiden brukt til inntektsgivende arbeid ble møtt av en svak nedgang i tiden brukt til husholdsarbeid. Tiden brukt til utdanning økte i 1970-åra, men var uendret på 1980-tallet. Selv om menn og kvinner forandret dagliglivet sitt på forskjellige måter dette tiåret, var den samlede arbeidstiden omtrent uendret for begge kjønn.

Tabell 10

Samlet arbeidstid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	Endring 1970-80	Endring 1980-90
Alle	8.07	7.39	7.39	÷ 0.28	0.00
Menn					
Alle	8.05	7.37	7.34	÷ 0.28	÷ 0.03
16-24 år	7.36	6.29	6.45	÷ 1.07	+ 0.16
25-44 år	8.42	8.27	8.22	÷ 0.15	÷ 0.05
45-66 år	8.14	7.52	7.49	÷ 0.22	÷ 0.03
67-74 år	5.33	5.03	4.40	÷ 0.30	÷ 0.23
Kvinner					
Alle	8.08	7.41	7.43	÷ 0.27	+ 0.02
16-24 år	7.42	7.00	7.12	÷ 0.42	+ 0.12
25-44 år	8.46	8.21	8.28	÷ 0.25	+ 0.07
45-66 år	8.06	7.44	7.27	÷ 0.22	÷ 0.17
67-74 år	6.17	5.39	5.23	÷ 0.38	÷ 0.16

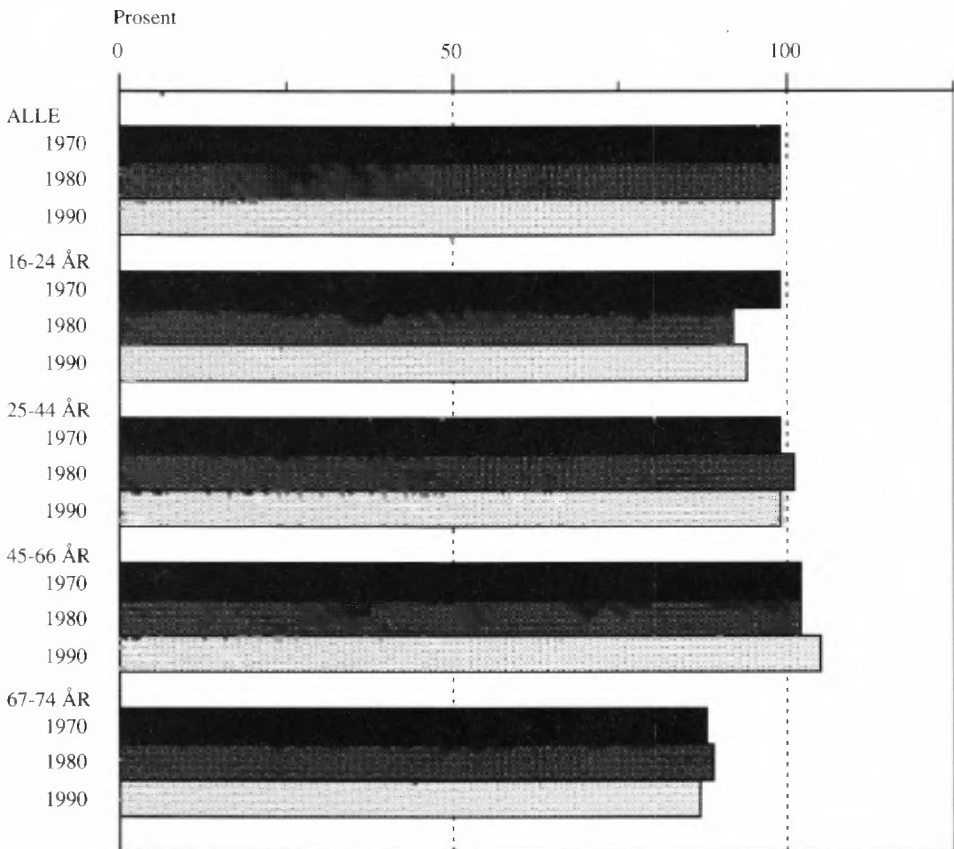
Størst reduksjon blant eldre, minst blant 25-44-åringe

Både i 1970- og 80-åra var endringene i samlet arbeidstid forskjellige for ulike aldersgrupper. Dette førte til at aldersforskjellene økte betraktelig i 20-års-perioden.

Eldre har redusert sin samlede arbeidstid mest. Både blant menn og kvinner 67-74 år var nedgangen på vel 50 minutter i gjennomsnitt pr dag i tiden 1970-90. For menn skyldes utviklingen hovedsakelig tidligere utgang fra yrkeslivet (se kap 3). For kvinner skyldes endringen først og fremst at tiden brukt til ulønnet arbeid ble skåret ned (se kap 4).

Figur 22

Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners samlede arbeidstid. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990

Også blant unge (16-24 år) er den samlede arbeidstiden betraktelig redusert siden 1970. Den markerte nedgangen i 1970-åra ble fulgt av en svak økning i 80-åra. I 20-årsperioden som helhet er den samlede arbeidstiden blant unge menn skåret ned med 50 minutter i gjennomsnitt pr dag. For unge kvinner er reduksjonen noe mindre, omtrent 1/2 time i gjennomsnitt pr dag.

25-44-åringene har redusert sin samlede arbeidstid med om lag 20 minutter i gjennomsnitt pr dag siden 1970. Nedgangen er mindre her enn blant folk i andre aldersgrupper. Dermed skiller 25-44-åringene seg mer fra eldre og yngre i dag enn ved inngangen til 1970-åra når det gjelder mengden forpliktet tid.

Kjønnsforskjellene stabile i alle aldersgrupper

Kjønnsforskjellene i samlet arbeidstid har vært omtrent uendret de siste 20 åra. I alle aldersgrupper utgjør menns samlede arbeidstid omtrent like stor andel av kvinners samlede arbeidstid i dag som i 1970 (figur 22). I hele perioden var kjønnsforskjellene noe større blant eldre enn i befolkningen ellers.

Samlet arbeidstid i ulike familiefaser. Endringer i 1980-åra

Foreldre har lengst samlet arbeidstid

Endringer i kvinners og menns yrkes- og familieroller har ført til at det ikke lengre er bare kvinner som er dobbeltarbeidende. Mange menn arbeider også dobbelt i den forstand at de utfører både lønnet og ulønnet arbeid. Særlig gjelder dette for fedre med barn under skolealder.

Foreldre har lengre samlet arbeidstid enn andre. Småbarnsfedre og småbarnsmødre har en samlet arbeidstid på henholdsvis 9 timer og 13 minutter og 8 timer og 44 minutter i gjennomsnitt pr dag (tabell 11). Fedre og mødre med barn i skolealder har en samlet arbeidstid på 8 1/2 time pr dag.

Mer hektisk for far enn for mor når barna er små.

I de fleste familiefaser har kvinner og menn like lang samlet arbeidstid, men dette gjelder ikke i småbarnsfasen. Her har fedre noe lengre samlet arbeidstid enn mødre. Småbarnsfedrenes samlede arbeidstid utgjør 106 prosent av småbarnsmødrenes (figur 23). Blant foreldre med skolebarn er det ingen kjønnsforskjell på dette området. Vi minner igjen om at tallene gjelder på gruppenivå, og ikke belyser fordelingen i den enkelte husholdning.

Travlere tider i småbarnsfasen

Selv om den gjennomsnittlige samlede arbeidstiden i befolkningen under ett var uendret i 1980-åra, skjedde det forskyvninger mellom folk i ulike familiefaser. Noen fikk en mer hektisk tilværelse, mens andre fikk mer fritid. Forskjellene mellom ulike grupper ble mer markert.

Tabell 11

Samlet arbeidstid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

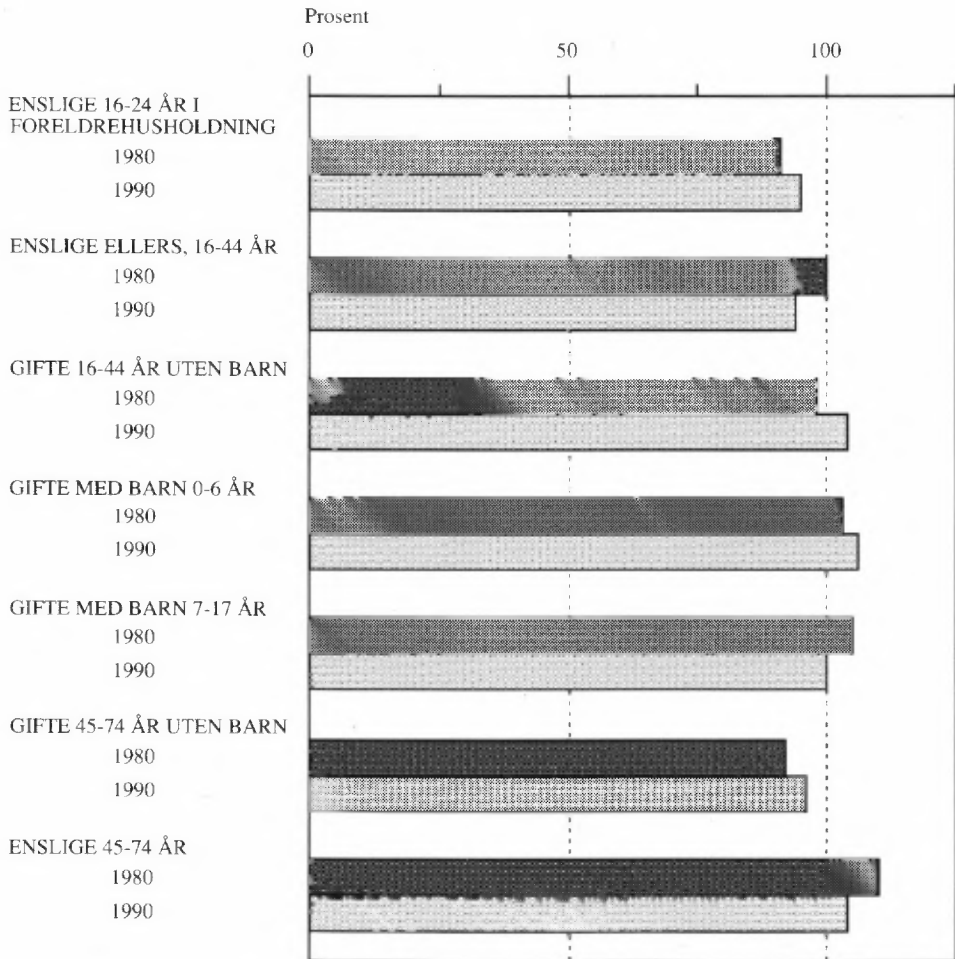
	1980	1990	Endring 1980-90
Menn			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	6.05	6.12	+ 0.07
Enslige ellers, 16-44 år	7.43	7.07	÷ 0.36
Giftede 16-44 år uten barn	7.59	8.19	+ 0.20
Giftede med barn 0-6 år	8.40	9.13	+ 0.33
Giftede med barn 7-17 år	8.41	8.34	÷ 0.07
Enslige forsørgere	8.57	:	:
Giftede 45-74 år, uten barn	6.54	6.49	÷ 0.05
Enslige 45-74 år	6.52	6.14	÷ 0.38
Kvinner			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	6.40	6.30	÷ 0.10
Enslige ellers, 16-44 år	7.44	7.36	÷ 0.08
Giftede 16-44 år uten barn	8.07	8.02	÷ 0.05
Giftede med barn 0-6 år	8.27	8.44	+ 0.17
Giftede med barn 7-17 år	8.14	8.34	+ 0.20
Enslige forsørgere	8.00	8.24	+ 0.24
Giftede 45-74 år, uten barn	7.30	7.06	÷ 0.24
Enslige 45-74 år	6.16	6.00	÷ 0.16

Både småbarnsfedre og småbarnsmødre har en noe travlere tilværelse i dag enn i 1980. Giftede småbarnsfedre arbeider mer både innenfor og utenfor hjemmet og økte sin samlede arbeidstid med vel 1/2 time i gjennomsnitt pr dag eller 3 1/2 time pr uke i 1980-åra. Småbarnsmødrene økte sin samlede arbeidstid med 17 minutter pr dag eller 2 timer pr uke, en utvikling som skyldes at nedgangen i husholdsarbeidet var mindre enn økningen i tiden brukt til inntektsgivende arbeid og utdanning (se kap 3 og 4). Ettersom småbarnsfedre økte sin samlede arbeidstid mer enn småbarnsmødre, ser det ut til at kjønnsforskjellene i småbarnsfamilieene er noe større i dag enn i 1980 (figur 23). Mens dagens småbarnsfedre har om lag 1/2 time lengre samlet arbeidstid pr dag enn mødre i tilsvarende familiefase, utgjorde forskjellen i 1980 14 minutter i gjennomsnitt pr dag.

Også mødre med skolebarn, enslige mødre og unge giftede menn uten barn fikk noe lengre samlet arbeidstid i 1980-åra. Blant mødre med skolebarn og blant unge giftede menn uten barn skyldes endringen økt yrkesinnsats. Utviklingen blant enslige mødre har sin bakgrunn i økt utdanningsaktivitet.

Figur 23

Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990

En samlet arbeidstid på minst 10 timer i gjennomsnitt pr dag kan være en indikator på et travelt dagligliv (Lingsom og Ellingsæter 1983). Både blant småbarnsforeldre og foreldre med barn i skolealder har relativt flere fått en hektisk tilværelse. Særlig har mange småbarnsfedre det travelt. I 1990 hadde over halvparten av småbarnsfedrene en samlet arbeidstid på minst 10 timer pr dag. I 1980 gjaldt dette vel 40 prosent (vedleggstabell 30). Også blant mødre ble det mer vanlig med lang samlet arbeidstid i 1980-åra. Utviklingen gjaldt både for enslige og gifte mødre.

Småbarnsforeldres samlede forpliktelser økte med 4 timer pr uke

Summen av gifte fedres og mødres samlede arbeidstid gir et inntrykk av barnefamilienes samlede forpliktelser. Endringene i dagliglivet kommer klarere fram når vi ser fars og mors tid i sammenheng.

I småbarnsfasen har mor og far sammenlagt en samlet arbeidstid på 18 timer i gjennomsnitt pr dag. Foreldre med barn i skolealder har sammenlagt en arbeidstid på vel 17 timer pr dag (tabell 12). 1980-åra brakte en økning for begge grupper. Spesielt småbarnsfamiliene fikk det mer hektisk. Her var økningen på 50 minutter i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 4 timer pr uke for mødre og fedre til sammen.

Tabell 12

Summen av gifte fedres og mødres samlede arbeidstid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Par med barn 0-6 år	17.07	17.57	+ 0.50
Par med barn 7-17 år . . .	16.55	17.08	+ 0.13

Travle dager når mor og far har full jobb

Når både mor og far er i full jobb, blir hverdagen svært hektisk. Særlig gjelder dette hvis det er småbarn i huset. I småbarnsfamilier hvor begge foreldre er yrkesaktive på heltid, har mor og far til sammen en samlet arbeidstid på nærmere 19 timer i gjennomsnitt pr dag (tabell 13). Dette er 1 time mer enn gjennomsnittet for alle småbarnsforeldre.

Men forskjellen mellom fulltidsarbeidende småbarnsforeldre og småbarnsforeldre med mer tradisjonelle yrkestilpasninger er mindre enn vi kanskje kunne vente. Det kommer av at foreldre med full jobb skjærer ned på den tiden de bruker til husholdsarbeid. I småbarnsfamilier hvor far har full jobb og mor jobber deltid, har foreldrene sammenlagt en samlet arbeidstid på snaut 18 timer i gjennomsnitt pr dag. Det samme gjelder for par hvor far har full jobb mens mor er hjemmearbeidende. Det mest markerte skillet går altså mellom par hvor begge har full jobb og par med andre yrkesmønstre.

Tabell 13

Summen av gifte fedres og mødres samlede arbeidstid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år og med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

	Par med barn 0-6 år	Par med barn 7-17 år
Begge ektefeller yrkesaktive på heltid . .	18.52	18.05
Mann yrkesaktiv på heltid, kone på deltid	17.59	16.47
Mann yrkesaktiv på heltid, kone ikke yrkesaktiv . .	17.47	16.11

Hvilke yrkesmønstre gir lik fordeling av arbeidet?

Ektepar fordeler forpliktelsene på ulike måter. Noen velger en tradisjonell tilpasning hvor mannen bruker mest tid til yrkesarbeid, mens kona bruker mest tid hjemme. Andre ønsker at begge parter skal utføre like mye betalt og ubetalt arbeid. Noen etterstreber lik samlet arbeidstid, mens andre er lite opptatt av rettferdighetsbetraktninger på dette området. Arbeidsdelingen varierer med ekteparets yrkestilpasning, men mønsteret endres over tid. Yrkeskombinasjoner som tidligere medførte betydelig merarbeid for kvinner i forhold til menn, gir i dag lik samlet arbeidstid.

Arbeidsdelingen blant par varierer selvsagt mellom hverdager og helg. En lik arbeidsdeling på årsbasis innebærer ikke nødvendigvis en lik arbeidsdeling for de enkelte dager. Hus og barn må passes også på fridager. Ettersom kvinner utfører mesteparten av det ulønnede arbeidet, har de noe lengre samlet arbeidstid enn menn i helger og ferier, men noe kortere på vanlige ukedager. Her viser vi gjennomsnittlig samlet arbeidstid for alle dager under ett og ser ikke på variasjoner over året eller uka. Uttrykket *merarbeid* brukes om differansen mellom kvinners og menns eller mellom menns og kvinners samlede arbeidstid. Når en yrkestilpasning gir merarbeid for kvinner i forhold til menn, innebærer den altså at kvinner har lengre samlet arbeidstid enn menn. Bestemte yrkeskombinasjoner gir merarbeid for menn, andre for kvinner.

Full jobb gir ikke lenger merarbeid for kvinner i forhold til menn

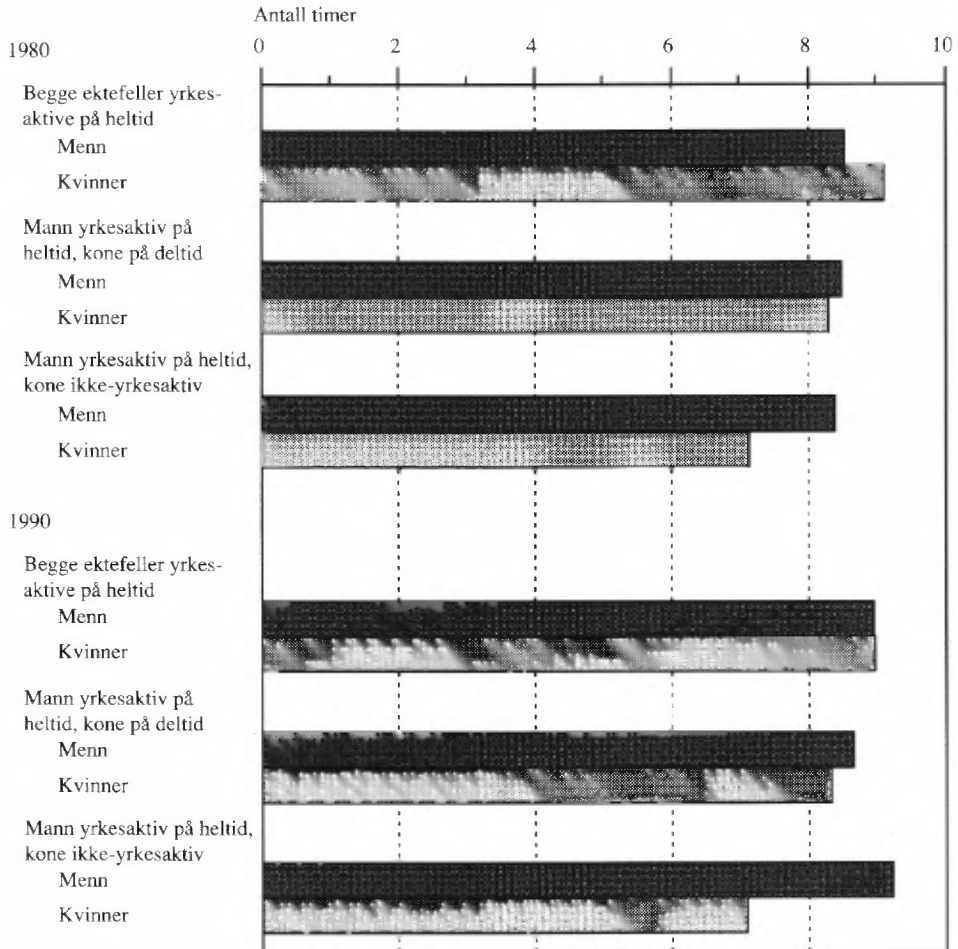
I 1970-åra ble det vanligere for kvinner å kombinere lønnet og ulønnet arbeid. Men dobbeltarbeidet innebar ikke nødvendigvis merarbeid i forhold til menn. Tidsnyttingsundersøkelsene 1970 og -80 understøttet den nokså utbredte oppfatningen at deltidsjobb var en rasjonell måte å kombinere yrkes- og familieliv på for kvinner. En yrkestilpasning med mannen i heltids- og kona i

deltidsjobb økte kraftig dette tiåret og var ved inngangen til 1980-åra den vanligste kombinasjonen. Både i 1970 og -80 var dette yrkesmønsteret det eneste som gav begge parter lik samlet arbeidstid (Lingsom og Ellingsæter 1983). Andre tilpasninger medførte merarbeid for en av partene.

Var begge ektefeller tilknyttet yrkeslivet på heltid, fikk kvinnen lengre samlet arbeidstid enn mannen. Dette merarbeidet ble imidlertid redusert i 1970-åra. På begynnelsen av 80-tallet utgjorde det vel 1/2 time i gjennomsnitt pr dag. Var mannen yrkesaktiv på heltid og kona hjemmearbeidende, fikk mannen lengst samlet arbeidstid. I 1980 var forskjellen på godt over 1 time i gjennomsnitt pr dag (figur 24).

Figur 24

Samlet arbeidstid for menn og kvinner i par med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

I 1980-åra gikk flere kvinner ut i yrkeslivet på heltid, og tilpasningen med begge ektefeller i full jobb ble mer utbredt. I 1990 var dette en svært vanlig kombinasjon. Men denne tilpasningen medfører ikke lenger at kvinner har lengre samlet arbeidstid enn menn. Menn i slike parforhold har økt sin samlede arbeidsinnsats, mens kvinner har redusert sin noe. Resultatet er større likhet, og dette gjelder uansett familiefase (vedleggstabell 31). I par hvor begge parter har full jobb, har både menn og kvinner en gjennomsnittlig samlet arbeidstid på 9 timer pr dag.

Kvinnens deltidjobb betyr noe merarbeid for menn

En yrkestilpasning hvor mannen har full jobb og kona jobber deltid, gir fremdeles partene ganske lik samlet arbeidstid. Muligens økte kjønnsforskjellene noe i 1980-åra. I 1980 hadde heltidsarbeidende menn med deltidsarbeidende ektefeller et merarbeid på 11 minutter i gjennomsnitt pr dag i forhold til kona. I 1990 var menns merarbeid på 19 minutter pr dag, og deres samlede arbeidstid utgjorde 103 prosent av konas. Utviklingen skyldes at menn med deltidsarbeidende ektefeller har fått noe lenger samlet arbeidstid enn tidligere, hovedsakelig på grunn av større innsats i familielivet. Forventningene til menn om å bidra aktivt på hjemmebane gjelder også når kona har deltidarbeid.

Økt merarbeid for menn med full jobb og hjemmearbeidende kone

Menn med full jobb og hjemmearbeidende ektefelle fikk atskillig lengre samlet arbeidstid i 1980-åra, og kjønnsforskjellene i slike parforhold økte betraktelig i menns disfavør. Dette skyldes hovedsakelig at menn i slike parforhold bruker mer tid til inntektsgivende arbeid enn før. I 1980 var mannens merarbeid i forhold til kona på 1 time og 15 minutter i gjennomsnitt pr dag. I 1990 var merarbeidet på vel 2 timer pr dag, og menns samlede arbeidstid utgjorde 130 prosent av konas.

Den skjeve arbeidsdelingen i par hvor mannen har full jobb og kona er hjemmearbeidende gjelder uansett familiefase. Særlig blant par uten barn innebærer denne yrkestilpasningen mye merarbeid for mannen (vedleggstabell 31). Det er imidlertid relativt få kvinner uten hjemmeboende barn som ikke har en eller annen form for yrkestilknytning.

Noen hovedresultater

- Samlet arbeidstid er summen av tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og utdanning. Ser vi befolkningen under ett, utgjør den samlede arbeidstiden 7 timer og 39 minutter i gjennomsnitt pr dag. Utdanningsaktiviteter utgjør 7 prosent av all forpliktet tid, mens inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid utgjør henholdsvis 47 og 46 prosent. Selv

om menn og kvinner bruker tiden forskjellig, har de omtrent like lang samlet arbeidstid.

- 25-44-åringene har lengre samlet arbeidstid enn folk i andre aldersgrupper. Eldre har betraktelig lavere samlet arbeidstid enn unge og middelaldrende.
- I 1970-åra gikk den samlede arbeidstiden ned med omtrent 1/2 time i gjennomsnitt pr dag for befolkningen under ett. I 1980-åra var den gjennomsnittlige samlede arbeidstiden uendret.
- Eldre har redusert sin samlede arbeidstid mer enn folk i andre aldersgrupper.
- Både småbarnsfedre og småbarnsmødre har en travlere tilværelse i dag enn i 1980. Gifte småbarnsfedre økte sin samlede arbeidstid med vel 1/2 time i gjennomsnitt pr dag. Blant småbarnsmødrene var økningen på 17 minutter pr dag. Det er ikke lenger bare kvinner som er dobbeltarbeidende. Også menn arbeider dobbelt i den forstand at de utfører både ulønnet arbeid og yrkesarbeid. Dette gjelder særlig fedre med barn under skolealder.
- Gifte småbarnsforeldre har sammenlagt en samlet arbeidstid på om lag 18 timer i gjennomsnitt pr dag. Dette er en økning på 50 minutter i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 4 timer pr uke i forhold til 1980. Småbarnsfamilier har dermed en mer hektisk tilværelse i dag enn i 1980.
- Yrkeskombinasjoner som tidligere medførte betydelig merarbeid for kvinner i forhold til menn, gir i dag en lik samlet arbeidstid. I løpet av 1980-åra har tilpasningen med begge ektefeller i full jobb blitt mer utbredt. Tidligere medførte en slik tilpasning et betydelig merarbeid for kvinner i forhold til menn. I dag gir denne kombinasjonen begge ektefeller like lang samlet arbeidstid.
- En yrkestilpasning hvor mannen har full jobb mens kona jobber deltid, er fremdeles rasjonell i den forstand at den gir partene ganske lik samlet arbeidstid. Derimot har menn med full jobb og hjemmearbeidende ektefeller fått atskillig lengre samlet arbeidstid i 1980-åra. Kjønnforskjellene i slike parforhold har økt betraktelig i menns disfavør.

6 Fritid

Ønsket om mer fritid har vært en viktig drivkraft i mye av fagbevegelsens arbeid. Man har kjempet for mer daglig eller ukentlig fritid, lengre ferie og nedsatt pensjonsalder, og deler av den økonomiske veksten er tatt i ut i form av økt fritid (se kap 3). De siste åras fritidsøkning er svært ujevnt fordelt i befolkningen. Mens noen har fått en mer tettpakket hverdag, har arbeidsledighet eller ulike former for undersysselsetting gitt andre betydelige mengder ufrivillig fritid. Noen opplever fritiden som et knapt gode og prioriterer strengt mellom ulike aktiviteter. Andre våkner morgen etter morgen til en lang rekke tomme timer som kan være vanskelig å fylle. Skal fritiden ha noen mening, må man ha visse forpliktelser å ta fri ifra. Et balansert forhold mellom meningsfylt fritid og arbeid har blitt framholdt som vår tids ideal om det gode liv (Lingsom og Ellingsæter 1983).

Stor interesse for folks fritidsvaner

Med nedsatt pensjonsalder, kortere arbeidstid og senere inngang i yrkes- og familieliv blir fritiden et viktig livsområde. I gjennomsnitt bruker den voksne befolkning nesten 40 prosent av sin våkne tid til ulike former for fritidsaktiviteter. Både forskere, offentlige myndigheter og næringslivet viser stor interesse for folks fritidsvaner. Fritidsindustrien har vokst, og det har vært en sentral offentlig målsetting å legge forholdene til rette for en aktiv og meningsfylt fritid. Særlig har man vært opptatt av aktivitetsmønsteret blant eldre og ungdom.

Når pliktene er unnagjort...

Selv om de fleste har en umiddelbar forståelse av hva fritid er, kan det være vanskelig å gi en presis definisjon. I faglitteraturen finner vi ulike tilnærminger. Noen legger kvalitative og subjektive kriterier til grunn og reserverer fritidsbegrepet for aktiviteter som er selvvalgte, lystbetonte og utviklende (de Grazia 1962). Andre tar utgangspunkt i aktivitetenes virkninger og avgrensner som fritid de aktiviteter som fyller bestemte funksjoner som f.eks avslapping og rekreasjon (Dumazier 1967). I et slik perspektiv er den enkeltes opplevelse det avgjørende. Ingen aktiviteter regnes pr definisjon som fritidsaktiviteter.

I tidsnyttingsundersøkelsen skilles fritiden fra andre gjøremål ved graden av forpliktelse. Relativt uforpliktende gjøremål regnes som fritidsaktiviteter. I økonomiske betraktninger ser man ofte fritid i motsetning til inntektsgivende arbeid. I tidsnyttingsundersøkelsen sees fritiden i forhold til forpliktet tid i videre forstand. Både inntektsgivende arbeid, ulønnet arbeid og utdanningsaktiviteter legger føringer på tiden vår. Også tid brukt til søvn, måltider og

personlig stell er nødvendig tid. Den tiden som gjenstår når grunnleggende fysiske behov er tilfredsstillt og arbeidsmessige forpliktelser oppfylt, regnes som fritid.

Hvilke aktiviteter regnes som fritidsaktiviteter?

Bestemte aktiviteter grupperes pr definisjon som fritidsaktiviteter uavhengig av hvordan folk selv opplever dem. Det er dette vi har kalt et "utenifra-perspektiv". Men grensene mellom ulike aktivitetstyper kan være uklare. Det er ikke alltid lett å skille fritiden fra husholdsarbeid og personlige behov. Avgrensningen i forhold til husholdsarbeidet tar utgangspunkt i det såkalte "tredjepersonskriteriet" (se kap 4). Gjøre mål som det ikke er meningsfylt å få andre til å utføre, regnes som fritidsaktiviteter. Vi kan få andre til å klippe plenen, men ikke til å gå en skitur eller se en kinoforestilling for oss. De to siste aktivitetene regnes som fritid, den første som husholdsarbeid. Avgrensningen i forhold til "personlige behov" skjer ut fra en antakelse om at visse aktiviteter er nødvendige for å tilfredsstille grunnleggende fysiske behov, mens andre har et mer uforpliktende preg. Søvn og hvile regnes f eks som personlige behov, mens kortere perioder med avslapping regnes som fritid.

I tidsnyttingsundersøkelsen deles fritiden i følgende 7 undergrupper:

Idrett og friluftliv: Trening, fotturer, skiturer, fisketurer, båtturer og andre turer.

Underholdning: Kino-, teater- og konsertbesøk, besøk på restauranter, kaféer og idrettsarrangementer samt annen underholdning.

Fjernsynsning

Sosialt samvær: Besøk, selskap, samtaler og andre sosiale sammenkomster.

Lesing: Lesing av bøker, aviser, ukeblader og tidsskrifter.

Annen fritid: Strikking, snekring, brevskrivning, lytting til radio, grammofonplater og lydbånd, musikalsk utøvelse samt andre aktiviteter som ikke hører hjemme i noen av de øvrige kategoriene.

Reiser i samband med fritid: Resier til og fra ulike fritidsaktiviteter.

Ulike datakilder kan gi forskjellige bilder

Fritidsvanene våre kan belyses gjennom mange ulike datakilder. Alle måleinstrumenter har sterke og svake sider, og bildet vi får av endringstendensene kan variere avhengig av hvilken kilde vi baserer oss på. Besøksstall for kino og teater forteller noe om kulturinteressen. Salgsstatistikk fra bokhandlerne og utlånsstall fra bibliotekene belyser lesevaner. Lytter- og seerundersøkelser

fanger opp endringer i mediebruk. Intervjuundersøkelser om deltakelse i bestemte fritidsaktiviteter viser aktivitetsprofiler i ulike grupper. Tidsnyttingsstudier basert på dagbøker kartlegger tid brukt til alle aktivitetstyper og gjør det mulig å se fritiden i sammenheng med andre gjøremål. De gir et godt bilde av fritidens samlede omfang og av det tidsmessige forholdet mellom ulike aktiviteter, men er ikke spesielt velegnet til å belyse deltakelse i sjeldne fritidsaktiviteter. I det følgende sammenholdes av og til resultatene fra tidsnyttingsundersøkelsen med resultater fra andre datakilder.

Ulike tidsrammer gir rom for ulike aktiviteter

Fritiden vår er organisert innenfor ulike tidsrammer, og tidsperspektivet har betydning for utformingen av fritidsmønsteret. Lange sammenhengende friperioder gir rom for andre typer aktiviteter enn hva korte friettermiddager gjør. Her ser vi all fritid under ett og skiller ikke mellom daglig fritid, helger og ferier.

Fritidens omfang og innhold

Mest tid til sosialt samvær og fjernsynsseing

Ser vi befolkningen under ett, bruker vi i gjennomsnitt 6 timer og 11 minutter pr dag eller om lag 1/4 av døgnets 24 timer til fritidsaktiviteter. Sosialt samvær og fjernsynsseing tar mest tid. Vi bruker i gjennomsnitt vel 2 timer pr dag til ulike former for sosialt samvær og i underkant av 1 1/2 time til å se fjernsyn. Ellers bruker vi i gjennomsnitt 39 minutter pr dag til lesing, 31 minutter til idrett og friluftsliv, 13 minutter til underholdningsaktiviteter, 49 minutter til andre fritidsaktiviteter og vel 1/2 time til fritidsreiser. Både omfanget av og innholdet i fritiden varierer mellom menn og kvinner og mellom folk i ulike aldre. Ettersom familie- og yrkesforpliktelser er ujevnt fordelt over livsløpet, er aldersforskjellene mer markerte enn kjønnsforskjellene.

Menn ser mer fjernsyn enn kvinner, men er mindre sosiale

Menn bruker noe mer tid til fritidsaktiviteter enn kvinner. Forskjellen er omtrent 20 minutter i gjennomsnitt pr dag for befolkningen som helhet. Kvinnens fritid utgjør 95 prosent av menns. Kjønnsforskjellene varierer noe med alder og er mer markerte i aldersgruppen 16-44 år enn blant godt voksne og eldre.

Menns fritidsmønster er mer preget av fysisk aktivitet og fjernsynsseing og mindre av sosialt samvær enn kvinners. Ser vi den voksne befolkning under ett, bruker menn i gjennomsnitt 12 minutter mer pr dag til idrett og friluftsliv enn kvinner og 22 minutter mer til å se fjernsyn. Kvinner bruker derimot mer

tid til sosialt samvær enn menn. Slike fritidsaktiviteter utgjør hele 37 prosent av kvinners samlede fritid mot bare 29 prosent av menns.

Mest fritid blant de eldre, minst i aldersgruppen 25-44 år

Eldre har atskillig mer fritid enn unge og middelaldrende. Menn i alderen 67-74 år bruker nærmere 8 timer pr dag til fritidsaktiviteter, og kvinner i tilsvarende alder bruker vel 7 1/2 time pr dag (tabell 14). 25-44-åringene befinner seg i en livsfase med etablering i hjem og yrke og har mindre fritid enn unge, godt voksne og eldre. Menn og kvinner i denne aldersgruppen bruker henholdsvis nærmere 6 timer og 5 1/2 time i gjennomsnitt pr dag til fritidsaktiviteter.

Tabell 14

Tid brukt til fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

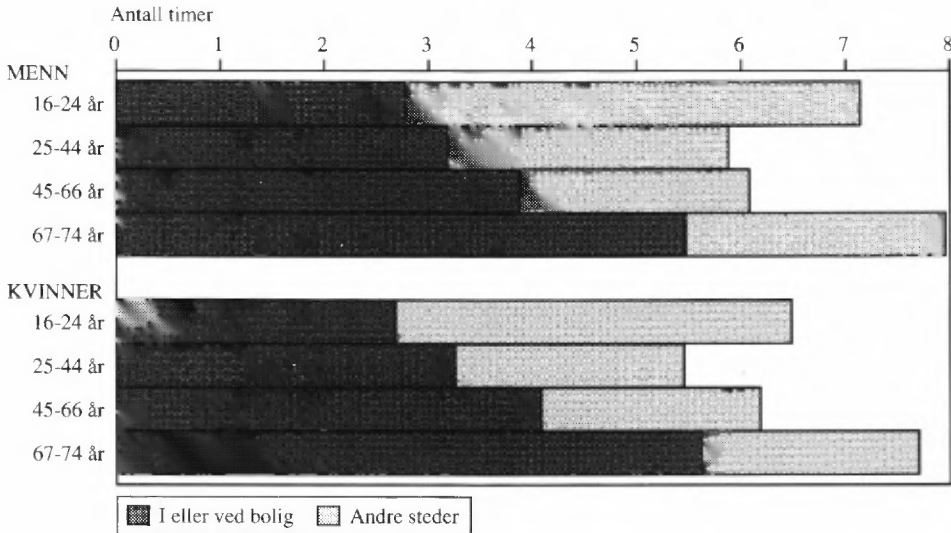
	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle	5.10	6.02	6.11	+ 0.52	+ 0.09
Menn					
Alle	5.20	6.08	6.21	+ 0.48	+ 0.13
16-24 år	6.01	7.07	7.07	+ 1.06	0.00
25-44 år	5.11	5.37	5.54	+ 0.26	+ 0.17
45-66 år	4.59	5.51	6.04	+ 0.52	+ 0.13
67-74 år	6.13	7.21	7.55	+ 1.08	+ 0.34
Kvinner					
Alle	5.01	5.56	6.01	+ 0.55	+ 0.05
16-24 år	5.38	6.34	6.30	+ 0.56	÷ 0.04
25-44 år	4.42	5.29	5.26	+ 0.47	÷ 0.03
45-66 år	4.57	5.51	6.12	+ 0.54	+ 0.21
67-74 år	5.37	7.07	7.39	+ 1.30	+ 0.32

Sosialt samvær og uteliv blant ungdom

Også ungdom 16-24 år har rikelig med fritid og fritidsmønsteret deres er aktivt og utadrettet. Fjernsynet opptar en mindre del av fritiden deres, og de bruker mer tid til sosialt samvær enn middelaldrende og eldre (vedleggstabell 32). De deltar også atskillig mer i fritidsaktiviteter utenfor hjemmet enn folk i andre aldersgrupper. I gjennomsnitt tilbringer de om lag 60 prosent av fritiden sin utenfor boligen. I befolkningen ellers er andelen langt lavere (figur 25).

Figur 25

Tid brukt til fritidsaktiviteter i og utenfor boligen blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

Eldre sitter mye foran fjernsynsskjermen og er mye hjemme

Eldre ser mer på fjernsyn enn unge og middelaldrende. Menn 67-74 år tilbringer i gjennomsnitt 2 timer og 13 minutter pr dag foran TV-apparatet. Kvinner i tilsvarende alder ser noe mindre fjernsyn, i gjennomsnitt 1 time og 45 minutter pr dag. Men selv om eldre er ivrige fjernsynsseere, foretar de omtrent den samme relative prioritering mellom fjernsyn og andre fritidsaktiviteter som voksne ellers. Både i aldersgruppen 25-66 år og blant de eldre går omtrent 1/4 av fritiden med til å se fjernsyn (vedleggstabell 32). Ikke overraskende har eldre et mer hjemmeorientert fritidsmønster enn befolkningen forøvrig. I gjennomsnitt tilbringer de om lag 70 prosent av fritiden sin i eller ved boligen (figur 25).

1970- og 80-åras fritidsendringer i kjønns- og aldersperspektiv

Både omfanget av og innholdet i fritiden er endret siden begynnelsen av 1970-tallet. Fritiden har økt betydelig, og det har skjedd visse forskyvninger i forholdet mellom ulike fritidsaktiviteter. Endringsmønsteret varierer med kjønn og alder. Vi viser først utviklingen i samlet fritid og belyser deretter endringer i fritidens innhold.

Fritiden økt med over 1 time pr dag siden 1970

Fritiden har økt med vel 1 time i gjennomsnitt pr dag de siste 20 åra. Endringen skjedde hovedsakelig på 1970-tallet. Økningen i 1980-åra utgjorde bare 9 minutter i gjennomsnitt pr dag. Ønsket om mer fritid har vært et sentralt motiv i fagbevegelsens kamp for kortere arbeidstid (se kap 3). Men ser vi befolkningen under ett, er det ikke bare reduksjonene i tiden brukt til inntektsgivende arbeid som har gjort de siste tiåras fritidsøkning mulig. Økningen i fritiden er først og fremst "finansiert" med en nedgang i husholdsarbeidet og i tiden brukt til personlige behov. Her er det imidlertid store kjønnsforskjeller. Arbeidstidsreduksjoner har bidratt mer til fritidsøkningen blant menn enn blant kvinner.

Økningen like stor for menn og kvinner

Selv om menn og kvinner har endret sitt dagligliv på forskjellige måter de siste 20 åra, har fritidsøkningen vært like stor blant begge kjønn. Nedgangen i husholdsarbeidet har gjort økningen mulig for kvinner, mens reduksjonen i yrkesarbeidet har gitt menn mer fritid. Forøvrig har både menn og kvinner skåret ned på tiden brukt til søvn, måltider og personlig pleie. Reduksjonen utgjør omtrent 20 minutter i gjennomsnitt pr dag (se kap 2).

Mindre økning blant yrkesaktive enn blant ikke-yrkesaktive

Naturlig nok har yrkesaktive mindre fritid enn folk uten inntektsgivende arbeid. Fritidsøkningen har vært betraktelig mindre blant yrkesaktive enn blant ikke-yrkesaktive, og forskjellen er dermed langt mer markert i dag enn for 20 år siden. Dette mønsteret gjelder både for menn og kvinner. Arbeidstidsreduksjoner og mer deltidsarbeid har gitt de yrkesaktive nærmere 50 minutter mer fritid pr dag, mens folk uten yrkesarbeid har hatt en fritidsøkning på over det dobbelte (vedleggstabell 33). Denne utviklingen har sammenheng med endringer i arbeidsstyrkens sammensetning. Mens eldre menn har forlatt yrkeslivet, har unge og middelaldrende kvinner kommet inn. Dermed har en langt større del av de sysselsatte omsorgsforpliktelser hjemme i dag enn hva som var tilfellet i 1970. Tilsvarende har relativt færre av dagens ikke-yrkesaktive enn av 1970-tallets omsorgsansvar for små barn.

Størst økning blant eldre, minst blant 25-44-åringene

Når det gjelder omfanget av fritiden har aldersforskjellene økt betraktelig de siste 20 åra. Eldre (67-74 år) har hatt en mer markert fritidsøkning enn unge og middelaldrende. Dette gjelder både for menn og kvinner og det gjelder både for 1970- og 80-åra. Utviklingen har sammenheng med tidligere utgang av yrkeslivet blant menn og en kraftig reduksjon i tiden brukt til husholdsarbeid blant kvinner (se kap 3 og 4). Fritidsøkningen har vært minst blant 25-44-åringene. De bruker i gjennomsnitt 3 kvarter mer til fritidsaktiviteter pr dag

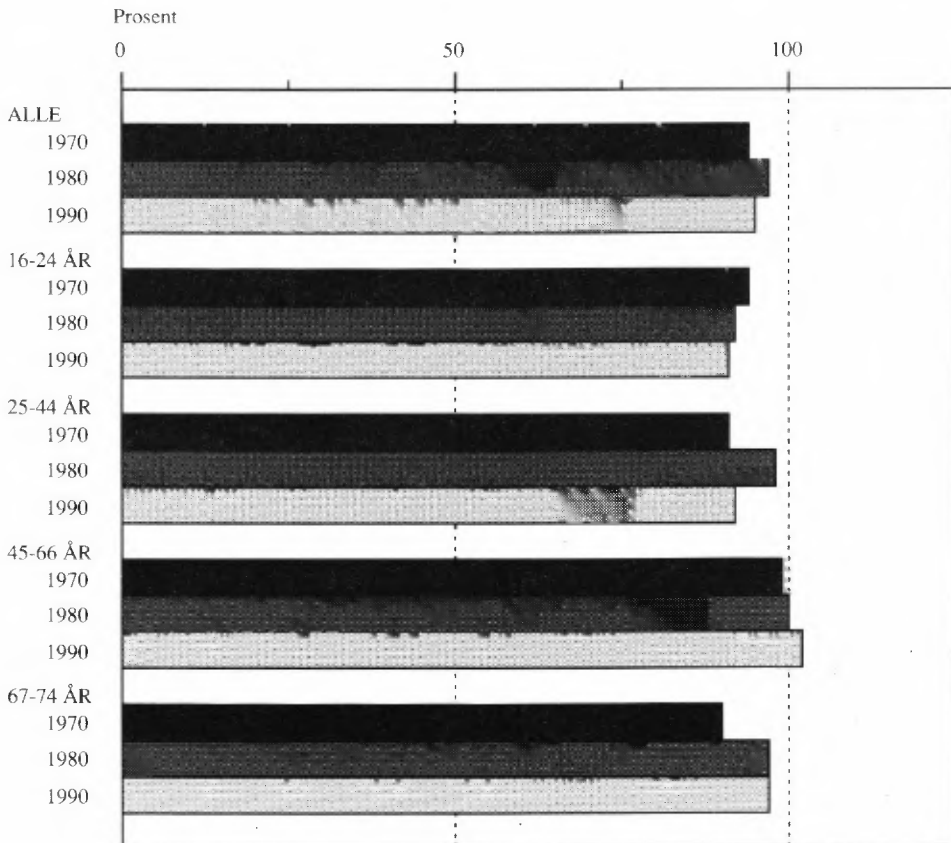
nå enn ved inngangen til 1970-åra. Blant kvinner i denne aldersgruppen skjedde hele økningen på 1970-tallet.

Forholdsvis stabile kjønnsforskjeller

Kjønnsforskjellene i mengden fritid er ganske stabile. Både i 1970, -80 og -90 utgjorde den tiden kvinner brukte til fritidsaktiviteter omtrent 95 prosent av den tiden menn brukte. Men utviklingen varierer noe med alder, og spesielt blant de eldre har det skjedd en viss endring (figur 26). I 1970 hadde menn 67-74 år atskillig mer fritid enn kvinner i tilsvarende alder. Forskjellen, som utgjorde vel 1/2 time i gjennomsnitt pr dag, ble utjevnet i løpet av 1970-åra. Utviklingen skyldtes at eldre kvinner hadde en sterkere fritidsøkning enn eldre menn.

Figur 26

Kvinnerns tid brukt til fritidsaktiviteter i prosent av menns tid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990

Mer tid til fjernsynsning og sosialt samvær enn før

Fritidsøkningen de siste 20 åra er fordelt mellom flere aktiviteter. Fjernsynsning og sosialt samvær har økt mest. I gjennomsnitt ser vi 23 minutter mer fjernsyn pr dag nå enn i 1970 (tabell 15). Utviklingen var mest markert i første halvdel av perioden. 1970-åras økning bestod først og fremst i at relativt flere så fjernsyn, ikke i at gjennomsnittlig seertid pr seer gikk opp. Endringen hadde trolig sammenheng med at flere anskaffet seg TV-apparat. 1980-åras økning skyldtes derimot at hver seer brukte mer tid foran TV-apparatet, ikke at seerandelen gikk opp (vedleggstabellene 34 og 35).

Tiden brukt til sosialt samvær har økt med 15 minutter i gjennomsnitt pr dag i 20-årsperioden. Endringen skjedde i løpet av 1970-tallet og hadde sammenheng med at relativt flere brukte fritiden til sosiale aktiviteter.¹

Også tiden brukt til fritidsreiser har økt i 20-årsperioden. Endringen er forholdsvis liten, 9 minutter i gjennomsnitt pr dag, og skyldes at relativt flere reiser i forbindelse med fritiden, ikke at hver reisende reiser mer. Utviklingen må bl a sees i sammenheng med at flere har fått tilgang til bil.

Mindre lesing i 1980-åra

Tiden brukt til lesing var omtrent uendret på 1970-tallet, men viste en svak nedgang i 1980-åra. Selv om endringen er liten, bare 6 minutter i gjennomsnitt pr dag, er dette en overraskende utvikling. Bok- og avissalget har gått betraktelig opp det siste 10-året. Det samme gjelder utlånet fra folkebibliotekene (Samfunnsspeilet nr 3 1991). Økningen i salgs- og utlånstall kunne gi grunn til å vente en økning også i tiden brukt til lesing. Når tidsnyttingsundersøkelsen viser den motsatte utviklingen, kan dette ha sammenheng med flere forhold. Kanskje lånte vi i større grad litteratur av hverandre tidligere, mens mange julegave- og bokklubbøker nå blir stående urørt i bokhylla? Økningen i avissalget består trolig i stor grad av relativt kjappleste tabloidaviser og trenger ikke ha konsekvenser for tiden brukt til lesing.

Nedgangen i gjennomsnittlig tid brukt til lesing i 1980-åra kommer av at relativt færre leser, ikke i at de som faktisk leser, leser mindre enn før. Levekårsundersøkelsene viser en nedgang i andelen menn som leser bøker, men en økning i andelen kvinner (Barstad 1992), og gir dermed et noe annet bilde av endringene i folks lesevaner enn det tidsnyttingsundersøkelsen gjør.

Tabell 15

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle					
Idrett og friluftsliv	0.28	0.30	0.31	+ 0.02	+ 0.01
Underholdning	0.07	0.10	0.13	+ 0.03	+ 0.03
Fjernsynsseing	1.01	1.16	1.24	+ 0.15	+ 0.08
Sosialt samvær	1.48	2.02	2.03	+ 0.14	+ 0.01
Lesing	0.42	0.45	0.39	+ 0.03	÷ 0.06
Annen fritid	0.41	0.53	0.49	+ 0.12	÷ 0.04
Reiser i samband med fritid	0.23	0.26	0.32	+ 0.03	+ 0.06
Menn					
Idrett og friluftsliv	0.32	0.35	0.37	+ 0.03	+ 0.02
Underholdning	0.09	0.12	0.15	+ 0.03	+ 0.03
Fjernsynsseing	1.10	1.24	1.36	+ 0.14	+ 0.12
Sosialt samvær	1.36	1.52	1.52	+ 0.16	0.00
Lesing	0.46	0.48	0.40	+ 0.02	÷ 0.08
Annen fritid	0.42	0.48	0.49	+ 0.06	+ 0.01
Reiser i samband med fritid	0.25	0.28	0.33	+ 0.03	+ 0.05
Kvinner					
Idrett og friluftsliv	0.25	0.26	0.25	+ 0.01	÷ 0.01
Underholdning	0.05	0.07	0.11	+ 0.02	+ 0.04
Fjernsynsseing	0.53	1.09	1.14	+ 0.16	+ 0.05
Sosialt samvær	1.58	2.11	2.12	+ 0.13	+ 0.01
Lesing	0.38	0.43	0.38	+ 0.05	÷ 0.05
Annen fritid	0.41	0.57	0.50	+ 0.16	÷ 0.07
Reiser i samband med fritid	0.21	0.24	0.31	+ 0.03	+ 0.07

Endringsmønsteret ganske likt for menn og kvinner.

Kvinner og menn har med få unntak endret fritidsmønsteret sitt på samme måte. Blant begge kjønn består fritidsøkningen i perioden 1970-90 i all hovedsak av en økning i tiden brukt til fjernsynsseing og sosialt samvær. Kjønnforskjellene i fritidsmønsteret har derfor vært forholdsvis stabile. Dette rimer godt med analyser av andre undersøkelser (Barstad 1992).

På enkelte områder ser vi imidlertid en tendens til at kjønnforskjellene er forsterket, på andre områder har det funnet sted en svak utjevning. Ettersom økningen i tid brukt til fysisk aktivitet og fjernsynsseing har vært noe større blant menn enn blant kvinner, er kjønnforskjellene på disse områdene noe mer markert i dag enn i 1970. Derimot har det vært en tendens i retning av utjevning av kjønnforskjellene i tiden brukt til sosialt samvær.

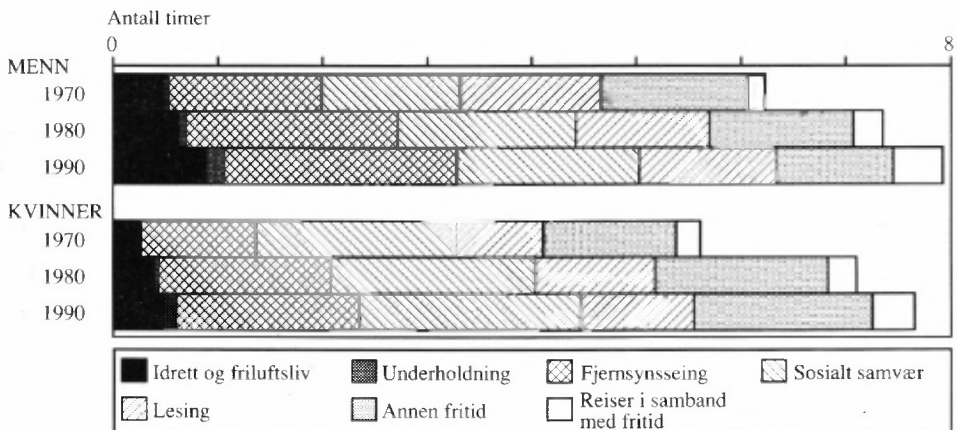
En mer aktiv eldre generasjon?

Eldre har blitt mer synlige i samfunnslivet de siste tiåra, og det er stor interesse for ulike sider ved Eldres livsstil. Alderspensionistene utgjør en betydelig forbrukergruppe, og eldre sees i mange sammenhenger som en viktig ressurs. Det er en sentral offentlig målsetting å legge forholdene til rette for en aktiv og innholdsrik alderdom. Flere studier tyder på at vi er i ferd med å få en stadig friskere, mer aktiv og utadvendt pensjonistgruppe. Levekårsundersøkelser viser at eldre har et mer aktivt fritidsmønster enn før (Barstad 1992), og ferieundersøkelser tyder på at eldre reiser mer og velger fjernere feriemål enn før (Kitterød 1991). Utviklingen har sammenheng med mange forhold. Dagens eldre har f.eks. høyere utdanning, bedre helse, bedre økonomi, mer fritid og bedre tilgang til bil og fritidshus enn 1970-åras eldre. De er også mer innstilt på å bruke penger på seg selv. Støtter tidsnyttingsundersøkelsene bildet av en mer aktiv eldre generasjon?

Eldre har fordelt de siste 20 års betydelige fritidsøkning på flere aktiviteter. 67-74-åringene bruker mer tid til idrett, friluftsliv og underholdningsaktiviteter i dag enn i 1970 (figur 27 og vedleggstabell 36). Økningen i slike aktiviteter har vært noe mer markert blant menn enn blant kvinner. Også tiden brukt til sosialt samvær og til fritidsreiser har gått opp. Slik sett bekrefter utviklingen inntrykket av en mer aktiv og utadrettet eldre gruppe.

Figur 27

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

Men endringene innebærer ikke at eldre har omprioritert fritidsaktivitetene sine i retning av relativt større aktivitet og relativt mer uteliv. Det tidsmessige

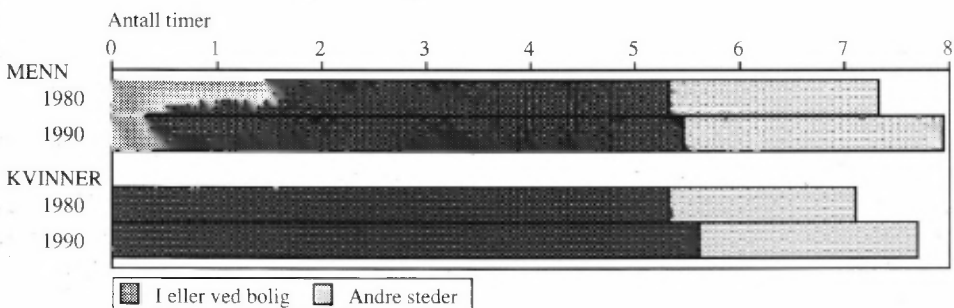
forholdet mellom ulike aktiviteter har ikke endret seg. Fysisk utfoldelse og underholdningsaktiviteter utgjør omtrent samme andel av eldres fritid i dag som tidligere. 67-74-åringene tilbringer fremdeles mye tid foran TV-apparatet, og også blant de eldre var fjernsynsseing den fritidsaktiviteten som økte mest i perioden 1970-90. Hele 44 prosent av fritidsøkningen blant eldre menn og 32 prosent av økningen blant eldre kvinner gikk med til å se fjernsyn. Resultatet er at TV opptar en større andel av fritiden blant dagens enn blant 1970-tallets alderspensjonister.

Økning i fritid utenfor hjemmet kan også være en indikator på et mer utadrettet fritidsmønster. 1980-åra gav eldre mer fritid både hjemme og ute, men endringsmønsteret var forskjellig for menn og kvinner og peker ikke entydig i retning av mer utadrettede fritidsvaner. Mens kvinner fordelte 1980-åras fritidsøkning omtrent likt mellom boligen og andre steder, bestod hele 78 prosent av fritidsøkningen blant eldre menn i en økning i fritid utenfor boligen (figur 28). Dette rimer godt med at oppgangen i tid brukt til fritidsreiser var noe mer markert blant eldre menn enn blant eldre kvinner.

Støtter så tidsnyttingsmaterialet inntrykket fra andre undersøkelser om et mer aktivt og uteorientert fritidsmønster blant eldre? Utviklingen er ikke helt entydig. På den ene siden bruker eldre mer tid til fysisk utfoldelse og underholdning enn tidligere. På den annen side utgjør slike aktiviteter en mindre del av eldres samlede fritid enn før. Den kraftige fritidsøkningen har gjort det mulig for eldre å ha en mer aktiv fritid enn før og tilbringe mer fritid utenfor boligen, samtidig som de bruker mer tid til passive fritidsaktiviteter og har mer fritid hjemme. De slipper å velge mellom spennende fjernsynsprogram på den ene side og friluftsliv og underholdning på den annen, men kan finne rom for begge deler.

Figur 28

Tid brukt til fritidsaktiviteter i og utenfor boligen blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

Fritid i ulike familiefaser. Endringer i 1980-åra

Tidligere kapitler tyder på at barnefamiliene har fått en mer hektisk hverdag det siste 10-året. Særlig har småbarnsfedre økt sin samlede arbeidstid ganske markert. Hvordan ser barnefamilienes fritid ut ved inngangen til 1990-åra, og hvilke endringer fant sted i løpet av 1980-tallet? Er utviklingen i fritidsmønsteret et speilbilde av utviklingen i den samlede arbeidstiden eller har tiden brukt til søvn og måltider fungert som en slags buffer?

Fritiden reduseres ved ekteskap og samliv

Småbarnsforeldre og foreldre med barn i skolealder bruker mindre tid til fritidsaktiviteter enn folk i andre familiefaser. Men det er ikke bare stell og pass av barn som begrenser fritidsutfoldelsen. Det ser ut til at samliv og ekteskap i seg selv medfører redusert fritid og endret aktivitetsmønster. Både når det gjelder omfanget av og innholdet i fritiden er skillet mellom unge enslige og unge gifte uten barn like markert som skillet mellom gifte med og uten barn. På mange måter likner fritidsmønsteret blant gifte uten barn mer på småbarnsforeldres enn på unge ensliges fritidsmønster. Gifte uten barn har mindre fritid og et mer hjemmeorientert fritidsmønster enn enslige. De bruker en større del av fritiden til å se fjernsyn og en mindre del til underholdningsaktiviteter og sosialt samvær. Forskjellene er noe mer markert blant menn enn blant kvinner (vedleggstabell 37).

Når samlivet ser ut til å begrense fritiden kan dette ha sammenheng med endrede prioriteringer mellom ute- og hjemmeliv. Uteliv og sosiale sammenkomster virker trolig mindre forlokkende når man har etablert seg i et parforhold. Gifte uten barn utfører mer husholdsarbeid og legger større vekt på å skape et hjem enn enslige (se kap 4). Vi minner om at avgrensningen av hva som er fritidsaktiviteter og hva som er husholdsarbeid ikke nødvendigvis stemmer overens med folks egne vurderinger. Mange opplever arbeid i hjemmet som meningsfylt og avslappende, og trolig gjelder dette i større grad for par enn for enslige.

Økende forskjeller mellom folk i ulike familiefaser

Når det gjelder mengden fritid, økte forskjellene mellom folk i ulike familiefaser betydelig i 1980-åra. Fritidsøkningen var mest markert blant dem som allerede i 1980 hadde rikelig med fritid, og minst blant dem som hadde lite fritid i 1980. Eldre enslige hadde den største økningen (tabell 16).

Småbarnsforeldres fritid svakt redusert i 1980-åra

Mens folk flest har opplevd en svak fritidsøkning siden 1980, har det vært en svak nedgang blant foreldre med barn under skolealder (tabell 16). Dermed er forskjellene mellom småbarnsforeldre og folk i andre familiefaser forsterket. Nedgangen har vært mest markert blant småbarnsfedrene, men også her var

endringen liten. Den utgjør 16 minutter i gjennomsnitt pr dag eller nærmere 2 timer i gjennomsnitt pr uke, og utviklingen har sammenheng med økt innsats i yrkes- og familieliv. Når reduksjonen i fritiden var mindre enn økningen i samlet arbeidstid, skyldes dette at tiden brukt til personlige behov som søvn og måltider også er skåret ned.

Foruten småbarnsforeldrene er det bare mødre med barn i skolealder som har mindre fritid i dag enn i 1980. Også her er nedgangen liten. Utviklingen skyldes først og fremst økt yrkesinnsats.

Tabell 16

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Menn			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	7.20	7.25	+ 0.05
Enslige ellers, 16-44 år	6.09	7.01	+ 0.52
Gifte 16-44 år uten barn	5.59	5.56	÷ 0.03
Gifte med barn 0-6 år	5.31	5.15	÷ 0.16
Gifte med barn 7-17 år	5.27	5.42	+ 0.15
Enslige forsørgere	4.58	:	:
Gifte 45-74 år, uten barn	6.29	6.40	+ 0.11
Enslige 45-74 år	6.00	7.05	+ 1.05
Kvinner			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	6.49	7.02	+ 0.13
Enslige ellers, 16-44 år	6.07	6.15	+ 0.08
Gifte 16-44 år uten barn	5.47	5.45	÷ 0.02
Gifte med barn 0-6 år	5.20	5.10	÷ 0.10
Gifte med barn 7-17 år	5.32	5.20	÷ 0.12
Enslige forsørgere	5.53	5.50	÷ 0.03
Gifte 45-74 år, uten barn	5.55	6.21	+ 0.26
Enslige 45-74 år	6.59	7.27	+ 0.28

Mor og far har omtrent like mye fritid

Fedre og mødre har omtrent like mye fritid, men kjønnsforskjellene varierer noe med barnas alder. Ettersom mødre med skolebarn fikk noe mindre fritid i løpet av 1980-åra, mens utviklingen var motsatt for fedre med skolebarn, finner vi en viss kjønnsforskjell i denne familiefasen. Fedre har noe mer fritid enn mødre, og forskjellen utgjør 22 minutter i gjennomsnitt pr dag.

Tabell 17

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Fedre			
Barn 0-6 år			
Idrett og friluftsliv	0.33	0.24	÷ 0.09
Underholdning	0.08	0.07	÷ 0.01
Fjernsynsseing	1.16	1.33	+ 0.17
Sosialt samvær	2.00	1.48	÷ 0.12
Lesing	0.34	0.26	÷ 0.08
Annen fritid	0.31	0.31	0.00
Reiser i samband med fritid . .	0.29	0.25	÷ 0.04
Barn 7-17 år			
Idrett og friluftsliv	0.29	0.29	0.00
Underholdning	0.10	0.10	0.00
Fjernsynsseing	1.23	1.40	+ 0.17
Sosialt samvær	1.43	1.41	÷ 0.02
Lesing	0.40	0.34	÷ 0.06
Annen fritid	0.40	0.37	÷ 0.03
Reiser i samband med fritid . .	0.22	0.31	+ 0.09
Mødre			
Barn 0-6 år			
Idrett og friluftsliv	0.20	0.20	0.00
Underholdning	0.04	0.06	+ 0.02
Fjernsynsseing	1.02	1.06	+ 0.04
Sosialt samvær	2.14	2.09	÷ 0.05
Lesing	0.34	0.29	÷ 0.05
Annen fritid	0.44	0.36	÷ 0.08
Reiser i samband med fritid . .	0.22	0.24	+ 0.02
Barn 7-17 år			
Idrett og friluftsliv	0.23	0.22	÷ 0.01
Underholdning	0.05	0.06	+ 0.01
Fjernsynsseing	1.08	1.08	0.00
Sosialt samvær	2.04	2.04	0.00
Lesing	0.40	0.36	÷ 0.04
Annen fritid	0.52	0.38	÷ 0.14
Reiser i samband med fritid	0.20	0.26	+ 0.06

Fedre ser mer fjernsyn enn før. Små endringer i mødres fritidsmønster

Småbarnsfedre prioriterer fjernsynet høyere enn før. De tilbringer en større del av fritiden foran fjernsynsskjermen i dag enn for 10 år siden. Mens de fleste fritidsaktiviteter tidsmessig sett er redusert eller uendret blant fedre med små barn, viste tiden brukt til fjernsynsseing en svak økning i 1980-åra. Endringen utgjør vel ett kvarter i gjennomsnitt pr dag eller om lag 2 timer i gjennomsnitt pr uke og innebærer at småbarnsfedre i dag bruker 30 prosent av fritiden til å se fjernsyn (tabell 17). I 1980 gikk bare 23 prosent av fritiden til fjernsynsseing.

Også fedre med skolebarn tilbringer noe mer tid foran TV-apparatet i dag enn for 10 år siden. Hele fritidsøkningen blant menn i denne familiefasen har gått med til å se fjernsyn.

Småbarnsmødres fritidsmønster endret seg lite i 1980-åra. Fjernsynet fikk ikke vesentlig høyere prioritet. Dagens småbarnsmødre fordeler fritiden sin på ulike aktiviteter omtrent på samme måte som småbarnsmødrene i 1980. Også blant mødre med skolebarn er tiden brukt til fjernsynsseing uendret. Tiden brukt til hobbyer, håndarbeid o l (annen fritid) er derimot svakt redusert (tabell 17).

Noen hovedresultater

- Ser vi befolkningen under ett, bruker vi i gjennomsnitt 6 timer og 11 minutter pr dag til fritidsaktiviteter. Sosialt samvær og fjernsynsseing tar mest tid, - henholdsvis 2 timer og 1 1/2 time i gjennomsnitt pr dag.
- Menn har noe mer fritid enn kvinner. Forskjellen utgjør 22 minutter i gjennomsnitt pr dag. Menn bruker noe mer tid enn kvinner til fysisk aktivitet og fjernsynsseing og noe mindre til sosialt samvær.
- Folk i alderen 25-44 år har mindre fritid enn befolkningen ellers. Eldre 67-74 år har mest fritid, nærmere 8 timer i gjennomsnitt pr dag. De ser mer på fjernsyn og har et mer hjemmeorientert fritidsmønster enn unge og middelaldrende.
- Også ungdom 16-24 år bruker mye tid til fritidsaktiviteter. Unge menn bruker vel 7 timer i gjennomsnitt pr dag og unge kvinner bruker gjennomsnittlig vel 6 1/2 time pr dag. Unge bruker mer tid til sosialt samvær enn andre og tilbringer mer fritid utenfor hjemmet.
- Fritiden har økt med om lag 1 time i gjennomsnitt pr dag de siste 20 åra. Endringen skjedde i hovedsak på 1970-tallet og har vært like stor blant begge kjønn.

- De eldre har økt sin fritid mest, mens økningen har vært minst i aldersgruppen 24-45 år. Dermed er aldersforskjellene mer markerte i dag enn i 1970.
- Fritidsøkningen er fordelt mellom flere aktiviteter. Fjernsynsseing og sosialt samvær har økt mest. I gjennomsnitt ser vi 23 minutter mer fjernsyn pr dag nå enn i 1970, og vi bruker 15 minutter mer i gjennomsnitt pr dag til sosialt samvær.
- Eldre bruker mer tid til idrett, friluftsliv og underholdning enn før. Men også i denne aldersgruppen består fritidsøkningen først og fremst av mer fjernsynsseing. Hele 44 prosent av fritidsøkningen blant de eldre har gått med til å se fjernsyn.

Noter

¹ Økningen i andelen som oppgav samværsaktiviteter i løpet av de dagene de førte dagbok kan ha sammenheng med en endring i undersøkelsesopplegget. I 1970 noterte man for hvert tidsintervall både hovedaktiviteter og eventuelle samtidige aktiviteter. I 1980 noterte man bare hovedaktiviteter. Endringen kan ha medført at en del samvær som ble oppgitt som biaktivitet i 1970, ble ført som viktigste aktivitet i 1980.

7 Dagliglivets rytme 1970-90

I denne del av boka skifter vi tema fra det daglige tidsregnskap til dagliglivets tidsrytme. Her handler det ikke om *hvor mye tid* vi bruker til ulike aktiviteter, men *når* på døgnet ulike aktiviteter legges.

Tidligere undersøkelser av dette har enten vært rettet mot bestemte husholdningstyper eller bestemte aktiviteter. Nærbilder av noen få familier har vært brukt til å beskrive hvordan mennesker i ulike livssituasjoner organiserer dagliglivet sitt (se f.eks. Leira 1983 eller Kalleberg 1983). Eller temaet har for eksempel vært folks søvnrytme, handlevaner eller mediebruksmønstre (Oppstad 1987, Lavik 1985, Høst 1982). Siktemålet i dette kapitlet er imidlertid å gi et oversiktsbilde som omfatter hele befolkningen, og forskjellige aktiviteter sett i sammenheng.

Det er en åpenbar sammenheng mellom tidsbruk og tidsorganisering. En person kan ikke bruke mer tid på noen daglige aktiviteter og mindre tid på andre uten også å omorganisere døgnytmene sine. I den enkeltes tidsregnskap over døgnet 24 timer er det kun mulig å foreta omposteringer. Utvidelse er umulig. Men, i likhet med hva som gjelder for tidsbruk, kan det godt tenkes at summen av omorganiseringer i forskjellige deler av befolkningen opphever hverandre, slik at andelen som til enhver tid er våkne i samfunnet, som utfører inntektsgivende arbeid, er på reisefot eller sammen med barna sine forblir uendret. Likeledes kan forandringer i befolkningens sammensetning gi et tilsynelatende inntrykk av at folk har forandret sin døgnyttme, mens døgnyttmen i samfunnet egentlig er endret fordi andelen personer i ulike befolkningsgrupper har endret seg (se kap. 1 *Hvordan skal tidsnyttningstall tolkes*).

På samfunnsnivå kan endringer i tid brukt til ulike aktiviteter gi seg utslag i det daglige aktivitetsmønstre på to forskjellige måter. Døgnet kan splittes opp i perioder som mer entydig enn tidligere er preget av bestemte aktiviteter. Eller grensene mellom hva vi gjør til hvilke tider på døgnet kan bli mer diffuse. Når for eksempel fritiden i samfunnet øker, kan det enten komme av at kveldene og helgene blir mer dominert av fritidsaktiviteter enn tidligere; eller at vi beveger oss i retning av et samfunn hvor det alltid er relativt mange som har fri.

Spørsmålet om hvor lukkede eller åpne grensene mellom forskjellige aktivitetsperioder skal være, kan også knyttes til den offentlige debatt om arbeidstidsordninger og åpningstider. Arbeidstidsutvalgets utredning, som ble omtalt i kapittel 1, inneholdt forslag om større fleksibilitet med hensyn til når vi skal ha anledning til å utføre inntektsgivende arbeid. Referansepunktet i denne utredningen er først og fremst organisasjonsproblemer for det økende

antallet barnefamilier med to heltids yrkesaktive foreldre. Ellers blir for eksempel spørsmålet om kortere arbeidstid eller en gradvis nedtrapping for folk som snart skal pensjoneres diskutert. Men som nevnt, forslag om fleksible arbeidstidsordninger for bestemte grupper yrkesaktive har i liten grad blitt fulgt opp i form av politiske reformer.

Et annet utredningsarbeid som handler om døgnets organisering, er Åpningstidsutvalgets innstilling fra 1984. Innfallsvinkelen her var ikke arbeidstakernes, men forbrukernes behov for fleksibilitet. Det har også foregått en betydelig liberalisering av åpningstidsreglene i løpet av 1980-åra. Denne liberaliseringen påvirker ikke bare når på døgnet forbrukerne kan handle, men selvsagt også når på døgnet folk arbeider. Når tallet på butikker som er åpne om kveldene og i helgene øker, øker jo også behovet for arbeidskraft på denne tiden av døgnet og disse ukedagene.

Kulturmønstre og samfunnsmessig fornuft

Vi reflekterer sjelden over hvorfor vi følger samme døgnrytme og rutine fra dag til dag. Først når rutinene brytes, oppdager vi hvor viktig det daglige mønsteret er for oss. Arbeidsledighet skaper for eksempel ikke bare økonomisk usikkerhet, men også usikkerhet med hensyn på hvordan hverdagen skal organiseres. Årsaken til at folks daglige rytme og rutiner ofte danner et felles mønster, enten i hele eller deler av befolkningen, henger sammen med at både samfunnets reguleringer og våre egne levekår setter bestemte rammer for hvordan dagliglivet *kan* organiseres. Dessuten lærer vi av andre i noenlunde samme situasjon som oss selv hva som er mulig og hensiktsmessig. I tillegg gir et felles livsmønster en form for trygghet og følelse av tilhørighet. Når vi organiserer livet vårt på samme måte som andre der vi bor, med samme utdanningsbakgrunn eller alder som oss, tilkjenner vi hvilke fellesskap vi ønsker å være en del av. Dersom vi skiller oss ut, signaliserer vi avstand. Dagliglivets innhold og rytme er med andre ord ikke bare bestemt av hvordan vi *tilpasser* oss samfunnets reguleringer og de begrensninger pengepungen og andre sider ved levekårene setter. Hva vi gjør og til hvilke tider, kan også være et *aktivt* uttrykk for livsstiler som binder oss sammen i kulturfellesskap; en måte å fortelle oss selv og andre hvilken generasjon, hvilket sosialt lag eller hvilken nasjon vi tilhører. Samtidig må det legges til at et særpreget aktivitetsmønster bare er en av flere mulige måter å uttrykke kulturell tilhørighet på. Livsstiler uttrykkes også gjennom for eksempel klesstil, forbruksvaner, omgangstone og kulturell smak (se f.eks. Bourdieu 1986). Et spørsmål tidsnyttingsundersøkelsene kan kaste lys over, er i hvilken grad ulike livsstiler kommer til uttrykk i det daglige levesett.

Time Manager, Filofax og andre planleggingssystem er blitt vår tids symbol på hvordan betydningsfulle mennesker utnytter sin verdifulle tid på en rasjonell måte. Slik understrekes også at rasjonell tidsbruk betraktes som verdifullt i vår kulturkrets. Dagliglivet planlegges kanskje ikke med samme

grad av rasjonalitet for øye, men preges nok likevel av de samme idealer. Den enkeltes forsøk på å organisere dagen sin på en fornuftig måte kan imidlertid få samlede virkninger som ingen forutså og alle ville ønske å unngå om de hadde kjent til dem (se om *Summerings-prosesser og totalvirkninger* i Hernes 1975). Vi gjengir selvsagt ikke informasjon fra enkeltpersoners tidsdagbok her, men veksler mellom å beskrive allmenne utviklingstrekk og utviklingstrekk som gjelder spesifikke deler av befolkningen. Resultatene gir derfor kunnskap om hva som er totalvirkningen av individuelle hverdagsmønstre.

Tre abstrakte samfunnsportrett

Figur 29 gir et bilde av hva folk gjør på ulike tider av dagen. Vi kaller det et abstrakt bilde fordi figuren gjelder en gjennomsnittsdag i perioden fra 1. februar 1990 til 31. januar 1991. Tallene for en slik gjennomsnittsdag er, som allerede nevnt, et produkt av vaner i ulike befolkningsgrupper. I tillegg er de et produkt av hvordan dagen organiseres på virkedager og i helger og av dagliglivets organisering på ulike tider av året. Derfor er det ikke nødvendigvis noen portrettlikhet med hverdagen til en faktisk person på en faktisk dag.

Det er skilt ut seks hovedaktiviteter i figuren. Flateinnholdet av de forskjellige feltene representerer tid brukt til ulike aktiviteter i løpet av et døgn, og bredden hvor mange som til enhver tid er opptatt med de forskjellige typene aktiviteter. Figuren gir derfor et sammenfattet bilde av tidsbruk og tidsorganisering i Norge ved inngangen til 1990-åra. Tilsvarende figurer fra tidligere år eller andre samfunn gir et inntrykk av hvordan norsk dagligliv har endret seg eller skiller seg fra dagliglivet i andre land. Figurene 30 og 31 gir to eksempler på dette. Figur 30 er et tilsvarende portrett av Norge for 20 år siden og figur 31 et portrett av dagliglivet i Finland fra 1987-88.

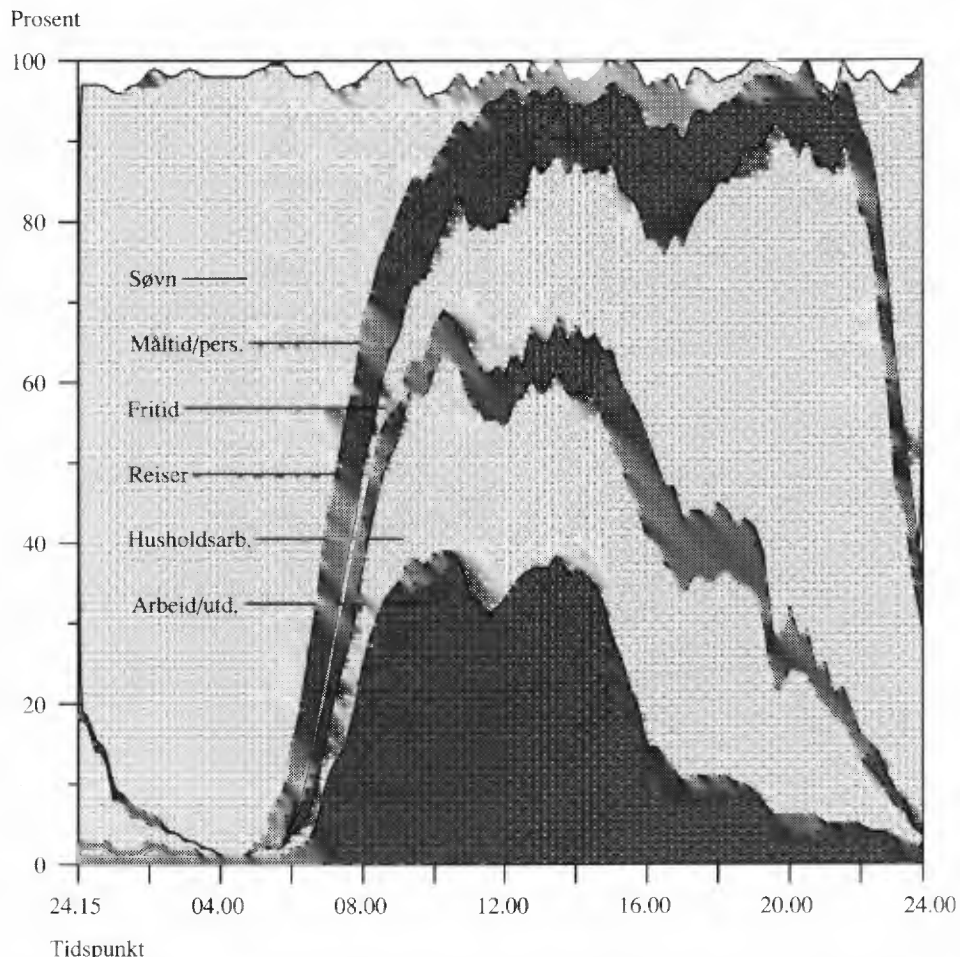
"Vi skal ikkje sova bort sumarnatta"

I kapittel 2 gav vi en oversikt over de generelle endringene i tidsbruk i løpet av de siste 20 årene. På samfunnsnivå var det mer fritid og mindre tid til personlige behov og husholdsarbeid som var de mest iøynefallende forskjellene mellom 1970 og 1990.

Når vi sammenlikner figurene 29 og 30, ser vi da også relativt lett at arealet for fritid er større og arealet for husholdsarbeid mindre i 1990 enn i 1970. Feltet som representerer fritid er bredere om ettermiddagen og kvelden, og feltet som representerer husholdsarbeid smalere på morgenen og formiddagen. Nedgangen i husholdsarbeid har altså ikke skjedd på samme tid av døgnet som økningen i fritid. Det er ikke fritid, men inntektsgivende arbeid som først og fremst har tatt plassen til det ubetalte arbeidet i hjemmet.

Figur 29

Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet i 1990. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent¹

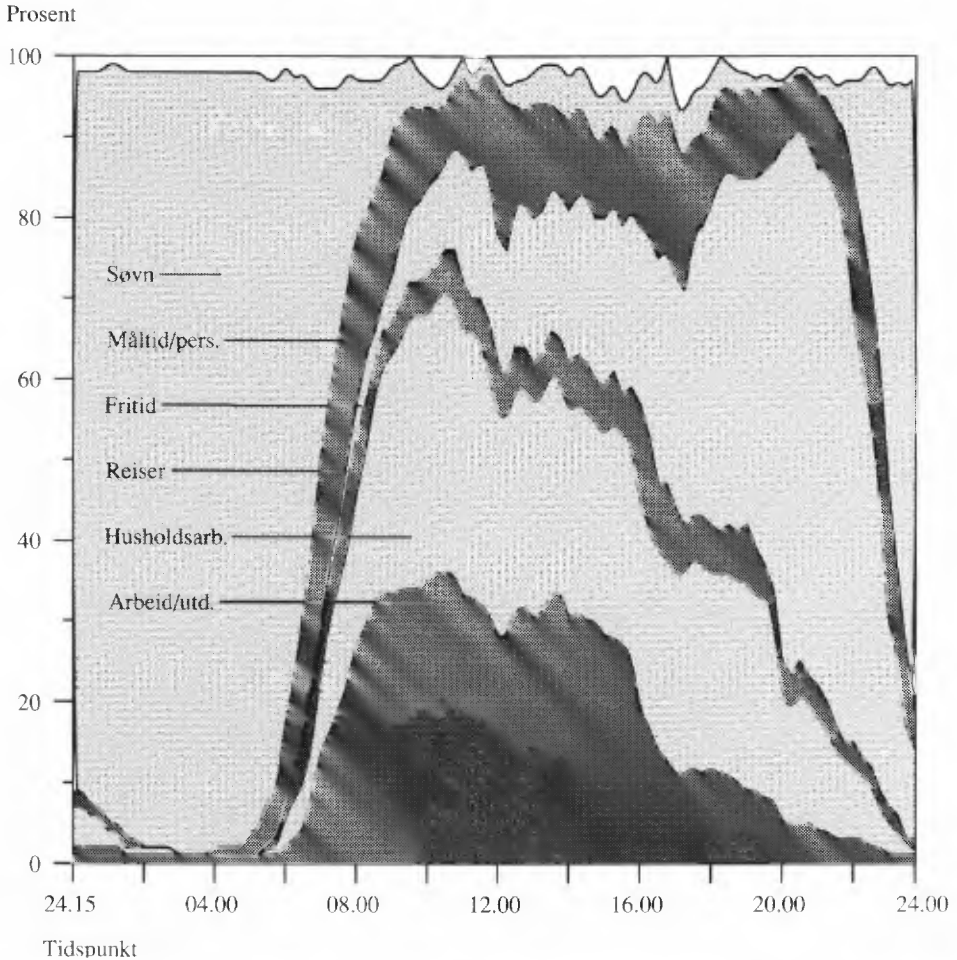

¹ Årsaken til at summen av aktiviteter i figuren ikke alltid er 100, er at noen få aktiviteter faller utenfor vår inndeling. Legg også merke til at inntektsgivende arbeid og utdanning er slått sammen til én kategori. Dessuten regnes ikke reiser og måltider sammen med aktiviteter de er knyttet til, men er skilt ut som selvstendige gjøremål (reiser, måltider/personlige behov). Inndelingen her er altså ikke helt lik den som er brukt tidligere i boka.

Fritidsøkningen på kvelden har på den annen side bidratt til at andelen som legger seg før midnatt har gått ned. Det er en større andel av befolkningen som driver med fritidssysler sent på kvelden i 1990 enn i 1970, og en mindre andel som sover på denne tiden av døgnet. Det er også en større del av

Figur 30

Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet i 1970. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent

befolkningen som driver med fritidssysler nattertid. Dersom vi ser bort fra de som har nattarbeid, går det helt fram til klokka fire om natta før hele befolkningen har gått til ro. I 1970 begynte folk å stå opp igjen på denne tiden av døgnet.

"Vi skal ikke sova bort sumarnatta" skrev Aslaug Laastad Lygre for litt over 40 år siden. Det er øyensynlig flere som følger denne oppfordringen både vinter og sommer nå enn hva det var for 20 år siden.

I den oversikten vi gav i kapittel 2, var ikke reiser skilt ut som egen aktivitet. I figurene her har vi gjort det og avdekker da at reiseaktiviteten gjennomgående er høyere i 1990 enn i 1970. Vi er blitt et mer mobilt folk.

Sammentrekking av normalarbeidsdagen

Kurvene som representerer andelen av befolkningen som utfører inntektsgivende arbeid, viser at flere var på arbeid samtidig i 1990 enn i 1970. Likevel ble det, ifølge tidsnyttingsundersøkelsene, alt i alt brukt omtrent like mye tid til inntektsgivende arbeid på de to tidspunktene. (Tall fra arbeidskraftundersøkelsene viser en liten nedgang, se note 1 og 2 i kap 3). Arbeidsinnsatsen blant menn har gått ned i 20-års perioden. Kvinnenes arbeidsinnsats har økt omtrent tilsvarende. Dermed er summen konstant. Kvinnens overgang fra ubetalt til betalt arbeid har med andre ord ikke medført at det utføres mer inntektsgivende arbeid nå enn tidligere, men til endringer i samfunnets arbeidsmønster.

Årsaken til at flateinnholdet av de to arealene kan være ganske like selv om kurven fra 1990 rager høyere, er at den normale arbeidsdagen varte lenger i 1970. Arbeidsmønsteret på dagtid i 1990 danner to markante topper, atskilt av en periode midt på dagen hvor vi må gå ut fra at det store flertall spiser lunsj. Det inntektsgivende arbeidet som ble utført i 1970, var mer spredt utover dagen; flere begynte tidligere på jobb og flere sluttet senere. Andelen som var på arbeid samtidig oversteg aldri 35 prosent av befolkningen, mens den i enkelte perioder i 1990 lå nær 40 prosent. Hovedinntrykket er derfor at normalarbeidsdagen er presset sammen innenfor et kortere tidsrom nå enn tidligere.

Det eneste utviklingstrekket som modifierer denne konklusjonen, er at andelen yrkesaktive på kvelden, altså et stykke utenfor normal arbeidstid, var høyere i 1990 enn i 1970. Verken yrkesaktive menn eller kvinner jobber mer nå enn for 20 år siden. Derfor er det, så langt, vanskelig å finne holdepunkter for at økningen i kveldsjobbing henger sammen med økt arbeidspress i bestemte yrkesgrupper. Det er mer nærliggende å knytte denne endringen i samfunnets arbeidsrytme til endringer i næringsstruktur og åpningstider. Da tenker vi først og fremst på at andelen sysselsatte i serviceyrker har økt og på at det har blitt vanligere med kveldsåpne butikker.

På sporet av det moderne levesett?

Førsteintrykket fra disse to samfunnsportrettene er at de ser ganske like ut. To portrett av *en* nordmann med 20 års mellomrom ville ganske sikkert vært mer forskjellige. Dette kan være en nyttig påminnelse i en tid hvor avisenes førstesideoppslag ofte gir inntrykk av at verden endrer seg fundamentalt fra den ene dagen til den neste. Samtidig har vi allerede identifisert noen endringstrekk som blant annet forteller om et samfunn der vårt forhold til betalt og ubetalt arbeid, våre arbeidstider, fritidsvaner og reisevaner er i endring. Disse førsteintrykkene vil vi utdype i det følgende.

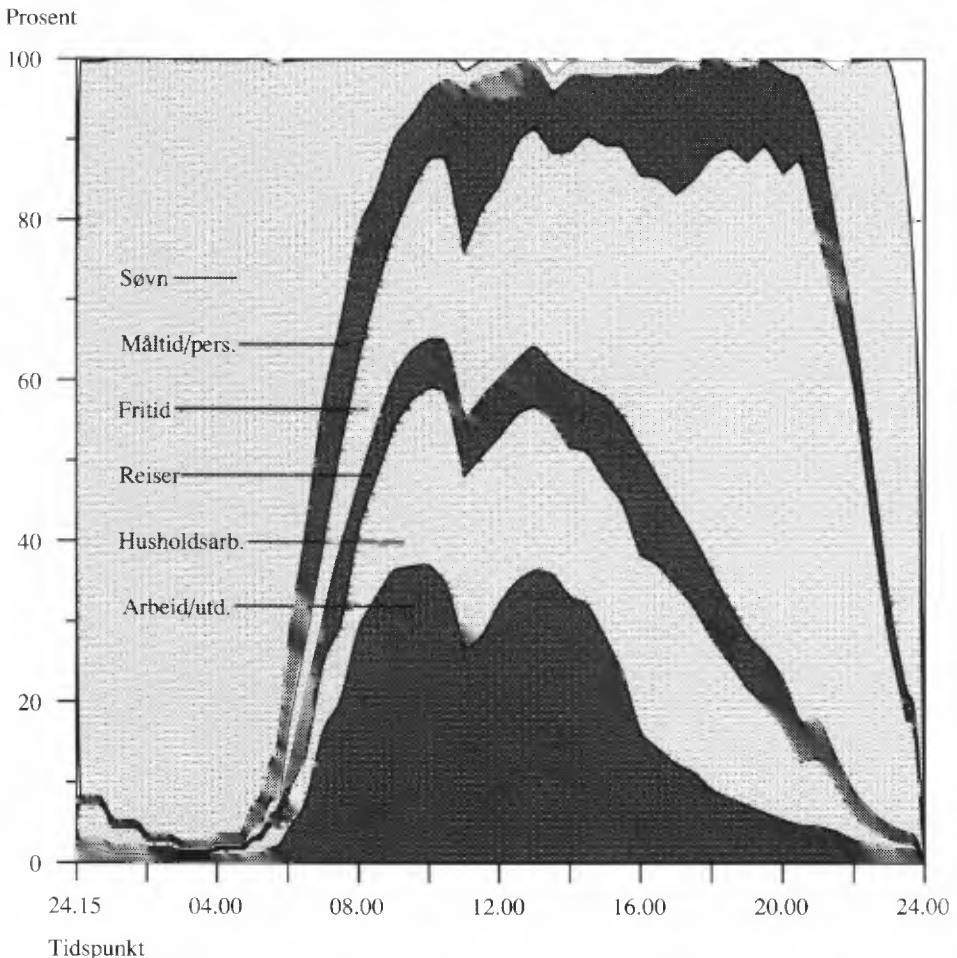
Figur 31 viser døgnrytmen i Finland. Når den norske døgnrytmen har endret seg såpass lite i løpet av 20 år, ville det være rart om forskjellene mellom to naboland på noenlunde samme utviklingsnivå var store. Den finske hverdagen organiseres da også i hovedtrekk som den norske. Den mest

iøynefallende forskjellen er at kurvene i den finske figuren er glattere, men det henger sammen med at figuren baserer seg på færre registreringer, og har altså ikke noe med levevanene å gjøre.

Tendensen til at det inntektsgivende arbeidet topper seg før og etter lunsjpausen er enda mer markert i Finland enn i Norge. På den annen side er det en litt større andel av den finske befolkning som er på arbeid tidlig på morgenen og om ettermiddagen, og en litt lavere andel som jobber på kvelden. Arbeidsrytmen i det finske samfunnet har derfor likhetstrekk både med norsk nåtid og fortid.

Figur 31

Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet. Finland 1987-88. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent

Finner bruker sannsynligvis enda mindre tid til husholdsarbeid enn nordmenn. Vi skriver "sannsynligvis" fordi endel av denne forskjellen må tilskrives at gjennomsnittsalderen er lavere i det finske utvalget enn i det norske. Den finske undersøkelsen dekker befolkningen mellom 10 og 64 år. Likevel tror vi differansen i tid brukt til husholdsarbeid er større enn hva denne forskjellen i aldersprofil skulle tilsi. I 1990 brukte nordmenn i gjennomsnitt litt over tre og en halv time til husholdsarbeid daglig, mens finnene brukte i overkant av to timer og tre kvarter (Niemi og Pääkkönen 1990).

Måltidet midt på dagen skiller seg mer markant ut i figur 31. Det tyder på faste spisepauser for en større andel av den finske befolkningen. Middagstidspunktet ser derimot ut til å være mer flytende. Andelen som driver med fritidsaktiviteter på ettermiddagen er større i Finland enn i Norge. Senere på kvelden er det derimot en større andel nordmenn enn finner som ikke har gått til sengs, men fortsatt er opptatt med fritidssysler. Likevel har man også i de finske tidsnyttingsundersøkelsene registrert at folk legger seg senere enn tidligere (Niemi og Pääkkönen 1990).

Selv om denne sammenlikningen må bli overflatisk, etterlater den et inntrykk av at det finske og norske hverdagsmønsteret på mange måter er ganske likt. Det henger sannsynligvis sammen med at de forholdene som påvirker det norske aktivitetsmønsteret og den norske døgnrytmen, ikke er særnorske, men utslag av utviklingstrekk som finnes i flere moderne samfunn.

8 Dagliglivets arbeidsrytmer

Inntektsgivende arbeid og utdanning er vanligvis regulert av arbeidstidsordninger og timeplaner som den som er i arbeid eller går på skole er pålagt å følge. Derfor er disse to aktivitetene slått sammen i denne framstillingen.

Som tidligere nevnt, ble det gjennomført en rekke viktige arbeidstidsreformer på 70-tallet. Det skjedde også betydelige endringer på 80-tallet. Disse påvirket imidlertid den daglige arbeidstiden for relativt få (Bø 1989). På denne bakgrunn skulle en tro at rammebetingelsene for hvordan arbeidet organiseres har endret seg mindre i 1980-åra enn i foregående tiår.

Derimot har endringene i arbeidsstyrken det siste tiåret sannsynligvis hatt stor betydning for det daglige arbeidsmønsteret. Andelen yrkesaktive kvinner har økt, og det er blitt vanligere at kvinner har heltidsarbeid. Andelen yrkesaktive menn har derimot sunket. Resultatet er at arbeidsstyrken har en ganske annen kjønns sammensetning enn for 10 år siden. I den yrkesaktive delen av befolkningen er det blitt vanligere med familier der begge ektefellene er yrkesaktive. Dette gjelder ikke minst i barnefamilier (se kap 3). Dagens yrkesaktive vil derfor oftere ha barn å ta seg av samtidig som ektefellen også jobber heltid. Likevel må han eller hun organisere arbeidet sitt i forhold til noenlunde de samme reglene som gjaldt for 10 år siden.

Det ubetalte husholdsarbeidet vi utfører i hjemmet (for definisjon, se kap 4) er ikke regulert på samme måte som inntektsgivende arbeid. Den som skaffer seg stor familie eller mye jordisk gods, skaffer seg imidlertid også mer av bestemte typer husholdsarbeid (omsorg for barn, vedlikeholdsarbeid). Videre har det til enhver tid eksistert sosiale normer for hva som betraktes som normale arbeidsoppgaver og hva som er en naturlig arbeidsrytme i hjemmet (Gullestad 1984). Endelig vil mengden og organiseringen av husholdsarbeidet selvsagt avhenge av om man ellers har bundet opp dagen med inntektsgivende arbeid. Overgangen fra ubetalt til betalt arbeid blant kvinner innebærer derfor en overgang til andre og mer formaliserte arbeidsvaner. Samtidig har omgivelsenes forventninger om hva slags husholdsarbeid som bør gjøres når og av hvem, sannsynligvis endret seg.

Endringene i forholdet mellom hvor mye inntektsgivende og ulønnet arbeid som utføres, i arbeidsstyrkens sammensetning og i arbeidstidsregler og normer for husholdsarbeid legger nye premisser for arbeidsmønsteret i samfunnet.

Gamle arbeidsvaner er vonde å vende

Før klokka seks om morgenen er det mindre enn 10 prosent av befolkningen som utfører inntektsgivende arbeid. Først etter klokka halv ni overstiger andelen 30 prosent og ikke på noe tidspunkt overstiger den 40 prosent.

Kurven synker i timen mellom klokka 11 og 12. Det er lunsjtid. Fra klokka 15 begynner folk å forlate arbeidsplassene. Allerede en time senere er det under 15 prosent som er på jobb, men ikke før klokka 19 om kvelden er andelen under 10 prosent. Disse tallene forteller om en arbeidsdag som ikke starter spesielt tidlig, men på noenlunde samme tid for de fleste. De forteller også om en arbeidsdag som trappes ned ganske tidlig på ettermiddagen. Men, i tillegg til arbeidet som utføres innenfor normalarbeidsdagen, utføres det en del arbeid på kveldene.

Figur 32 viser hvordan rytmen for hvor mye inntektsgivende arbeid som utføres på ulike tider av døgnet har endret seg. Figuren viser både endringene i 10-års periodene 1970-80 og 1980-90 og for hele 20-års perioden fra 1970-90.

Sammentrekkingen av arbeidsdagen skjedde først og fremst på 70-tallet. I denne perioden sank andelen som var på jobb så tidlig som før klokka åtte om morgenen og så sent som etter klokka tre på ettermiddagen. Derimot økte andelen som utførte inntektsgivende arbeid i de nærmeste timene før klokka 11.30 og etter klokka 12.

Den arbeidsrytmen som ble etablert på 70-tallet har endret seg lite de siste 10 åra. Forskyvningen og innsnevringen av arbeidsdagen har tildels fortsatt. Det ble enda mindre vanlig å begynne på arbeid tidlig på morgenen, mens andelen som jobbet i perioden fra 12 til 15 økte. Dette siste kan blant annet henge sammen med at mange kvinner gikk fra deltids- til heltidsarbeid.

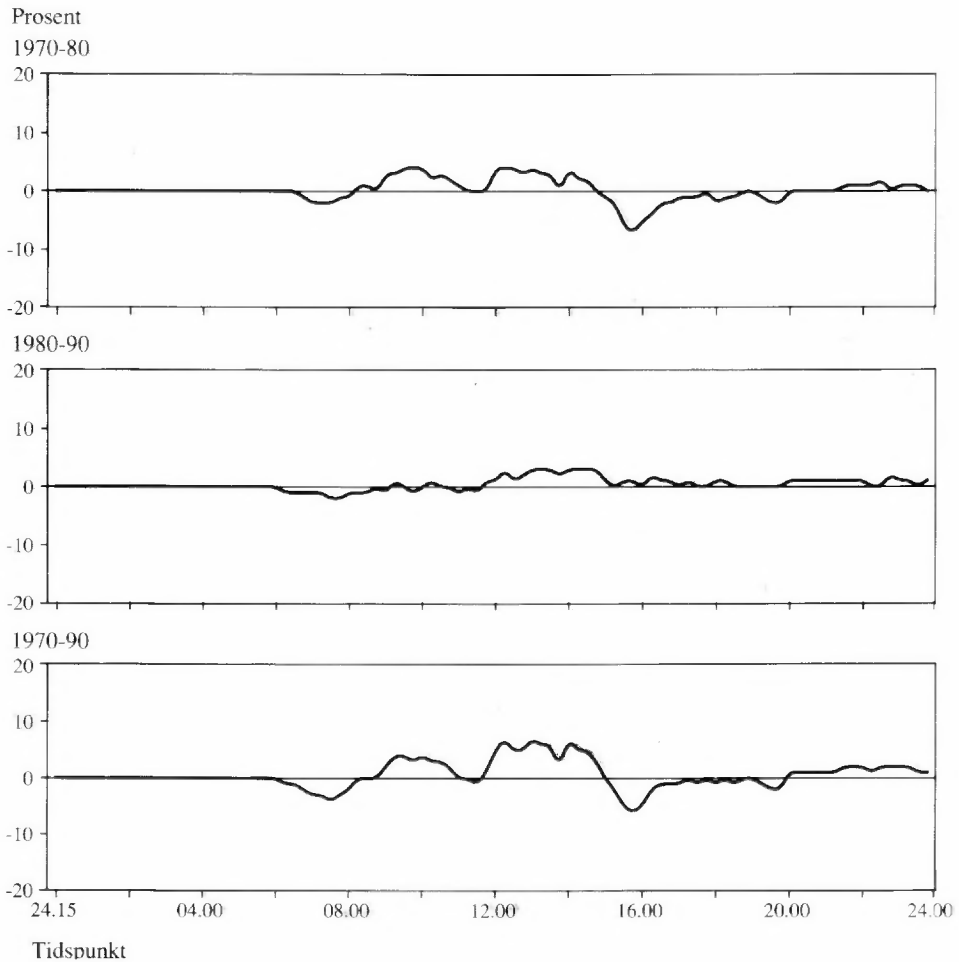
Bare på ett punkt utviklet arbeidsmønsteret seg litt annerledes på 80-tallet enn i tiåret forut. Det var ingen nedgang, men snarere en liten økning i andelen som jobbet på ettermiddagen. Dessuten økte også kveldsjobbingen litt.

Mangelen på endringer i arbeidsmønsteret dette siste tiåret kan enten tolkes som et tegn på at arbeidstidsordningene som ble etablert på 70-tallet er lite fleksible, eller at arbeidslivets aktører har vært lite flinke til å utnytte den fleksibilitet som finnes. Selv om kvinner i heltidsjobb og to-inntektsfamilier har blitt det vanlige, organiseres arbeidsdagen omtrent på samme måte som for 10 år siden.

Da vi sammenliknet døgnrytmen i 1970 og 1990 i forrige kapittel, skrev vi at økt kveldsjobbing neppe hang sammen med økt arbeidspress, men trolig heller var et utslag av endringer i næringsstruktur og åpningstider. Dersom vi nå sammenlikner hvor mye tid yrkesaktive brukte på inntektsgivende arbeid i løpet av *de siste 10 åra*, har tiden økt i noen grupper. Yrkesaktive menn i alderen 45-66 år arbeider nesten 20 minutter lenger på en gjennomsnittsdag. Blant yrkesaktive kvinner over 24 år har det vært en økning på mellom 10 og 13 minutter. Det er derfor et visst grunnlag for å tro at økningen i arbeid utenfor normal arbeidsdag i løpet av 80-tallet ikke bare henger sammen med at flere jobber i serviceyrker og at åpningsbestemmelsene for slike bedrifter er blitt liberalisert. Noen yrkesgrupper jobber også mer enn for 10 år siden (se om dette i kap 3 og i vedleggstabellene 20 og 21).

Figur 32

Endringer i andelen som utfører inntektsgivende arbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

Tolkning av endringsdiagram

Når linjen i diagrammene følger den horisontale akse (x-aksen), betyr det at det ikke har vært noen endring i den aktuelle perioden. Når linjen ligger over dette nivået, har det vært en økning i andelen som utfører inntektsgivende arbeid på denne tiden av døgnet. Når linjen ligger under akse, betyr det at andelen i inntektsgivende arbeid er blitt lavere.

Omtrent 90 prosent av alt inntektsgivende arbeid foregår på virkedagene fra mandag til og med fredag. Derfor skal det skje store endringer i arbeidsmønsteret før forholdet mellom helgearbeid og hverdagsjobbing endres. Blant menn har det i løpet av 80-tallet vært en tydelig økning i tid brukt til inntektsgivende arbeid på søndager, ingen nevneverdig endring på lørdager og en nedgang på virkedager. Gjennomsnittlig tid brukt til inntektsgivende arbeid på søndag blant yrkesaktive menn er nå 1 time og 11 minutter. Dette er rundt fire prosent av arbeidet som utføres i løpet av en uke. For 10 år siden utgjorde søndagsarbeidet to prosent av den ukentlige arbeidsinnsatsen. Økningen betyr med andre ord lite for forholdet mellom hvor mye inntektsgivende arbeid som utføres på helge- og virkedager, men er i realiteten bortimot en fordobling av tidsbruken til yrkesarbeid på søndager.

Blant yrkesaktive kvinner har arbeidstiden på hverdager økt med nærmere 40 minutter, mens arbeidstiden i helgene så og si er uendret. Endringen i forholdet mellom inntektsgivende arbeid på helge- og virkedager er også ubetydelig.

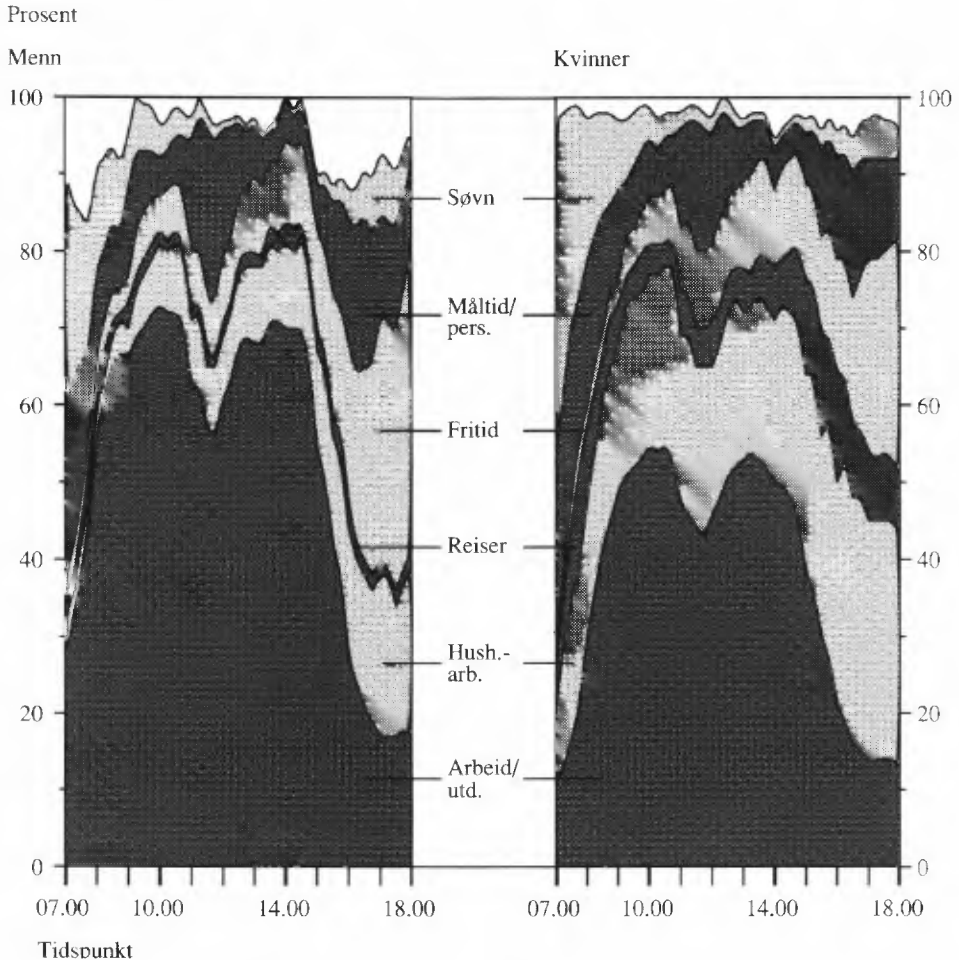
Hvorfor er ikke yrkesaktive på jobb?

Når du av og til tar deg en tur på byen i arbeidstiden for å gjøre noen innkjøp, har du undret deg over hvorfor det også er så mange andre ute? Selv om vi begrenser oss til de yrkesaktive og til arbeidsmønsteret på virkedager, er det i gjennomsnitt aldri mer enn ca 65 prosent av arbeidsstyrken som er på jobb samtidig. Grunnen til dette er at deltidsarbeid, forskjellige arbeidstidsordninger, ferier, sykdom og annet fravær, som for eksempel handleturer, trekker tallene ned. Fordi flere kvinner enn menn jobber deltid eller har redusert arbeidstid, er det heller ikke overraskende at det til enhver tid er en lavere andel yrkesaktive kvinner enn menn som er på jobb. Blant yrkesaktive menn er opptil 75 prosent på jobb samtidig på en gjennomsnittlig virkedag.

De fleste yrkesaktive som ikke er på jobb, er opptatt med fritidsaktiviteter, husholdsarbeid eller måltider. Rundt 10 prosent driver med fritidssysler. Andelen er litt større blant kvinner enn blant menn. Men forskjellen mellom kvinner og menn består først og fremst i at flere kvinner er opptatt med husholdsarbeid. Flertallet av reisene på denne tiden av dagen er også knyttet til husholdsarbeid. Det er årsaken til at det også er flere av kvinnene som foretar reiser. Blant menn er det omtrent like mange som driver med husholdsarbeid som med fritidsaktiviteter. Blant kvinner er det omtrent dobbelt så mange som utfører husholdsarbeid. Husholdsarbeidet som foregår i arbeidstiden vitner, etter vår mening, om problemer med å kombinere den norske normalarbeidsdagen med andre nødvendige gjøremål. Det fører til at yrkesdel-takelsen blant kvinner ligger på et lavere nivå enn hva som gjelder for yrkesaktive menn.

Figur 33

Andel yrkesaktive menn og kvinner på arbeid og opptatt med andre gjøremål på forskjellige tider av dagen mellom klokka 6 og 17. Gjennomsnitt for virkedager, 1990. Prosent

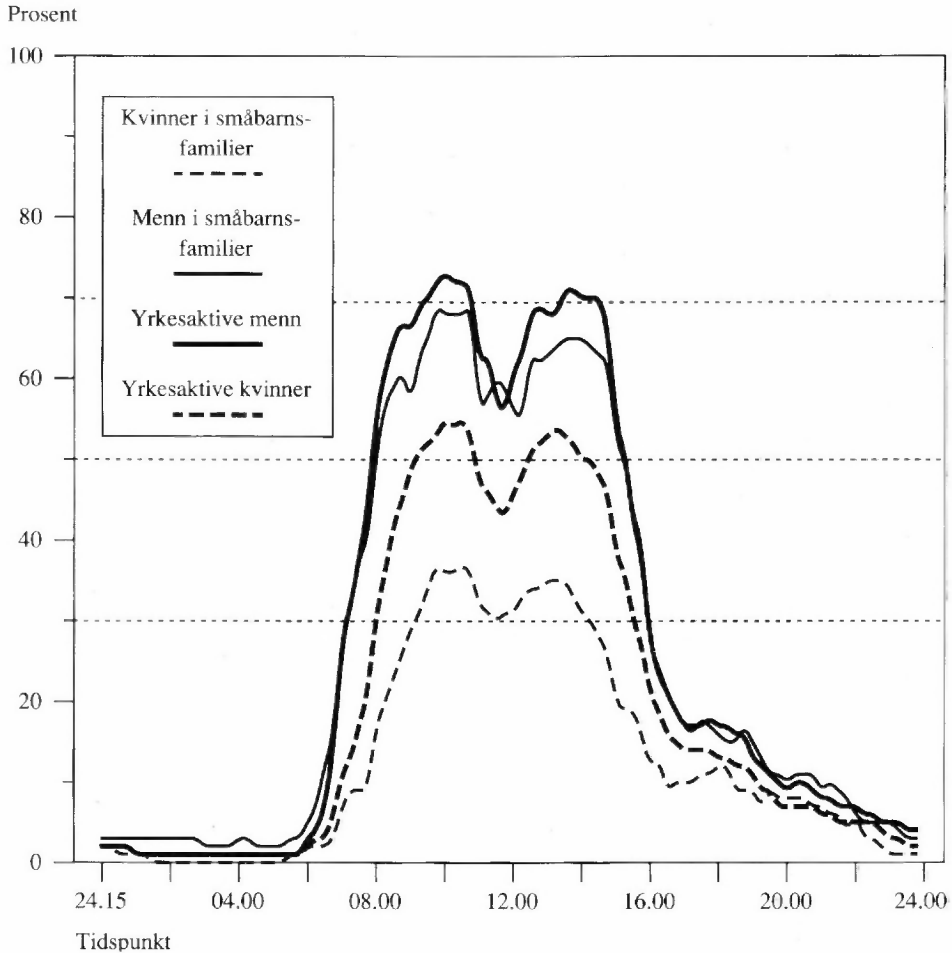

Arbeidstidstilpasninger på kvinners og menns vis

Den gruppen som trolig har størst behov for fleksibel arbeidstid, er barnefamiliene. For å få et klarere bilde av hvordan arbeidstidsordningene fungerer for disse, har vi sett om kvinner og menn i familier med barn under skolealder organiserer arbeidet sitt på en annen måte enn andre (figur 34).

Figur 34

Andelen yrkesaktive som utfører inntektsgivende arbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, 1990. Tall for yrkesaktive kvinner og menn og for yrkesaktive småbarnsmødre og småbarnsfedre. Prosent

Blant yrkesaktive kvinner i småbarnsfamilier er nivået på yrkesdeltakelsen vesentlig lavere enn for yrkesaktive kvinner i alt. Dette henger blant annet sammen med at andelen deltidsansatte fortsatt er større blant kvinner som har småbarn. Blant samboende eller gifte hadde ca 45 prosent av de yrkesaktive småbarnsmødrene som var med i undersøkelsen, deltidsarbeid. For yrkesaktive kvinner generelt, gjaldt dette 39 prosent. Forskjellen som framkommer i figur 34 er større. Der er differansen mellom yrkesaktive kvinner og kvinner fra småbarnsfamilier som er på arbeid opptil 20 prosent.

Det kan være at det er vanligere blant småbarnsmødre å ha nedsatt arbeidstid selv om de formelt sett er heltidsansatte (se kap 3). I så fall er det antakeligvis vanligere med kortere arbeidsuke enn kortere arbeidsdag. Hadde kortere arbeidsdag vært den vanlige formen for tilpasning, ville kurven for småbarnsmødre sett helt annerledes ut enn kurven for yrkesaktive kvinner generelt. Det er riktignok slik at endel småbarnsmødre kommer senere på jobb enn andre yrkesaktive kvinner og at endel forlater arbeidsstedet tidligere. Men ellers har de to kurvene ganske lik form. Det er forskjellen i nivå som er mest slående.

I tillegg til de forskjellene ulike arbeidstidsordninger skaper, ville det heller ikke være så underlig om småbarnsmødre har høyere fravær enn andre kvinner og at også dette gjør forskjellene større.

Arbeidstidsmønsteret for yrkesaktive småbarnsfedre ligger nært opptil arbeidstidsmønsteret for alle menn. Endel småbarnsfedre kommer riktignok senere på jobb enn andre. Andelen småbarnsfedre på arbeid i den vanlige arbeidstiden er også stort sett litt lavere enn hva som gjelder for menn i sin alminnelighet. På ettermiddagen ser det imidlertid ut som om arbeidstiden avsluttes på samme tid enten mennene har småbarn hjemme eller ikke. Ellers jobber småbarnsfedre litt oftere sent på kvelden, om natten og tidlig på morgenen enn andre menn.

Yrkesaktive småbarnsmødre bruker mindre tid på yrkesarbeid enn yrkesaktive kvinner generelt, mens yrkesaktive småbarnsfedre bruker litt mer tid på yrkesarbeid enn hva som gjelder for alle yrkesaktive menn. Konklusjonen må derfor være at både tidsbruken og tidsorganiseringen blant småbarnsforeldre tyder på at prioriteringene mellom hjem og yrke er ganske forskjellige for kvinner og menn.

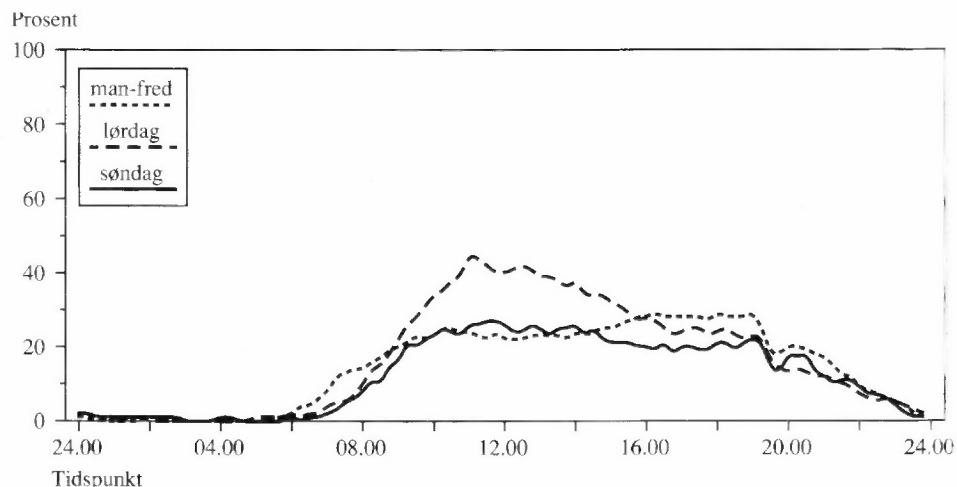
Husholdsarbeid uten fast tidsramme

Vi bruker omtrent like mye tid til husholdsarbeid som til inntektsgivende arbeid. Men i forhold til det inntektsgivende arbeidet, er husholdsarbeidet jevnere fordelt over dagen. Før klokka halv åtte om morgenen er det mindre enn 10 prosent som utfører husholdsarbeid. Fra halv ni tiden om morgenen og helt fram til Dagsrevyen ligger andelen ganske jevnt rundt 25 prosent. Andelen er litt lavere enn dette på formiddagen og litt høyere på ettermiddagen og kvelden. Fra klokka 19.30 og utover synker andelen som utfører husholdsarbeid, men er over 10 prosent helt fram til klokka 22.

Fordelingen av husholdsarbeid mellom ulike ukedager er også mer jevn enn fordelingen av inntektsgivende arbeid. 16 prosent av husholdsarbeidet utføres på lørdager, 14 prosent på en gjennomsnittlig virkedag og 12 prosent på søndager. Husholdsarbeidet følger også noenlunde samme døgnrytme på virkedager og søndager. Ser vi på hvilke typer husholdsarbeid som utføres, er det likevel forskjeller. Naturlig nok er det færre som gjør innkjøp på søndag. Derimot er vanlig husarbeid, vedlikehold og omsorg for barn vanligere.

Figur 35

Andel som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager. 1990. Prosent

Husholdsarbeidet på lørdager skiller seg ut. Godt over 40 prosent av befolkningen er opptatt med husholdsarbeid mellom klokka 11 og 13. Dette dreier seg i høy grad om innkjøp av varer og tjenester. Ikke på noen annen ukedag eller noen annen tid av døgnet er det så mange som handler på samme tid. I løpet av disse to timene har godt over en tredjedel av befolkningen foretatt en eller annen form for innkjøp.

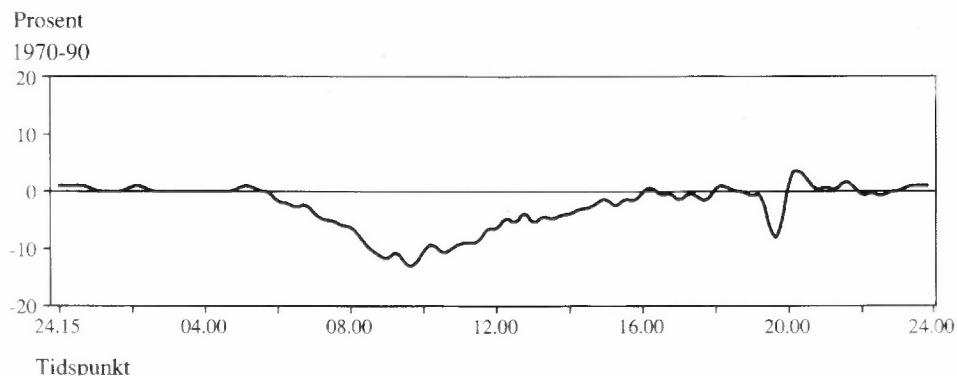
Det var imidlertid enda flere som gjorde lørdagsinnkjøp samtidig i 1980. Dessuten lå tyngdepunktet av lørdagshandelen litt tidligere på dagen den gang. I 1980 foretok så mange som 10 prosent innkjøp allerede ved 10-tiden om formiddagen. Mellom klokka 11 og 12 lå andelene nær 20 prosent. I 1990 var det bare fire prosent som gjorde innkjøp så tidlig som klokka 10. De høyeste andelene ble registrert ved 12-tiden og lå i underkant av 15 prosent (se også Lingsom og Ellingsæter 1983).

Finnes husmoren?

Ikke overraskende har andelen som utfører husholdsarbeid på dagtid gått ned i løpet av de siste 20 årene. Dette henger selvsagt sammen med at de som utfører mest husholdsarbeid, kvinnene, i økende grad har tatt inntektsgivende arbeid. Det var nedgang i husholdsarbeidet midt på dagen både i 10-års perioden fra 1970 til 80 og fra 1980 til 90; selv om utslagene på 80-tallet var litt mindre enn på 70-tallet. I figur 36 har vi nøydd oss med å gjengi endringene i husholdsarbeidets døgnrytme for hele 20-års perioden fra 1970 til 90. Figuren viser at nedgangen har vært større om morgenen og formiddagen enn på ettermiddagen. I tillegg til nedgangen på dagtid, skaper Dagsrevyen åpenbart en pause i husholdsarbeidet om kvelden.

Figur 36

Endringer i andelen som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Prosent

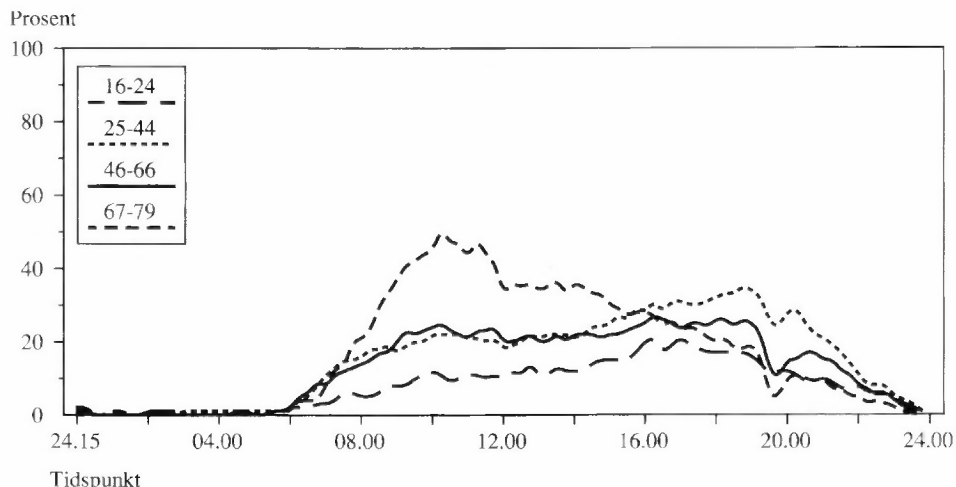

Det som kan virke overraskende, er ikke at det er færre enn tidligere som utfører husholdsarbeid på dagen, men at andelen fortsatt er såpass høy som den er. Er dette fordi vi lever i en brytningstid der kvinner som ikke er yrkesaktive står for mesteparten av husholdsarbeidet om dagen, mens yrkesaktive står for husholdsarbeidet som utføres på ettermiddagen og om kvelden? Vi har allerede påvist at relativt mange yrkesaktive kvinner er opptatt med husholdsarbeid på dagtid. Særlig i den gruppen som har økt sitt yrkesarbeid i 1980-åra, småbarnsmødrene, bærer yrkesdeltakelsen preg av at den kombineres med husholdsarbeid. De fleste småbarnsmødrene er mellom 25 og 44 år. Andelen yrkesaktive kvinner er lavest i aldersgruppen 67-79 år. Derfor har vi valgt å belyse husholdsarbeidets organisering med å sammenlikne mønsteret i ulike aldersgrupper.

Det er bare i aldersgruppen 67-79 år at husholdsarbeidet organiseres på en særegen måte. Der er det mange som utfører slikt arbeid på dagtid, særlig om formiddagen, mens andelen synker jevnt utover ettermiddagen. Selv om det er litt flere som gjør husholdsarbeid om ettermiddagen i aldersgruppen 25-44 år enn hva det er i aldersgruppen 45-66, er det neppe grunnlag for å snakke om to ulike mønstre. Andelen som gjør husholdsarbeid er også gjennomgående lavere i aldersgruppen 16-24 år enn blant de som er eldre, uten at vi heller i dette tilfellet vil kalle mønsteret annerledes. Husmoren, hvis hovedgeskjeft var arbeid i hjemmet mens mannen var på jobb, ser stort sett ut til å erstattes av mange kvinner og noen menn som gjør litt husholdsarbeid både innenfor og utenfor det vi kan kalle normal arbeidstid.

Figur 37

Andel som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, 1990. Tall for ulike aldersgrupper. Prosent

Frigjorte arbeidsressurser

Dersom vi summerer husholdsarbeid og inntektsgivende arbeid, utfører kvinner omtrent like mye arbeid som menn (se også kap 5). Kvinner utfører imidlertid mer av sitt arbeid i helgene enn menn. Alt i alt arbeider kvinner nærmere en time mer enn menn på lørdager og i overkant av en halvtime mer på søndager. Mesteparten av dette er husholdsarbeid.

I 1970 gjorde kvinner en større del av husholdsarbeidet på virkedager sammenliknet med nå. På den annen side utførte de en større andel av det inntektsgivende arbeidet på helgedager. Etterhvert som tid brukt til husholdsarbeid har gått ned og tid til inntektsgivende arbeid opp blant kvinner, har det altså skjedd en omfordeling av *hvilke typer arbeid* som utføres på hvilke ukedager. Denne omfordelingen går i retning av et klarere skille mellom type arbeid i helger og på hverdager. Derimot har det ikke skjedd noen nevneverdig omfordeling av *hvor mye arbeid* som utføres på forskjellige ukedager i løpet av de siste 10 år.

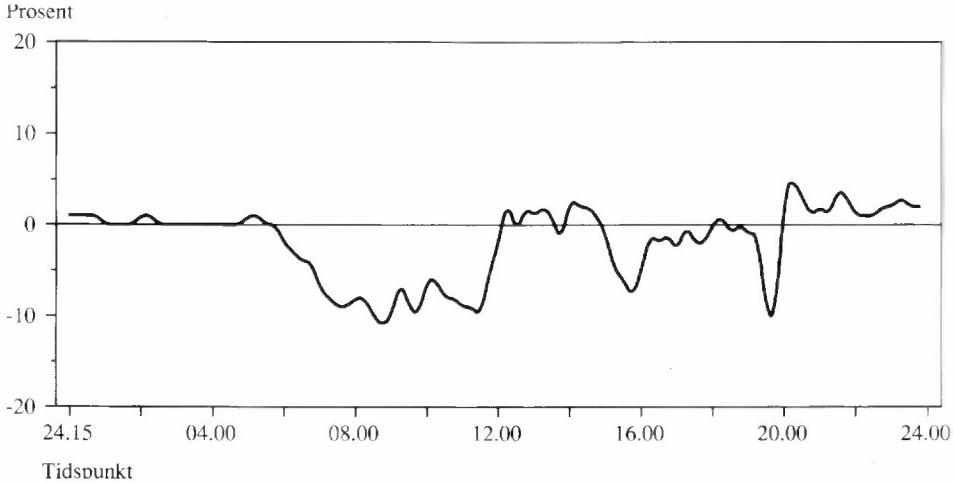
Menn gjør litt mer husholdsarbeid på helgedager enn på virkedager. Dermed har forskjellen i måten kvinner og menn organiserer husholdsarbeidet over uka på blitt mindre.

Når det gjelder menns inntektsgivende arbeid har imidlertid skillet mellom hverdagsarbeid og helgearbeid blitt mer flytende. Det henger sammen med at søndagsarbeid er blitt vanligere. I 1980 var menns yrkesdeltakelse tydeligere splittet opp i fem arbeidsdager og to fridager enn kvinnenens. I 1990 er forholdet det motsatte. Nå er yrkesarbeid i større grad avgrenset til virkedager blant kvinner enn menn.

I figur 38 skifter vi perspektiv fra ukas til hverdagens arbeidsrytme. Her har vi summert andelen som utfører inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid. Figuren viser hvordan arbeidsrytmen har endret seg i løpet av de siste 20 år.

Figur 38

Endringer i andelen som utfører inntektsgivende arbeid eller husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Prosent

Det er omtrent 10 prosent færre som utfører betalt eller ubetalt arbeid om formiddagen nå enn hva det var for 20 år siden. Det er også færre som utfører slikt arbeid ved firetiden på ettermiddagen og i Dagsrevyens sendetid. Derimot er andelen litt høyere før klokken fire på ettermiddagen og sent på kvelden.

Nedgangen i husholdsarbeid på formiddagene oppveies med andre ord ikke av en tilsvarende økning i andelen som utfører inntektsgivende arbeid på denne tiden av døgnet. Det henger sannsynligvis sammen med at husholdsarbeidet på formiddagen ikke bare har gått ned blant yrkesaktive, men også blant dem som *ikke* har inntektsgivende arbeid. Derfor er det frigjort mer arbeidsressurser i denne perioden enn hva som er satt inn i inntektsgivende virksomhet. Det virker nærliggende å spørre om ikke dette er ressurser som kan brukes til å realisere heldagsskolen, øke barnehagedekningen, bedre eldreomsorgen eller på annen måte utføre en del av husholdsarbeidet i samfunnet.

9 Hjemme, ute, underveis

Tidsnyttingsundersøkelsene gir ikke bare et bilde av hvem som gjør hva på ulike tider av døgnet, men også av hvor vi til enhver tid befinner oss og av forflytningene fra et sted til et annet. Det er disse mønstrene som er tema i det følgende.

Fra hjemmehygge til uteliv

Vi er mindre hjemme enn tidligere; på en gjennomsnittsdag tilbringer vi nesten en time mindre i boligen nå enn for 10 år siden. Dette fortøner seg som paradoksalt, tatt i betraktning at vi bruker en større andel av husholdningsbudsjettet til boligformål enn tidligere og at boligene er blitt større. I begynnelsen på 80-tallet gikk 25,4 prosent av husholdningsbudsjettet til bolig, møbler og husholdningsartikler. I slutten av 80-tallet var andelen steget til 29,8 prosent (Statistisk sentralbyrå 1984 og Statistisk sentralbyrå 1992b). I løpet av en 20-års periode har boligflaten økt med ca 10 kvadratmeter pr person (Ås 1990).

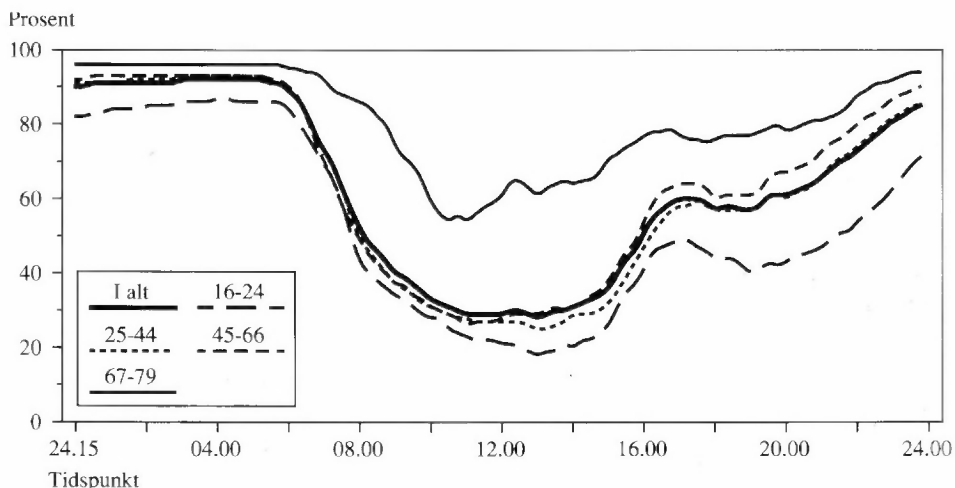
Nedgangen i tid tilbrakt hjemme er større for kvinner enn for menn. Det skulle en også vente fordi flere av kvinnene har gått ut i arbeidslivet. Endringene i yrkesaktiviteten kan likevel på langt nær forklare hvorfor vi er mindre hjemme enn tidligere. Nedgangen er verken avgrenset til den yrkesaktive del av befolkningen, til dagtid eller til ukas fem første dager.

Figurene 39 og 40 viser hvordan andelen som er hjemme varierer i løpet av døgnet. Vi har skilt mellom virkedager og helgedager fordi de fleste ikke kan velge oppholdssted like fritt på mandag til fredag som på lørdag og søndag. Videre har vi skilt mellom ulike aldersgrupper. Figurene 41 og 42 viser når på døgnet andelen som er hjemme har sunket, og om endringsmønsteret er forskjellig på virkedager og helgedager.

Eldre skiller seg naturlig nok ut ved at flere av dem er hjemme uansett tid på døgnet. Tydeligst er dette mellom klokka åtte om morgenen og fire om ettermiddagen. Forskjellene mellom de andre aldersgruppene er liten, selv om nivået blant 16-24 åringer gjennomgående er lavere enn i andre aldersgrupper. Alt i alt er tallene lavest midt på dagen. Da er mer enn 70 prosent av befolkningen borte fra hjemmet.

Figur 39

Andel som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, 1990. Tall for alle og for ulike aldersgrupper. Prosent

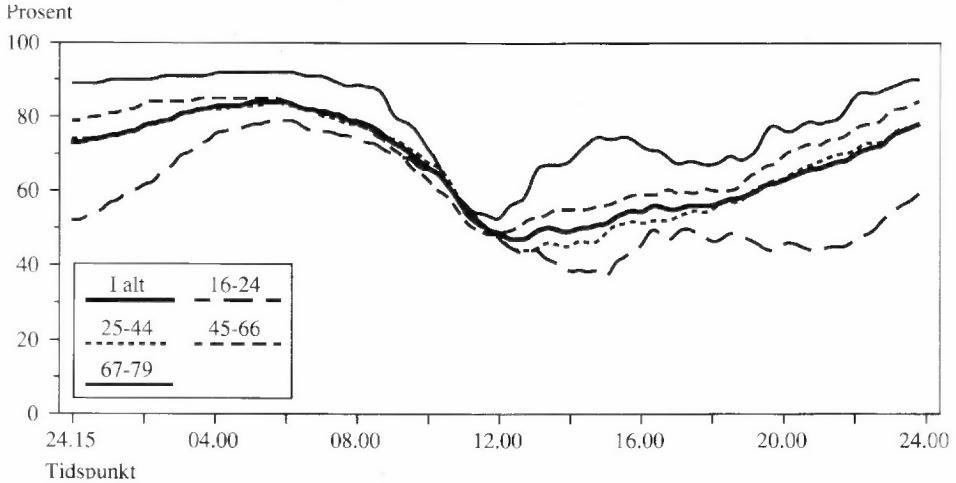
Ved Dagsrevytid er bare 40 prosent i aldersgruppen 16-24 år hjemme mot nesten 80 prosent i aldersgruppen 67-79 år. Tallet for aldersgruppene mellom ligger på omtrent 60 prosent. Når 50-55 prosent av befolkningen ser Dagsrevyen på en gjennomsnittlig virkedag, betyr altså det at bare 5-10 prosent av dem som er hjemme *ikke* ser sendingen (Haraldsen og Vaage 1989b). Tidligere har vi også registrert hvordan husholdsarbeidet åpenbart legges bort under Dagsrevyen (jamfør figur 36). Denne nyhetssendingen har derfor en enestående posisjon som samlingspunkt for den voksne del av befolkningen.

Mønsteret for når vi er hjemme og ute på helgedager er forskjellig fra mønsteret på virkedager, men det finnes også likhetstrekk. Gjennomsnittstallene for hele befolkningen varierer mindre på ulike tider av døgnet i helgene. Det er flere som er hjemme på dagen og færre som er hjemme på kvelden og om natta. Frihet fra inntektsgivende arbeid gir oss ikke bare muligheten til å være hjemme på dagen, men gjør det heller ikke så nødvendig å komme tidlig hjem på kvelden.

I likhet med hva som gjelder på virkedager, er det færrest som er hjemme midt på dagen. Ved 12-tiden er litt mindre enn halvparten av befolkningen hjemme. De eldste er oftest hjemme og de yngste oftest ute, som på hverdager. Mønsteret i aldersgruppen 67-79 år skiller seg imidlertid ikke så tydelig ut i helgene. Forskjellene mellom aldersgrupper er størst mellom klokka 12 og 16, på kvelden og om natta.

Figur 40

Andel som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for helgedager, 1990. Tall for alle og for ulike aldersgrupper. Prosent

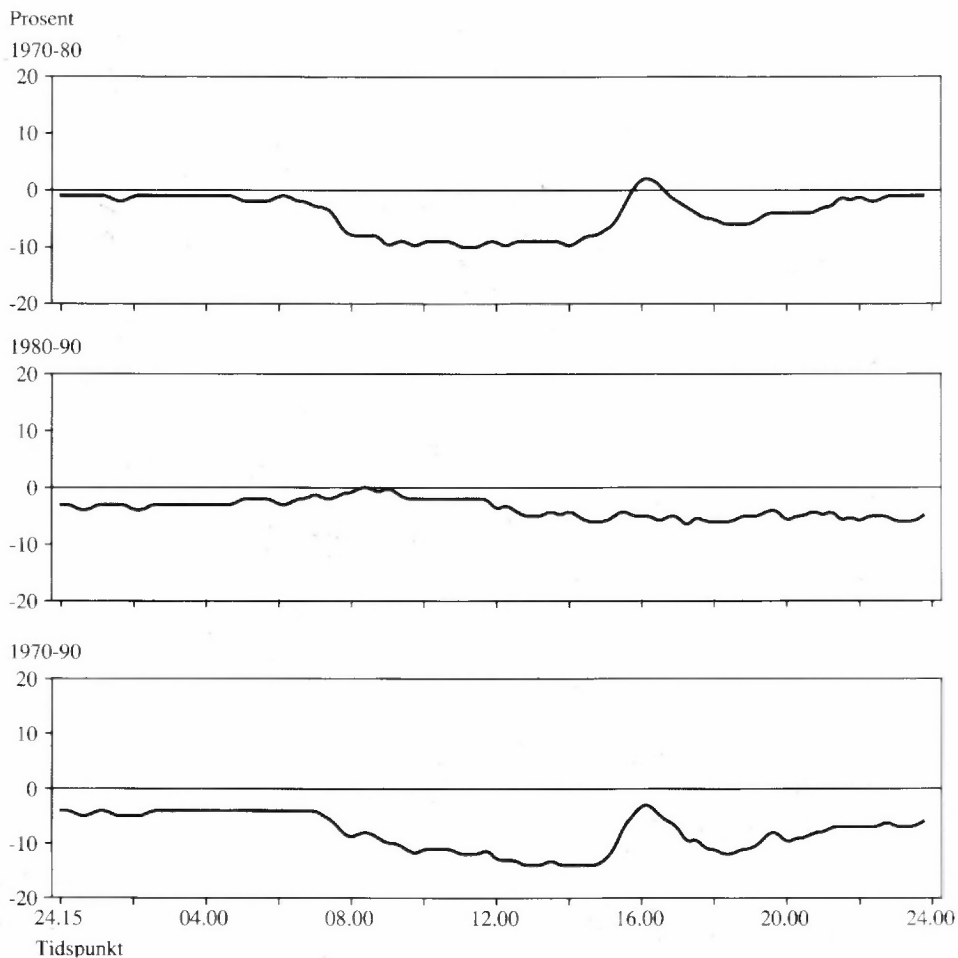
Det er selvsagt de yngste som oftest er ute i de små timer. Derfor varierer også kveldsmønsteret for helger sammenliknet med hverdager mest i aldersgruppen 16-24 år. Her gir ikke figuren et helt godt bilde av forholdene fordi fredagskvelden er mer lik lørdagskvelden, og søndagskvelden mer lik kveldene på vanlige virkedager. Lørdag midnatt er det i gjennomsnitt bare 40 prosent i aldersgruppen 16-24 år som er hjemme. Det er 12 prosent færre enn på fredager og ca 35 prosent færre enn på andre virkedager og på søndagskveldene. I de andre aldersgruppene er mellom 70 og 85 prosent hjemme ved midnatt på lørdager, og rundt 90 prosent hjemme på dette tidspunktet på vanlige hverdager fra mandag til torsdag. Forskjellene mellom helgedager og virkedager er minst blant de eldste.

Endringsdiagrammet for virkedager viser at kvinnenes yrkesdeltakelse sannsynligvis påvirket forholdet mellom hjemme- og uteaktiviteter mer på 70-tallet enn på 80-tallet. Det var først og fremst i tiåret fra 1970 til 1980 at andelen som var hjemme midt på dagen sank. I det siste tiåret har andelen som er hjemme gått ned uansett tid på døgnet. Men i denne perioden er nedgangen minst midt på dagen og størst om kvelden. Når vi ser hele 20-års perioden under ett, er vi mer borte fra hjemmet hele døgnet.

På helgedager sank andelen som var hjemme på kvelden og utover natten før 1980, mens andelen som var hjemme økte på formiddager og ettermiddager. Det siste tiåret har det vært en mer entydig nedgang over størstedelen av døgnet. Sammenlikner vi en gjennomsnittssøndag idag og for 20 år siden, er det flere hjemme om morgenen og tidlig på formiddagen nå enn den gang. Resten av døgnet er andelene lavere.

Figur 41

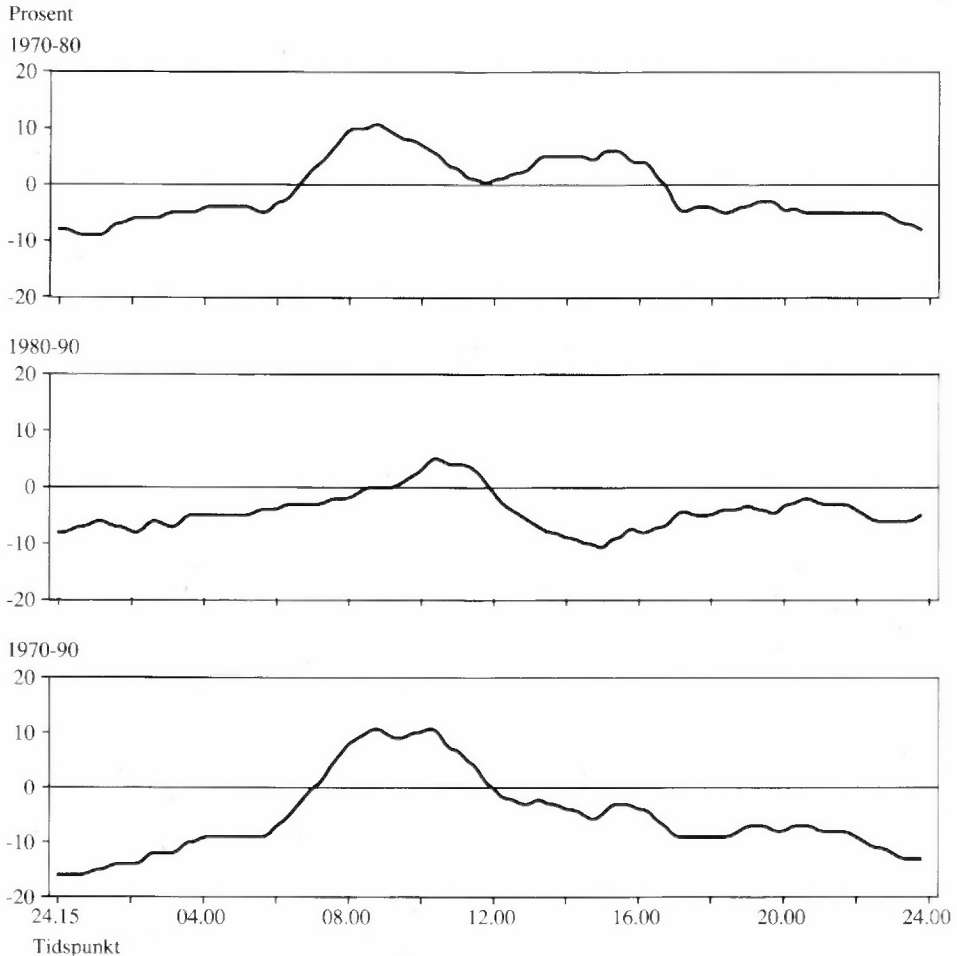
Endringer i andelen som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

Fortsatt tilbringer vi langt mer tid hjemme enn andre steder, og fortsatt er vi mer hjemme desto eldre vi blir. 63 prosent av døgnetimer tilbringes hjemme; i den eldste aldersgruppen, 79 prosent. Men boligen taper åpenbart terreng som fritidsarena. Dette gjelder også blant de eldste, og er ikke minst tydelig i morgendagens eldregenerasjon; de som idag er mellom 45 og 66 år.

Figur 42

Endringer i andelen som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for helgedager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

Vi tilbringer 52 minutter mindre tid hjemme på hverdager, 59 minutter mindre tid hjemme på lørdager og 63 minutter mindre tid hjemme på søndager sammenliknet med 1980. Dreiningen i retning av mindre hjemmeliv og mer uteliv har vært svakest i aldersgruppen 25-44 år. Årsakene er sannsynligvis at folk i denne alderen oftest har familieforpliktelser. Dreiningen er størst blant de yngste og blant personer i aldersgruppen 45-66 år.

"De grå pantere" inntar veiene

Reiser i figur 29 omfatter arbeidsreiser og reiser i forbindelse med husholdsarbeid og fritid. Selv om vi ikke bruker noe transportmiddel, men går, regnes

dette som en reise. Vi bruker mest tid på reiser i tilknytning til fritid, 32 minutter på en gjennomsnittsdag, og minst tid til reiser i tilknytning til husholdsarbeid; 13 minutter. 20 minutter brukes til arbeidsreiser på en gjennomsnittsdag. I tillegg reiser vi i gjennomsnitt 11 minutter daglig uten at det er reisen, men andre aktiviteter som blir betraktet som det primære. Når foreldre kjører barna sine til fritidsaktiviteter, blir det for eksempel regnet som omsorg for barn. Disse uspesifiserte reisene er ikke medregnet i figur 29, men er med i beregningene og figurene i dette kapitlet.

Tilsammen summerer reisetidene ovenfor seg til 1 time og 16 minutter. Dette er en økning på ni minutter fra 1980. Stort sett er det imidlertid ikke reisetiden for den enkelte, men andelen reisende som har økt. Ser vi på alle typer reiser, er reisetiden for en gjennomsnittstreise så og si uendret, mens andelen som reiser i løpet av en gjennomsnittsdag har økt fra 80 til 88 prosent. Økningen henger først og fremst sammen med at det er flere som kjører bil, og at det er flere som reiser i tilknytning til husholdsarbeid og fritid enn tidligere. Økningen i fritidsreiser gir størst utslag.

I 1980 hadde 49 prosent av befolkningen reist med bil i løpet av dagen. Dette tallet har økt til 70 prosent i 1990. 36 prosent har foretatt reiser i tilknytning til husholdsarbeid og 48 prosent reiser i tilknytning til fritid i 1990. Det er henholdsvis 11 og 8 prosent flere enn for 10 år siden.

Tittelen på dette avsnittet henspiller på de eldres interesseorganisasjon "Grey Panthers" i USA. For økningen i reiser og antallet bilbrukere henger hovedsakelig sammen med at langt flere eldre har tilgang til bil idag enn for 10 år siden. Vi kan godt si at dagens gamle er den første motoriserte eldre-generasjonen. Mens bare ca 40 prosent i aldersgruppen 67-79 år hadde tilgang til bil i 1980, gjelder dette nå mer enn 70 prosent. Andelen eldre som har brukt bil i løpet av dagen er videre mer enn fordoblet i 10-års perioden (en økning fra 19 til 44 prosent). Det er også blant de eldre at tid til fritidsreiser og reiser i tilknytning til husholdsarbeid har økt mest (om fritidsaktiviteter blant eldre, se også Barstad 1992).

Rusher flere i rushtiden?

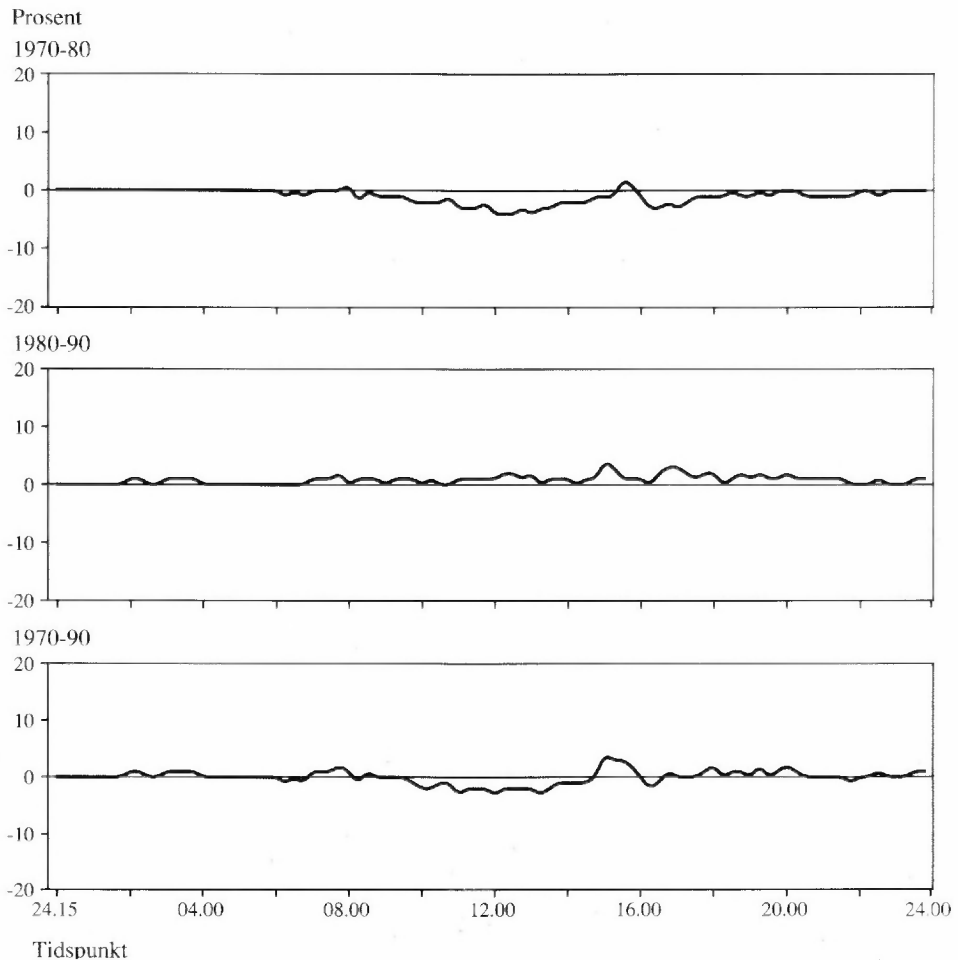
Vi har tidligere vist at arbeidsrytmen blant yrkesaktive er overraskende ensartet. Når andelen yrkesaktive øker, skulle en derfor vente at reiseaktiviteten topper seg mer om morgenen og ettermiddagen enn tidligere. Det kan imidlertid se ut som om denne utviklingen har gått sent og at økningen i morgen- og ettermiddagsrushet er ganske små (figur 43). Det er først når vi legger sammen en svak økning i ettermiddagsrushet på 70-tallet og en litt tydeligere økning på 80-tallet, at det går an å snakke om en synlig økning i reiseaktiviteten på ettermiddagen. På morgenen er det ingen nevneverdig økning i det hele tatt.

Det er imidlertid i utgangspunktet ikke så stor del av befolkningen som til enhver tid er på reisefot. Mesteparten av dagen ligger denne andelen mellom 5

og 10 prosent. Derfor skal det ikke så mange flere reisende til før den prosentvise økningen blir ganske stor. Det som ser ut som en relativt beskjeden stigning i ettermiddagstrafikken i løpet av de siste 20 år, dreier seg for eksempel om en økning på rundt 30 prosent.

Figur 43

Endringer i andelen som reiser på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

En annen virkning økt yrkesaktivitet har på reisemønsteret, og som det er lett å overse, er at når flere er på kontorer og i bedrifter på dagen, blir det færre som har anledning til å foreta reiser. På 70-tallet sank således andelen

som reiste midt på dagen betraktlig. På 80-tallet skjedde det derimot små endringer i reisemønsteret, kanskje til og med en viss økning i andelen reisende på dagtid. Den viktigste grunnen er sannsynligvis at eldre, som har bidratt mest til økningen i reiseaktivitet på 80-tallet, for en stor del har fri hele dagen.

Reiseaktiviteten topper seg like mye på helgdager som på virkedager

På virkedager er reiseaktiviteten om morgenen på sitt høyeste like før klokka åtte. Denne toppen består nesten utelukkende av arbeidsreiser. Ettermiddagen derimot, er fritid for noen og tid for å dra hjem fra arbeid for andre. Som en ser av figur 44, er dette årsaken til at det er flest på reisefot samtidig på ettermiddagen. Andel reisende i perioden fra klokka 15 til 17 ligger i gjennomsnitt på 12 prosent. Det vil si at i underkant av 400 000 mennesker reiser på denne tiden. Dette er mange mennesker, men et ganske moderat tall tatt i betraktning at godt over halvparten av befolkningen utfører inntektsgivende arbeid i løpet av en vanlig hverdag. De fleste arbeidsreisene både om morgenen og ettermiddagen foregår innenfor et tidsrom på 2-3 timer. Når ikke trafikken topper seg mer enn den gjør, må det være fordi reisene sprer seg over et såpass langt tidsrom og fordi reisetiden til arbeidet er relativt kort for de fleste.

Reisemønsteret er helt forskjellig på virkedager, lørdager og søndager. Det henger selvsagt sammen med at formålet med reisene er forskjellig. På lørdag er det en kombinasjon av fritidsreiser og reiser i tilknytning til husholdsarbeid som skaper topper. Trafikken er størst mellom klokka 11 og 14 og nesten like stor som i rushtiden på hverdager. Dette lørdagsrushet, som er lett synlig rundt stormarkedene, er i hovedsak et 80-talls fenomen. Mellom 1970 og 1980 sank faktisk reiseaktiviteten både på for- og ettermiddagen på lørdager. Økningen de siste 10 årene er imidlertid ikke større enn at reiseaktiviteten mesteparten av lørdagen ligger omtrent på samme nivå idag som for 20 år siden.

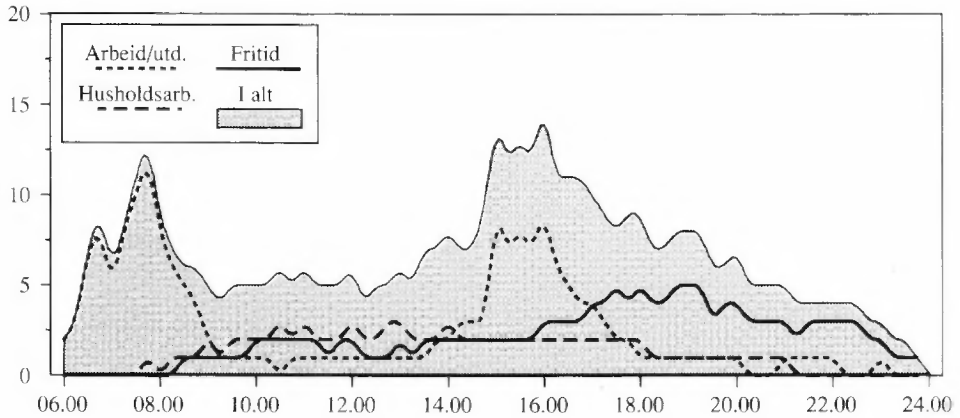
Vi bruker omtrent like mye tid til reiser på lørdag som på en gjennomsnittlig virkedag (ca en time og et kvarter) og reiseaktiviteten på lørdager har verken steget mer eller mindre enn på andre ukedager. Sammenliknet med andre ukedager foregår imidlertid en relativt stor andel av lørdagstrafikken med bil. Mens det er 65 prosent av reisetiden på hverdager som tilbringes i bil, gjelder dette 71 prosent av reisetiden på lørdager.

Søndag er den mest typiske fridagen (figur 44). Nesten all reising på søndager er knyttet til fritidsaktiviteter. Trafikken er liten om morgenen, men øker fram mot kvelden. Toppen nås ca klokka seks om kvelden. Da er omtrent 12 prosent av befolkningen på reisefot. Det er med andre ord omtrent like mange som reiser samtidig i rushperiodene på helgedager som på virkedager. Andel av reisetiden som er bilturer er omtrent den samme på søndager som på en gjennomsnittlig virkedag, og den samlede reisetiden er også omtrent den samme. Det er imidlertid en litt mindre andel av befolkningen som reiser på søndager enn på andre ukedager.

Figur 44

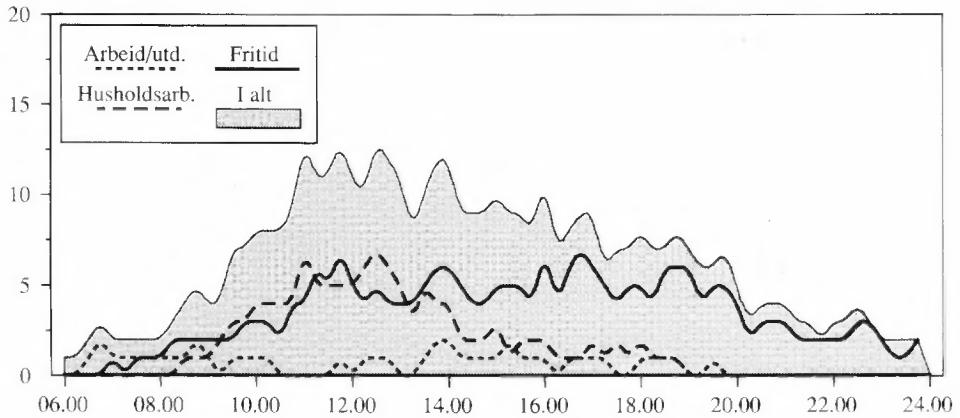
Andel som reiser på ulike tider av dagen. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager, 1990. Tall for arbeidsreiser, reiser i tilknytning til husholdsarbeid og fritidsreiser. Prosent

Virked.

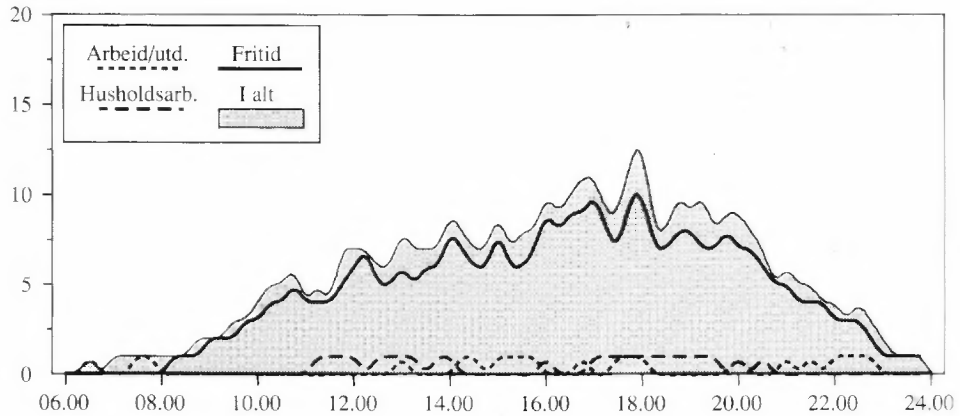
Tidspunkt

Lørdag

Tidspunkt

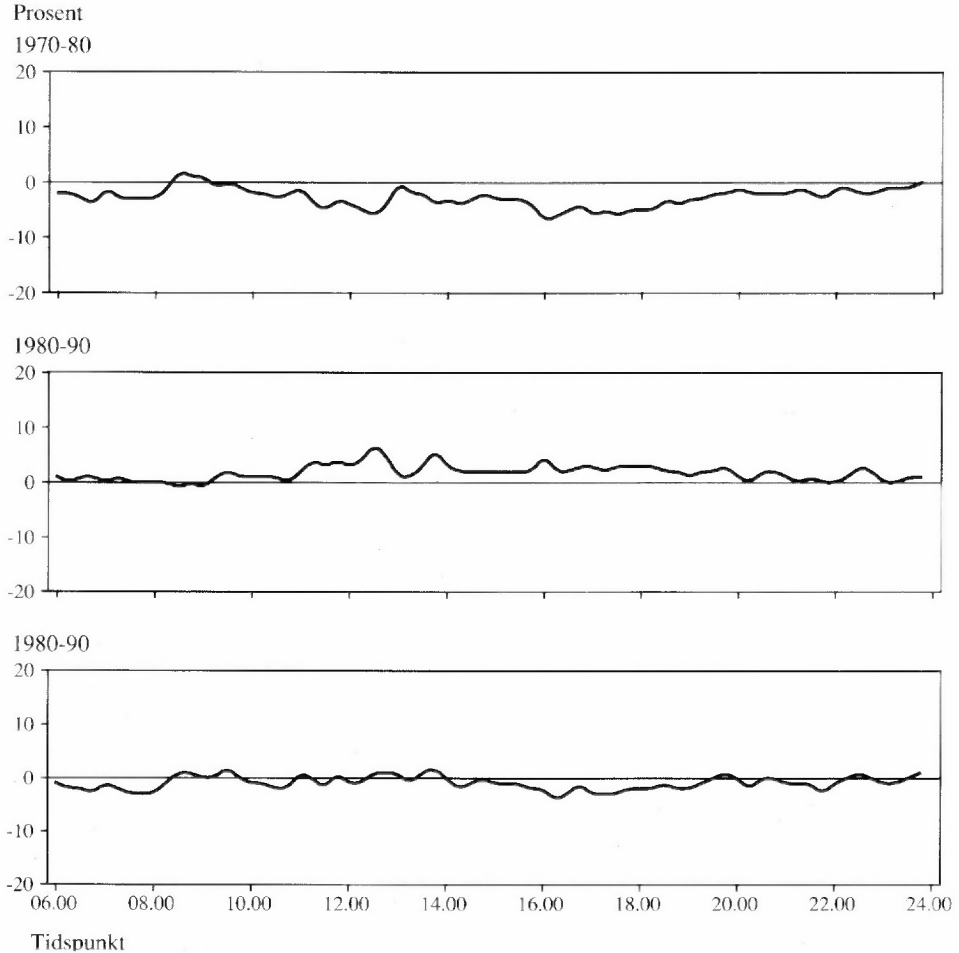
Søndag

Tidspunkt

Figur 45

Endringer i andelen som reiser på ulike tider av dagen. Gjennomsnittstall for lørdager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

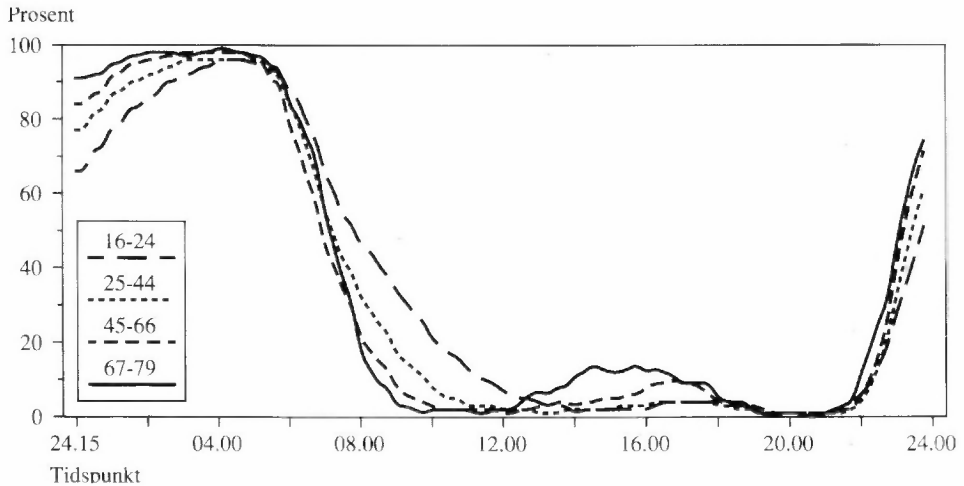
Reisemønsteret på søndager har endret seg lite eller ingenting i løpet av de siste 10 årene. På 70-tallet skjedde det imidlertid en viss forskyvning av reiseaktiviteten; færre reiste på formiddagen og flere tidlig på kvelden.

10 Søvn og fritidsmønster

Omtrent halvparten av den tiden vi tilbringer hjemme, sover vi. Vi sover et kvarter mindre i løpet av et døgn nå enn for 20 år siden, mens søvn opptar litt mer av tiden hjemme enn tidligere. Dette siste henger sammen med at vi er mindre hjemme.

Figur 46

Andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for forskjellige aldersgrupper. Prosent

Eldre sover over åtte og en halv time i løpet av et gjennomsnittsdøgn. Det er nesten en halv time mer enn hva som er gjennomsnittet for befolkningen. Eldre mennesker legger seg også tidligere enn andre, men står relativt tidlig opp. Rundt midnatt har ca 90 prosent av alle i alderen 67-79 år gått til sengs. På dette tidspunkt har over 20 prosent av den øvrige befolkning ennå ikke lagt seg. De eldste står ikke tidligst opp av alle, men innen klokka åtte om morgenen har mer enn 80 prosent av dem stått opp. Hovedårsaken til at eldre sover mer enn andre er derfor ikke at de sover lenger om natta, men at flere av dem også sover på ettermiddagen. I perioden mellom klokka 14 og 17 er det mellom 10 og 15 prosent i aldersgruppen 67-79 år som sover middag.

De yngste danner den motsatte ytterlighet; de både legger seg senere enn andre og står vesentlig senere opp. Mye søvn i denne aldersgruppen henger altså sammen med lange netter, og en nattesøvn som starter senere og varer lenger utover formiddagen enn hva som gjelder for andre. Rundt midnatt er

det for eksempel mer enn halvparten som fortsatt er våkne og klokka åtte om morgenen fortsatt omtrent halvparten som sover.

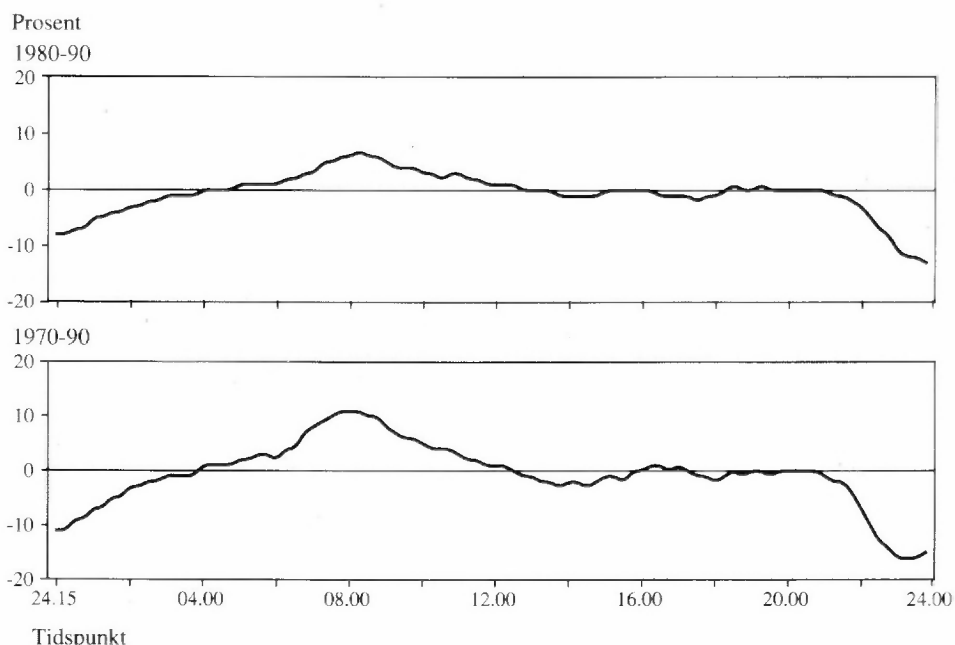
Folk i aldersgruppen 25-44 år sover kortest tid. De legger seg relativt sent, står opp relativt tidlig og sover relativt sjelden på ettermiddagen.

Flere natteravner, færre morgenfugler

Vi både legger oss senere om kvelden og står senere opp om morgenen nå enn tidligere. Ved midnattstider er det ca 15 prosent færre som har lagt seg enn hva det var for 20 år siden. Klokka åtte om morgenen er det ca 10 prosent flere som fortsatt sover. Søvnvanene endret seg i denne retning både på 70- og 80-tallet, men utslagene er mest markert det siste tiåret. Derfor har vi her bare gjengitt endringstallene for perioden fra 1980 til 90 og for hele perioden 1970 til 90.

Figur 47

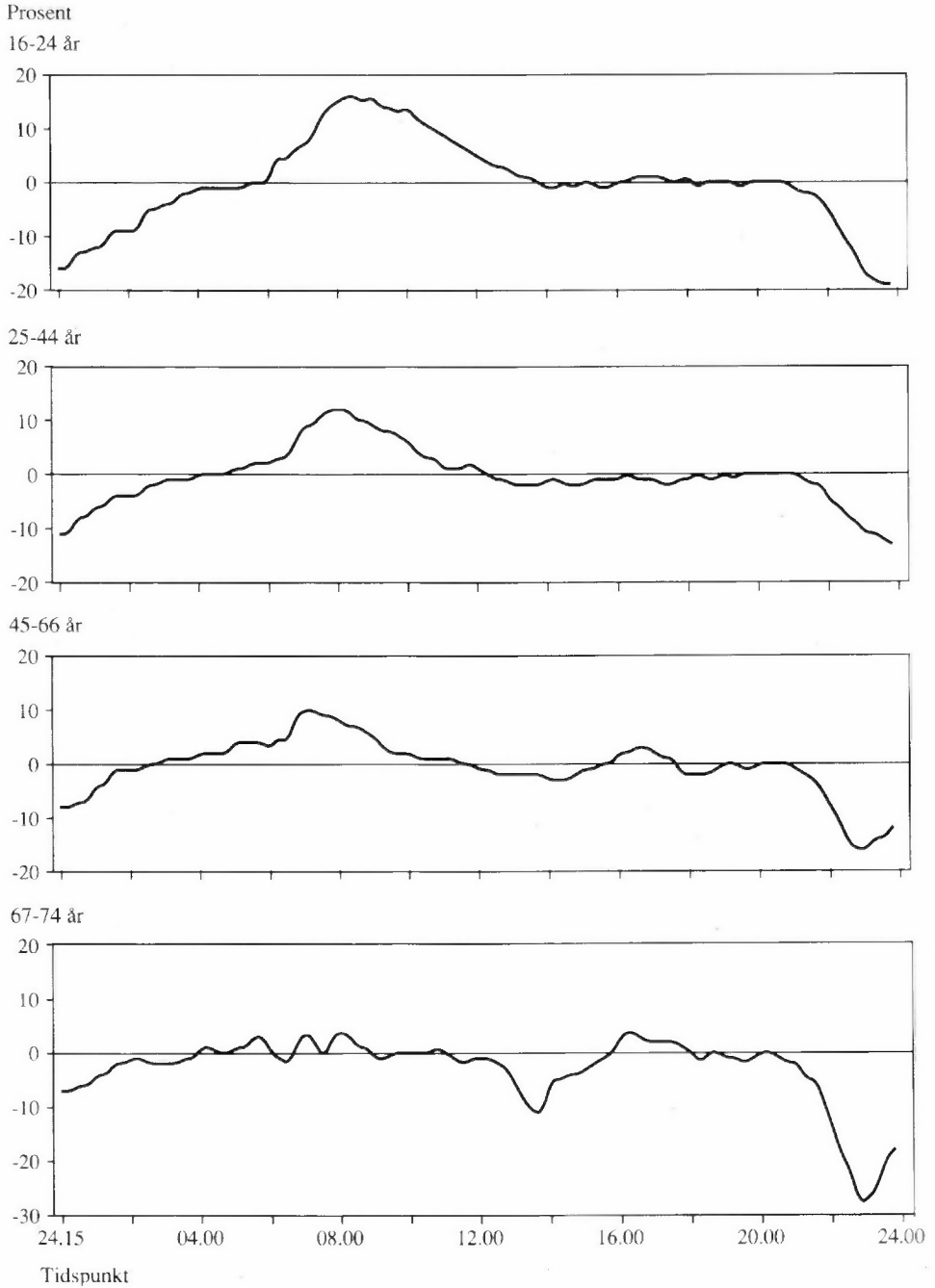
Endringer i andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1980-90 og 1970-90. Prosent

Tendensen til å legge seg senere på kvelden gjelder i alle aldersgrupper. Og selv om de eldste fortsatt legger seg tidligere enn andre, er det de som i størst grad har forskjøvet leggetidspunktet. I 1970 hadde for eksempel nesten 60 prosent av alle i aldersgruppen 67-74 år lagt seg ved ellevetiden på kvelden. I 1990 er denne andelen halvert (figur 48).

Figur 48

Endringer i andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Tall for ulike aldersgrupper. Prosent

Tendensen til å stå opp senere om morgenen er derimot *minst* uttalt blant de eldste. Denne utviklingen er tydeligst i aldersgruppen 16-24 år. Dessuten er det færre eldre som sover middag. I og med at det ikke er mange eldre som sover lenger om morgenen og de eldre heller ikke tar igjen det tapte på ettermiddagen, blir resultatet mindre søvn. De eldste er derfor ikke bare den gruppen som i størst grad har endret kveldsvanene. De har også hatt større nedgang i tid brukt til søvn enn andre. Eldre i aldersgruppen 67-74 år sover nesten tre kvarter mindre i løpet av et døgn nå enn i 1970. I aldersgruppen 45-66 år er nedgangen på 20 minutter, mens den altså er på ca 15 minutter for befolkningen som helhet. På denne måten har forskjellene mellom aldersgrupper blitt mindre.

Fritid på bekostning av søvn

Vi har tidligere bare registrert en svak tendens til at flere utfører inntektsgivende arbeid på kveldstid. Husholdsarbeidet har heller ikke blitt flyttet til kvelden. Videre har vi nettopp konstatert at søvnmønsteret har endret seg mest blant de eldste og yngste, som er de aldersgruppene som har lavest andel yrkesaktive. Dermed må det være nye fritidsvaner som først og fremst har endret folks døgnrytme. Figur 49 bekrefter dette. Andelen som driver med fritidsaktiviteter i de to siste timene før midnatt, har økt omtrent like mye som andelen som sover i dette tidsrommet, har gått ned.

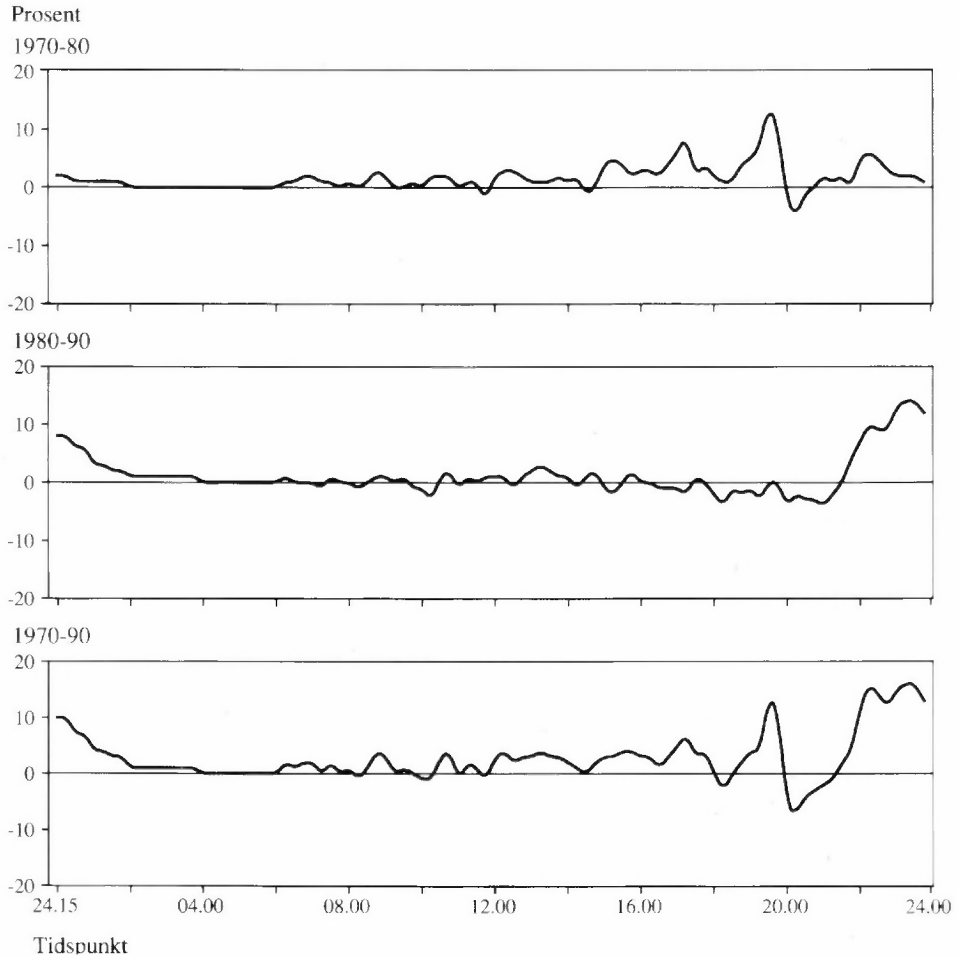
Arbeidstidsreduksjonene og nedgangen i husholdsarbeid på 70-tallet førte til at fritiden økte med nesten en time daglig. Endringsdiagrammet i figur 49 viser at denne økningen blant annet gav seg utslag i at flere drev med fritidsaktiviteter på ettermiddagene, kveldstid og til en viss grad sent på kvelden. Men når vi ser bort fra at folk flokket seg rundt Dagsrevyen, som varte en halv time, ser det ut som om fritidsøkningen ble spredd ganske mye utover dagen.

Økningen i fritid det siste tiåret har vært på under 10 minutter pr dag. Dette er en ubetydelig endring i forhold til hva som skjedde på 70-tallet. Derimot har fritidsaktiviteter påvirket døgnrytmen mer i løpet av det siste tiåret enn i tiåret forut. Fritid ut i de små timer er et 80-talls fenomen. Det er, som nevnt, lite som tyder på at fritiden har blitt skjøvet ut til senere på kvelden fordi inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid legger beslag på tiden vi ellers har til rådighet. Det er mer nærliggende å tro at det er *fritidstilbud som drar* enn at *andre aktiviteter skyver* leggetidspunktet til senere på kvelden.

De tre følgende figurene viser hvilke fritidsaktiviteter vi fyller ulike deler av dagen med. Vi skiller mellom virkedager, lørdager og søndager fordi det er mellom disse ukedagene forskjellene i fritidsmønsteret er størst. Videre har vi skilt mellom fem hovedtyper aktiviteter. Fjernsynsseing kommer i en

Figur 49

Endringer i andelen som driver med fritidsaktiviteter på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent

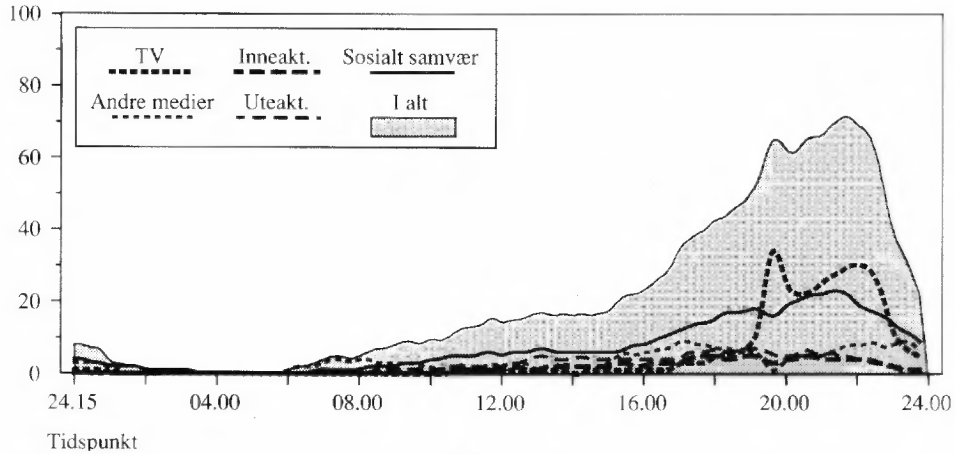

kategori for seg selv, mens andre medieaktiviteter, slik som radiolytting, lytting på kassetter og plater og lesing, er slått sammen. Andre inneaktiviteter er slike ting som strikking, sløyd, snekring og liknende hobbyarbeid. Ren avslapping er også regnet med her. Sosialt samvær er tid som primært er av sosial karakter og må ikke forveksles med tid sammen med andre. Forholdet mellom ulike former for sosialt samvær kommer vi tilbake til i neste kapittel. Uteaktiviteter er å gå på møter, være tilskuer på sportsarrangement eller benytte seg av ulike kultur- og underholdningstilbud. Det skyggelagte feltet i figuren angir hvor mange som var involvert i fritidsaktiviteter i alt.

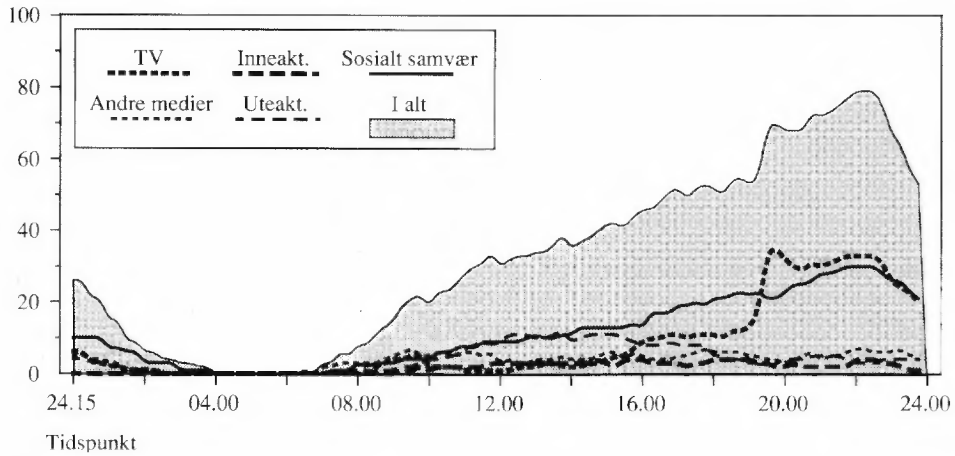
Figur 50

Andel som utfører ulike typer fritidsaktiviteter på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager, 1990. Prosent

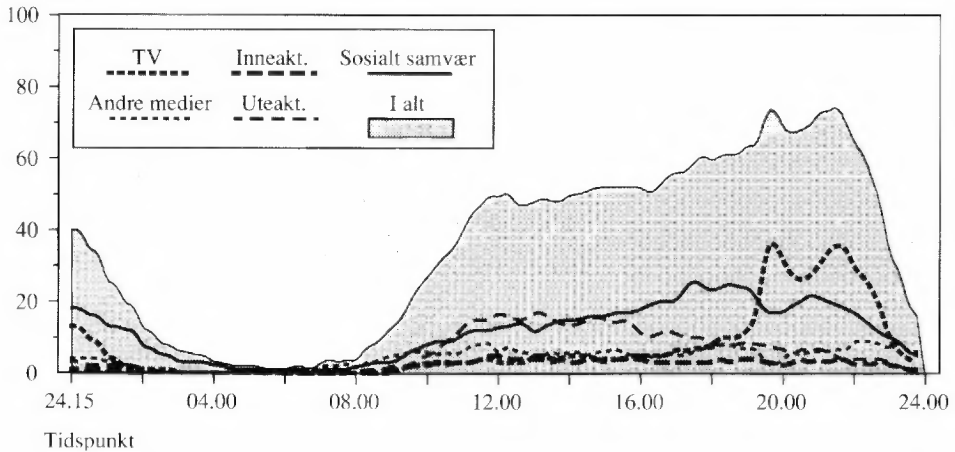
Virked.

Lørdag

Søndag

Fritidsmønsteret på ulike ukedager varierer først og fremst fordi det varierer hvor mange som har anledning til å ta seg fri midt på dagen. Således er fritidsaktiviteten midt på dagen størst på søndager og minst på virkedager. Den ekstra fritiden vi har på lørdager og søndager brukes for en ganske stor del til uteaktiviteter. På søndagsettermiddager er det for eksempel oppunder 20 prosent som til enhver tid er opptatt med uteaktiviteter. Kveldene domineres av fjernsynsseing og sosialt samvær. Etter Dagsrevyen på lørdag kveld er andelen som dyrker sosialt samvær omtrent like høy som andelen fjernsynsseere. De andre ukedagene er det stort sett fjernsynsseing som er den mest utbredte kveldsaktiviteten.

Fjernsynets dagsrytmefunksjon

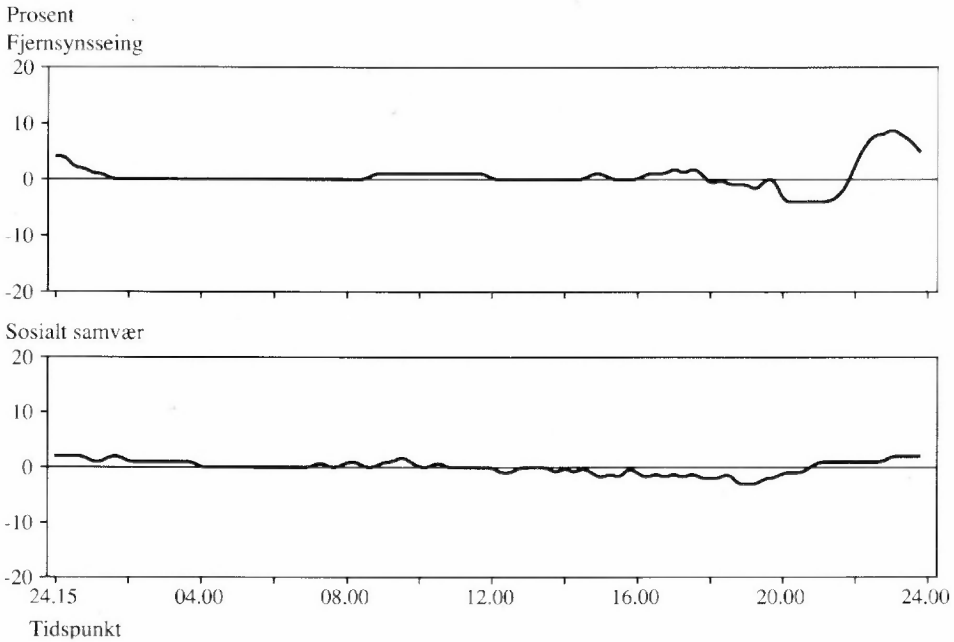
At folk legger seg senere på kvelden enn tidligere har også vært registrert i andre land. En vanlig forklaring har vært at vi organiserer fritiden vår etter fjernsynsprogrammene (Niemi og Pääkkönen 1990). Dersom vi ser tilbake på endringene i rytmen for husholdsarbeid og fritid på 70-tallet, er det ganske åpenbart at folk legger bort husarbeid og setter seg foran fjernsynsskjermen til Dagsrevyen. Dagsrevyen står i en særstilling når det gjelder å styre nordmenns vaner.

Økningen i fjernsynsseing det siste tiåret har nærmest vært ubetydelig sammenliknet med 1970-årene, men er i større grad enn den gang et resultat av mer fjernsynsseing heller enn flere fjernsynsseere. Både denne og andre undersøkelser viser dessuten at fjernsynsseingen har økt mest blant de eldste (Haraldsen og Kitterød 1989). Dette er samtidig den aldersgruppen som er minst interessert i kanalene som nå konkurrerer med NRK. Derfor er det ikke uten videre lett å få øye på hvordan avmonopoliseringen av det norske kringkastingssystemet har påvirket hvor mye vi ser på fjernsyn. Flere fjernsynskanaler kan likevel ha hatt en indirekte virkning på fjernsynsseingen blant de eldste fordi konkurransen har ført til at NRK har økt sitt tilbud, ikke minst sent på kvelden. Derfor går det an å se mer på fjernsyn enn tidligere selv om man fortsatt holder seg til NRK.

Dersom vi ser på hele befolkningen under ett, er den viktigste endringen i fjernsynsvanene i løpet av det siste tiåret at flere ser på fjernsyn i timene fram mot midnatt. Vi har sammenliknet utviklingen for fjernsynsseing med sosialt samvær i figur 50, fordi dette er de to vanligste formene for fritid på kveldstid. Andelen som ser på fjernsyn mellom klokka 22 og 24 på kvelden har økt med ca 10 prosent. Andelen som primært bruker tiden til sosialt samvær er derimot så og si uendret. Det fritidstilbudet som drar om kveldene er derfor åpenbart fjernsynstilbudet.

Figur 51

Endringer i andelen som ser på fjernsyn og er opptatt med sosialt samvær på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1980-90. Prosent

Et annet viktig trekk i utviklingen er at fjernsynsseingen etter Dagsrevyen og fram til klokka ti om kvelden har gått ned. Resultater som er referert tidligere, viser at denne tiden blant annet brukes til husholdsarbeid. Det ser med andre ord ut til at et utvidet programtilbud har ført til at endel kutter fjernsynskvelden i to. Det bidrar også til å forklare hvorfor fjernsynsseingen har økt så lite selv om tilbudet har økt, og flere av oss sitter sent oppe på kvelden for å se på det som tilbys.

11 Sosial kontakt

I tillegg til å måle hvor mye tid vi bruker til sosialt samvær i situasjoner der dette er det primære formål, har vi for 1980 og 1990 registrert sosialt samvær i betydning "samme oppholdssted og en viss grad av sosial kontakt". Det kan altså være andre aktiviteter som først og fremst opptar tiden, bare det er aktiviteter vi til en viss grad deler med andre som er tilstede. Aktiviteter vi utfører i nærvær av, men ikke i kontakt med andre, faller fortsatt utenfor. Selv om vi jobber på samme sted som andre, vil vi, ifølge denne definisjonen, være alene dersom vi ikke prater sammen eller samarbeider. Publikum på en forestilling regnes også som alene dersom de ikke har sosial kontakt med andre tilstedeværende. I tillegg faller telefonsamtaler utenfor denne definisjonen av sosialt samvær fordi samtalepartneren da ikke er fysisk tilstede. Søvn regnes også som tid alene. Til tross for disse begrensningene, er dette en videre definisjon av sosialt samvær enn den vi har brukt hittil.

Sosialt samvær i denne utvidede betydningen opptar selvsagt mer tid enn situasjoner hvor det sosiale er hovedformål. Alt i alt tilbringer vi nesten ti og en halv time av døgnet i sosial kontakt med andre. Bare i 20 prosent av denne tiden er det samværet som er det primære. Dersom vi trekker fra tiden vi sover, er vi alene fem og en halv time i døgnet. Det er omtrent halvparten så lang tid som vi er sammen med andre.

Ektefeller tilbringer litt over 20 minutter mindre tid sammen på en gjennomsnittsdag nå sammenliknet med hva de gjorde i 1980. Nedgangen gjelder alle dager, og er en god del større på helgedager enn virkedager. Det er derfor vanskelig bare å forklare den med at yrkesengasjement opptar tid ektefellene tidligere hadde sammen. Utviklingen henger nok sammen med at vi generelt tilbringer mindre tid hjemme. Tiden hele familien er samlet har også gått ned, mens foreldre bruker like mye tid sammen med barna sine nå som før. Alt i alt er det derfor rimelig å tro at tid til familiesamvær har gått ned. Om dette oppveies av annet samvær i andre sammenhenger vet vi ikke. Den mer utadvendte livsstilen vi tidligere har skrevet om, peker imidlertid i den retning.

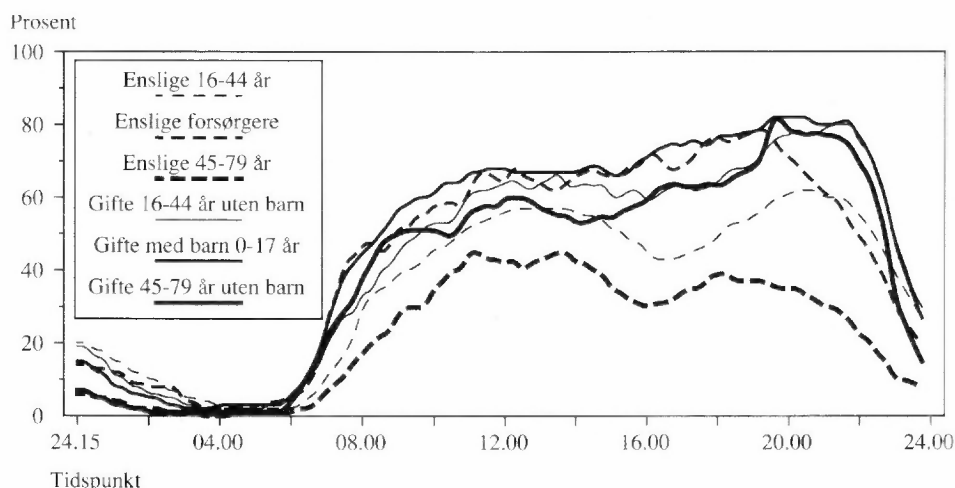
Sosiale arenaer og sosialt samvær i ulike familietyper

Figur 52 gir en oversikt over samværsmønsteret i seks forskjellige familiefaser (for definisjon av familiefaser, se kap 3). Hensikten med en slik sammenlikning er å danne seg et inntrykk av hvordan det sosiale mønsteret er knyttet til familiesituasjon. Familiefaser er forskjellige med hensyn på hvor mange personer som deler bolig, hvor forpliktende de sosiale relasjonene er og hva slags omsorgsansvar en har. Dessuten varierer andelen som er i inntektsgivende

arbeid i ulike familiefaser. Forskjellige familiesituasjoner gir på denne måten inngangsbillett til bestemte sosiale arenaer. I tillegg er det selvsagt andre sosiale arenaer hvor kjønn, alder eller andre kjennetegn er adgangskriterium (f eks kvinneforeninger og ungdomsklubber).

Figur 52

Andel som har sosial kontakt med andre på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Tall for personer i forskjellige familiefaser. Prosent

Sosialt samvær er gjennomgående litt vanligere på ettermiddagen, og en god del vanligere om kvelden enn på dagtid. Fritiden er en viktigere arena for sosialt samvær enn yrkeslivet. Generelt opptar samvær med arbeidskolleger ikke mer enn 18 prosent av vårt sosiale samvær. Den lave andelen henger selvsagt delvis sammen med at vi er lite sammen med arbeidskolleger i helgene, at langt fra alle har en arbeidsplass og at vår definisjon av sosialt samvær utelukker endel situasjoner som folk flest sannsynligvis opplever som sosiale. Dersom vi hadde brukt en mer liberal definisjon, begrenset oss til den yrkesaktive befolkning eller målt folks sosiale opplevelser, kan det hende at resultatet hadde blitt annerledes. Likevel betyr nok resultatene her at arbeidsplassen rent faktisk spiller en liten rolle som arena for reell sosial kontakt.

Det sosiale samværet blant enslige uten barn ligger stort sett under nivået for familier og under nivået for enslige forsørgere. Dette er tydeligst på ettermiddagen og kvelden, og tydeligere for enslige over 44 år enn for yngre enslige. Nå betyr enslig ikke nødvendigvis at en bor alene. Yngre enslige deler for eksempel ofte husholdning med foreldrene. Og eldre enslige bor av og til sammen med søsken eller deler husholdning med ett av barna. Blant

enslige over 44 år er det imidlertid bare en fjerdedel som bor sammen med andre. 75 prosent bor alene. I denne gruppen er også over halvparten uten inntektsgivende arbeid. De lave tallene i denne gruppen henger derfor sammen med at verken hjemmet eller noen arbeidsplass fungerer som sosial arena. Enslige i aldersgruppen 45-79 år som i tillegg bor for seg selv, oppgir at de er alene nesten fire femtedeler av døgnet.

Nesten 70 prosent av de enslige under 45 år bor i en husholdning som består av flere enn denne ene personen. 28 prosent av det sosiale samværet i denne gruppen inkluderer da også andre husholdningsmedlemmer. Ser vi alle flerpersonshusholdninger under ett, utgjør samvær med andre husholdningsmedlemmer 62 prosent av all tid brukt til sosial kontakt. Denne form for sosial kontakt spiller derfor en langt mindre rolle for de enslige. Selv om endel av dem bor sammen med andre.

Likevel er det ikke *mengden* sosial omgang, men *samværsmonsteret* som først og fremst er annerledes blant enslige i aldersgruppen 16-44 år. Andelen som er sammen med andre på ettermiddagen og kvelden er lavere enn i de fleste andre familietyper. Liten omgang med andre husholdningsmedlemmer på kveldstid oppveies med andre ord ikke av sosialt samvær med andre slik vi kanskje skulle forestille oss, tatt i betraktning at mange unge faller i denne gruppen. Vi har kanskje lettere for å se at ungdom er ute om fredags- og lørdagskveldene enn at de som oftest gjør lekser de andre kveldene i uka.

Samværsmonsteret blant gifte 16-44 år uten barn skiller seg lite fra mønsteret blant eldre par uten barn. Den viktigste forskjellen er at samværet blant de eldre parene i høyere grad er familiesamvær. 70 prosent av det sosiale samvær blant de eldste omfatter ektefellen, 50 prosent blant de yngste.

Samværsmonsteret for enslige forsørgere bærer preg av at de har små barn som de er mye sammen med. Tallene kan tyde på at mange er alene etter at barna har lagt seg. Allerede ved halv åtte tiden om kvelden begynner andelen som har sosial kontakt med noen å synke i disse familiene.

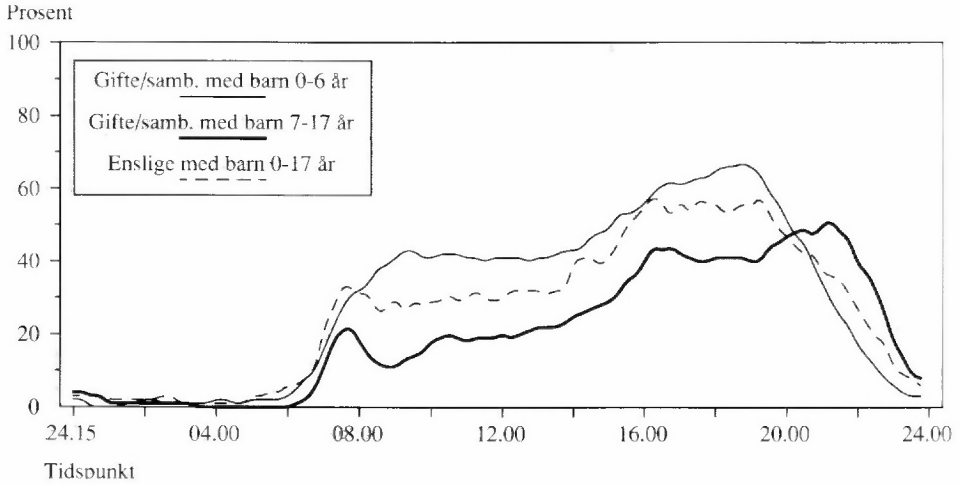
Familieliv og privatliv

Figur 53 viser mønsteret for samvær med barn i barnefamilier. Den neste figuren viser når på døgnet ektefeller har tid sammen alene eller sammen med andre voksne. Her er altså samvær med barn holdt utenfor.

Andelen småbarnsforeldre og enslige forsørgere som er sammen med barna sine synker fra halv åtte tiden om kvelden. Men det er likevel ganske sent før den nærmer seg null. Klokket 20 er for eksempel fortsatt mer enn halvparten av småbarnsforeldrene sammen med barn. Først etter klokken 22 gjelder dette mindre enn en femtedel. Men i og med at småbarnsforeldre også kan ha eldre barn, betyr dette ikke nødvendigvis at det er førskolebarna som er oppe så lenge på kvelden.

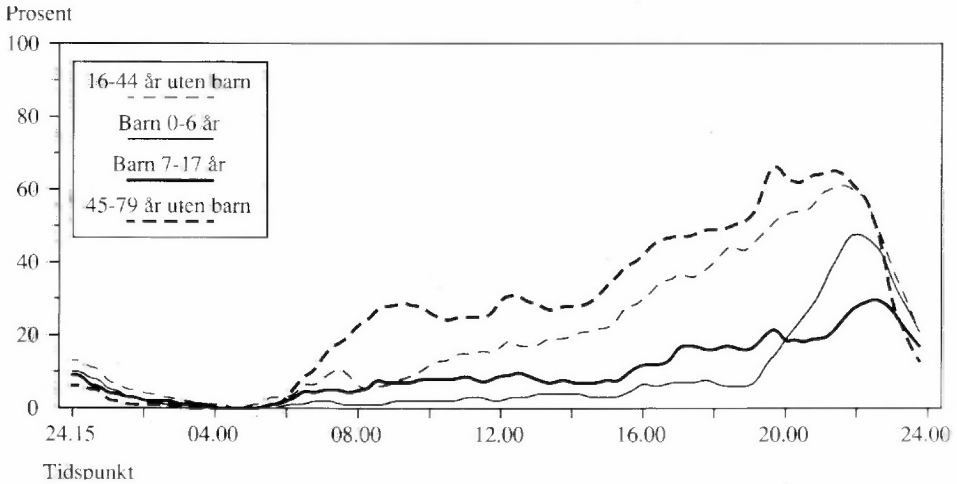
Figur 53

Andel som har sosial kontakt med barn på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for personer i familier med barn under 18 år. Prosent

Figur 54

Andel som har sosial kontakt med ektefelle og/eller andre voksne uten at barn er tilstede på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for ektefeller/samboere. Prosent

Blant foreldre med eldre barn er det flere som er sammen med barna sine etter Dagsrevyen enn i perioden før. Klokka 19 er 40 prosent av disse foreldrene sammen med barn, klokka 21 er andelen 50 prosent. Foreldre med større barn har med andre ord sjeldnere tid for seg selv sent på kvelden. Derimot har flere tid for seg selv tidlig på kvelden.

Enten vi ser på familier med barn under eller over seks år, gjelder altså at barna legger seg relativt sent på kvelden. Dette setter sitt preg på samværs-
mønsteret i familien. Vi har tidligere gjort til et hovedpoeng at folk legger seg senere enn tidligere. Vi har pekt på at noe knappere tid på dagen, mer aktivitet utenfor hjemmet og fremfor alt flere fjernsynsprogram sent på kvelden bidrar til denne utviklingen. Nå kan vi legge til at barns leggevaner sannsynligvis også påvirkes. Eldre barn deltar i samværet med voksne til ganske sent utpå kvelden. Også i småbarnsfamilier blir det ganske sent før foreldrene har tid for seg selv. Vi innledet dette kapittelet med å peke på at foreldre bruker like mye tid sammen med barna sine nå som tidligere. En av årsakene til at dette er mulig, er høyst sannsynlig at ikke bare voksne, men også barn legger seg senere enn før.

Et mer allment poeng i denne sammenheng er at endringene i døgnrytmen vi har påvist her ikke bare henger sammen med ett, men med flere utviklings-
trekk. Det er lettest å peke på økningen i fjernsynstilbudet om kvelden. Men det betyr ikke nødvendigvis at fjernsynet styrer folks leggevaner. Sannsynligvis skjer slike endringer i døgnrytmen i et samspill, der fjernsynstilbudet både påvirker folks vaner og blir påvirket av at folk legger seg senere enn tidligere. Derfor er det heller ikke gitt at en nedkutting av fjernsynstilbudet på sen kveldstid umiddelbart ville føre til at folk la seg tidligere. Årsaken er at det ikke bare er fjernsynsvanene, men også andre sider ved aktivitetsmønsteret og det sosiale mønster som tilpasser seg en ny døgnrytme. I denne sammenheng har vi blant annet pekt på endringer i uteaktiviteter og i samværs-
mønsteret mellom foreldre og barn. Dette er vaner som det tar lenger tid å endre enn fjernsynets programpolitikk.

12 Hverdagsrutiner

"Det går i det vanlige" sier vi av og til og mener tydeligvis at det er vel og bra. Eller vi snakker om den "grå hverdagen" når vi ikke er fullt så glade for at den ene dagen er lik den neste. En urban livsstil assosieres gjerne med rastløshet og mangel på rutiner, mens vi antar at folk på landet lever på en mer regelmessig måte. Arbeidstider regulerer ikke bare hva vi gjør på dagtid, men også aktivitetsmulighetene når vi har fri. Følgelig skulle en også tro at hverdagen til yrkesaktive er fastere organisert enn for folk som ikke har inntektsgivende arbeid. På den annen side har folk utenfor arbeidslivet på mange måter et større behov for å organisere dagen på en stabil måte. Medicines faste sendinger bidrar til å fastlegge døgnrytmen. Likeledes markerer måltider tradisjonelt overgangen fra én fase av døgnet til den neste.

Dagbøkene i tidsnyttingsundersøkelsen dekker to dager. For å se litt nærmere på hvor rutinemessig dagliglivet er, har vi laget en samleindeks hvor vi har sammenliknet noen utvalgte aktiviteter på de to dagene. Vi har bare sammenliknet virkedager. Brudd på rutinene fra den ene dagen til den neste kan enten bestå i at vi bruker mer eller mindre tid den ene dagen sammenliknet med den neste, eller at vi gjør ting på en annen tid av dagen. Utfra en slik tankegang konstruerte vi to delindekser, en tidsindeks og en tidspunktindeks, som vi så slo sammen til en samleindeks. Dersom vi både bruker like mye tid og legger aktiviteten på samme tidspunkt på de to aktuelle dagene, vil denne indeksen være lik 100. Ellers vil den gå mot null. I den følgende tabellen har vi sammenliknet verdiene på samleindeksen for noen befolkningsgrupper i 1990.

Av de aktivitetene vi har sammenliknet her, er søvn og arbeid de mest rutinepregede. Måltider og husarbeid er de minst vanepregede aktivitetene. Dette kommer av at selv om tiden vi bruker til måltider og husholdsarbeid er ganske konstant fra den ene dagen til den neste, er tidspunktene mer skiftende.

De eldste har gjennomgående et mer stabilt aktivitetsmønster enn de som er yngre. Mest stabile er par i alderen 45 til 79 år som ikke har barn. Dette er en familietype som har behov for rutiner fordi de er to, som har hatt god tid på seg til å etablere vaner og som ikke har barn som forpurrer planene for dagen.

Kvinner har et mindre stabilt yrkesmønster enn menn, men følger et fastere mønster for husholdsarbeid.

Arbeidsledige har et fastere mønster for husholdsarbeid enn andre, mens fjernsynsseingen varierer mer enn i de fleste andre grupper. Disse resultatene kan i noen grad henge sammen med hvem som er arbeidsledige. Likevel vil vi driste oss til å antyde at arbeidsledige kanskje etablerer faste rutiner for

Tabell 18

Likhet i aktivitetsmønster. Indeks beregnet for utvalgte aktiviteter i ulike befolkningsgrupper, 1990¹

	Arbeid/ utdanning	Husholds- arbeid	Søvn	Måltider	TV- seing
Menn	79	45	87	48	57
Kvinner	76	53	88	45	55
16-24 år	74	42	84	42	45
25-44 år	77	51	86	45	52
45-66 år	83	52	90	50	60
67-79 år	-	57	92	51	68
Hjemmeboende 16-24 år ..	74	39	84	44	44
Enslige ellers 16-44 år	73	40	84	41	49
Par 16-44 år uten barn	79	43	86	43	51
Par med barn 0-6 år	76	57	87	45	51
Par med barn 7-17 år	78	51	87	47	56
Enslige forsørgere	72	57	85	40	49
Par 45-79 år uten barn	84	54	91	51	63
Enslige 45-79 år	83	51	90	47	63
Tettbygd 100 000 eller mer	79	49	87	44	56
Tettbygd 20 000-99 999 ..	77	49	88	46	56
Tettbygd opptil 200 000 ..	79	50	87	47	56
Spredtbygd	75	52	89	48	56
Yrkesaktive	79	48	87	46	54
Arbeidsledige	-	58	87	45	50

¹ Indeksen i tabell 18 og 19 er laget på følgende måte:

Antall kvartersintervall med den aktuelle aktiviteten første og andre dag telles opp i variablene tid1 og tid2. Antall tilfeller hvor aktiviteten falt i samme intervall på dag 1 og dag 2 telles opp i variabelen tidspkt.

For hver person lages to indekser, en tidsindeks (I1) og en tidspunktindeks (I2).

Hvis tid1 > tid2 settes I1=tid2/tid1 og I2=tidspkt/tid2

Hvis tid1 < tid2 settes I1=tid1/tid2 og I2=tidspkt/tid1

Hvis tid1 = tid2 settes I1=1 og I2=tidspkt/tid2

Samleindeksen I=(I1+I2)/2

De som ikke har utført det aktuelle gjøremålet, f eks ikke er i arbeid, får heller ikke noen indeksverdi for denne aktiviteten.

husholdsarbeid som en erstatning for yrkeslivets arbeidstidsregler. Derimot er det ingenting som tyder på at fjernsynets programmerer de arbeidslediges dag mer enn den strukturerer dagen for de fleste andre.

Enslige forsørgere er ellers den gruppen som har det minst stabile mønster for yrkesaktivitet. Når det gjelder husholdsarbeid, utmerker unge hjemmeboende og enslige under 44 år seg ellers med lave indeksverdier. Disse resultatene

virker intuitivt rimelige. Enslige forsørgere har sannsynligvis vanskeligere for å få avlastning dersom barna for eksempel blir syke. Derfor har de muligens større problemer med å følge en fast arbeidsrytme enn andre. Ungdom som bor hjemme eller som ennå ikke har etablert sin egen familie, har heller ikke i samme grad som andre etablert rutiner for husholdsarbeid. Enslige under 44 år er også den gruppen som har det minst stabile mønsteret for måltider.

Husholdsarbeid, søvn og måltider følger oftere fastlagte vaner på landet enn i de største byene. Så langt underbygger resultatene derfor forestillingene om den urbane og rurale livsstil vi innledet med. Det inntektsgivende arbeidet derimot, følger et mindre fastlagt mønster på landet. Forskjellene her henger sannsynligvis sammen med forskjeller i næringsstruktur.

Det kan være tankevekkende å legge merke til at fjernsynsseingen varierer mindre fra dag til dag enn for eksempel måltidene. Et større fjernsynstilbud i urbane strøk gir seg forøvrig ikke utslag i mindre stabile seervaner her enn på landet. Fjernsynsvanene er mest stabile blant dem som ser mest på fjernsyn; de eldste.

Tabell 19

Likhet i aktivitetsmønster. Indeks beregnet for utvalgte aktiviteter i 1970, 1980 og 1990.

Alle	1970	1980	1990
Inntektsgivende arbeid	82	81	78
Husholdsarbeid	58	53	50
Søvn	88	87	87
Måltider	54	50	46
Fjernsynsseing	42	60	56

I tabellen ovenfor har vi sammenliknet denne "rutineindeksen" for de samme fem aktivitetene i 1970, 1980 og 1990. Indeksverdiene er i de fleste tilfeller lavere i 1990 enn hva den var for 20 år siden. Et unntak er fjernsynsvanene som var mer stabile i 1980 enn hva de var både i 1970 og 1990. Mediesituasjonen var også mest stabil i 1980. I 1970 var NRK fortsatt i etableringsfasen, mens de siste åra har vært preget av nyetableringer. Tabellen avdekker alt i alt en temmelig entydig tendens til at faste vaner er blitt løsere i løpet 20-års perioden fra 1970 til 1990. Om det er et utslag av mer stress eller en mer avslappet livsstil er et spørsmål som får stå ubesvart.

Noen hovedresultater

Vi vil framheve to generelle endringstrekk fra denne gjennomgangen av dagliglivets rytme:

Vi har en mer utadvendt livsstil ved utgangen av 1980-åra enn det vi hadde for 10 år siden. Det gir seg blant annet utslag i at vi er mindre hjemme i fritiden enn tidligere. Det resulterer imidlertid ikke i mindre fjernsynsseing, som er vår viktigste form for hjemmehygge, eller mindre samvær med barn, som familieliv i høy grad dreier seg om.

En av grunnene til at disse ting lar seg forene, er at vi har forskjøvet døgnet slik at vi er lenger oppe enn før. Vi sover også litt mindre enn tidligere, men ikke særlig mye. Derimot står vi opp senere. Disse to endringstrekkene henger altså sammen.

Endringene vi har oppsummert så langt, er allmenne, men tendensene er ofte mer synlige blant eldre mennesker enn blant middelaldrende og unge. Den generasjonen som idag er i ferd med å bli gammel, skiller seg vesentlig fra tidligere eldregenerasjoner. Forholdet mellom aldersgrupper har nok blitt mer forskjellig i den forstand at vi beveger oss i retning av et livsløp som er delt inn i tre deler preget av utdanning, yrkesdeltakelse og pensjonisttilværelse. Men på den annen side kan det se ut som om livsstilsforskjeller som har med fritid og døgnrytme å gjøre, er i ferd med å bli mindre. I denne forstand er dagens eldregenerasjon yngre enn gårsdagens. På begynnelsen av 80-tallet sto spørsmålet om arbeidsdelingen mellom menn og kvinner øverst på dagsorden. Tidsnyttingsundersøkelsene fra 1970 og 1980 var den viktigste kilden til fakta om spørsmålet. Denne diskusjonen foregår fortsatt. Data vi har presentert i denne boka viser at kjønnsrolleutviklingen fra 70-tallet også har fulgt oss de siste 10 åra, selv om utslagene er mindre nå enn den gang. I tillegg setter tallene fra 1990-undersøkelsen spørsmålet om livsstiler og arbeidsressurser i ulike aldersgrupper, og da særlig blant eldre, på dagsorden.

Dersom vi sammenlikner 1980-åras endringer i tidsbruk med endringene i tidsorganisering i samme periode er to konklusjoner nærliggende.

På samfunnsnivå kan det se ut som om *tidsorganiseringen* har endret seg mer enn *tidsbruken*. Tendensen til at vi legger oss senere er for eksempel sterkere enn nedgangen i tid brukt til søvn. Tid brukt til arbeid har endret seg lite, men arbeidsmønsteret har forandret seg. Vi ser ikke noe særlig mer på fjernsyn nå enn tidligere, men vi ser senere på kvelden. Foreldre bruker like mye tid sammen med barna sine som før, men til andre tider.

Et annet hovedtrekk er at det under stabiliteten i tidsbruk på samfunnsnivå i 1980-åra likevel skjedde vesentlige endringer i tidsbruken i undergrupper av befolkningen. Det mest nærliggende eksemplet er å vise til endringene i inntektsgivende arbeid og husholdsarbeid blant kvinner og menn. For dagens 50-åring som regnet med at han skulle jobbe til han ble 67, men som ble førtidpensjonert; eller dagens småbarnsmor som gikk ut i yrkeslivet og

forsøker å klemme husarbeidet inn mellom andre gjøremål, fortøner 1980 seg sannsynligvis som fjern fortid. Det er ikke sikkert at de som så seg tilbake i 1980, hadde inntrykk av at endringene i 1970-åra var så mye mer dramatiske. Forskjellen er imidlertid at måten folk endret tidsbruken sin i 1980-åra, fikk mindre konsekvenser for summen av tid brukt til ulike aktiviteter i samfunnet enn hva som var tilfellet på 70-tallet.

Tema og tradisjoner i internasjonal tidsnyttingsforskning

De norske tidsnyttingsundersøkelsene bygger på en bred internasjonal forskningstradisjon. Allerede tidlig i mellomkrigstiden gjennomførte flere land omfattende studier av tidsbruk. Før 2. verdenskrig forgikk det meste av tidsbruksforskningen i Sovjetunionen, USA og Storbritannia. Også i Tyskland og Frankrike ble det gjennomført enkelte studier. Disse tidlige undersøkelsene belyste tidsbruk hos utvalgte befolkningsgrupper som f.eks. bønder, industriarbeidere og studenter.

Røtter i forrige århundres fattigdomsstudier

Ofte brukes betegnelsen tidsbudsjettstudier (Time Budget Studies) om målinger og analyse av hvordan folk bruker tiden sin. Det er usikkert når betegnelsen oppstod, men kartlegginger av tidsbruk sees gjerne som en forlengelse av forrige århundres fattigdomsstudier. Her var familiebudsjetter over pengebruk en vanlig metode. Fredric Leplay benyttet f.eks. familiebudsjetter i sine berømte studier av arbeiderklassens levekår i en del europeiske land. Etter hvert begynte man å trekke slutninger om aktivitetsmønster på grunnlag av opplysninger om pengebudsjetter. Noe forenklet kan vi si at tankegangen var basert på en antakelse om at i et samfunn som er orientert mot produksjon og konsum av varer, innebærer de fleste gjøremål enten inntjening eller forbruk av penger. Men da mange aktiviteter ikke kom til syne gjennom studier av pengebruk, oppstod ønsket om å kartlegge tidsbruk direkte (Szalai 1966).

Tid - en rettferdig fordelt ressurs

Betegnelsen tidsbudsjett har metaforiske overtoner. Vi snakker f.eks. om å spare tid og å sløse bort tid og at tid er penger. Tidsbruk kan sammenliknes med utgiftssiden i et budsjett. Men ettersom tid bare kan brukes og ikke tjenes, har analogien sine begrensninger (Szalai 1968). Ser vi bort fra at noen lever lengre enn andre, kan vi si at tid, i motsetning til penger, er en rettferdig fordelt ressurs. Alle har 24 timer i døgnet.

Sosialistiske idealer i øst

Øst-europeiske land har sterke tradisjoner innen tidsbruksforskningen. Undersøkelsene har ofte blitt brukt som redskap i planleggingen av det sosialistiske samfunn. Sovjetunionen har den sterkeste tradisjonen på området. Etter revolusjonen i 1917 benyttet man tidsbruksstudier for å styre samfunnsutviklingen i ønsket retning. En av pionerene, Strumelin, gjennomførte allerede i

1924 en undersøkelse av moskva-arbeidernes dagligliv. Den ble gjentatt 35 år senere. Med disse to undersøkelsene kunne man for første gang studere endringer i tidsbruk og undersøke virkninger av ulike tiltak. Særlig var man opptatt av hvordan arbeidstidsforkortelser virket inn på folks hverdag og hvordan dagliglivet kunne rasjonaliseres for å heve befolkningens sosiale og kulturelle nivå (Szalai 1966).

Kvinneres dobbeltarbeid kom tidlig på dagsorden. Det ble foreslått tiltak for å lette husholdsarbeidet og frigjøre tid til andre gjøremål. I en situasjon med mangel på arbeidskraft i industri og jordbruk gav tidsbruksdata grunnlag for beregninger av hvilke arbeidskraftreserver som kunne frigjøres ved bedre eller mer kollektivt husholdningsutstyr eller ved offentlig utføring av husholdsoppgaver.

Fritidsvaner i vest

I vestlige land har mye tidsbruksforskning vært konsentrert om fritiden. Nedsatt arbeidstid og økt levealder gjorde sitt til at fritiden ble et viktig forskningsfelt. Både offentlige organer og kommersielle foretak har interesser på området. Opplysninger om hvor mye tid som brukes til ulike aktiviteter og når og hvor de utføres, kan gi grunnlag for beslutninger om utbygging av ulike tilbud. Interessen fra private foretak bunner i at fritiden utgjør et viktig marked.

Men også i vest hadde man tidlig omfattende studier av tidsbruk til alle typer aktiviteter. Boken *Time-budgets of human behavior* fra 1939 (Sorokin og Berger) er kanskje den mest kjente. Den bidro trolig mer enn noen annen publikasjon til å popularisere tidsbrukstilnærningen som sosiologisk metode (Szalai 1966).

Internasjonalt samarbeid

I likhet med surveyforskningen generelt, skjøt tidsbruksforskningen virkelig fart etter 2. verdenskrig. Stadig flere land gjennomførte studier av tidsbruk og tidsbruksendring. Ønsker om sammenlikninger på tvers av landegrensler gav opphav til et av de mest omfattende samarbeidsprosjekt innen internasjonal samfunnsforskning. På midten av 1960-tallet ledet ungarenen Szalai arbeidet med sammenliknbare tidsnyttingsstudier i 12 land. Både sosialistiske og vestlige land deltok, men ingen av de skandinaviske land var med.

Mye av arbeidet med denne flernasjonale studien bestod i å samordne datainnsamlingen, utvikle standarder for sosiale og demografiske kjennemerker og for koding av aktiviteter. Hovedpublikasjonen fra prosjektet, *The use of time*, kom i 1972 (Szalai 1972). Undersøkelsen har vært retningsgivende for tidsnyttingsstudier en rekke steder, også i Norge. Etterhvert som flere land har gjennomført flere undersøkelser med hovedsakelig samme opplegg, er det mulig å foreta komparative studier av utvikling i tidsbruk. Tidsnyttingsstudier

er nå viktige datakilder for analyser av kulturelle forskjeller mellom land (Robinson m fl 1989).

Felles utviklingstrekk i tidsbruksmønsteret

Land som startet tidlig med tidsbruksstudier, kan studere endringer i tidsbruk fra 1920- og 30-åra og fram til i dag. Utviklingen har selvsagt vært ulik fra sted til sted, men det er også en del felles trekk. Følgende hovedtrekk observeres i de fleste land (Niemi og Pääkkönen, 1990):

- Arbeidstiden har gått ned, men utviklingen har vært langsom.
- Kvinner bruker mindre tid til husholdsarbeid, mens det har vært en svak økning blant menn.
- Tiden brukt til innkjøp og barneomsorg har økt.
- Tiden brukt til måltider og søvn er redusert.
- Fritiden øker og brukes i stadig større grad til aktiviteter i hjemmet.

Aktivitet, samvær og oppholdssted

De tidligste tidsnyttingsstudier kartla hovedsakelig hvor mye tid som ble brukt til ulike gjøremål. Snart begynte man å interessere seg for aktivitetenes plassering på ulike tider av døgnet og i forhold til andre gjøremål samt for hvor aktivitetene utføres og hvem vi er sammen med i ulike sammenhenger. I dag er det vanlig å kartlegge alle disse tre sidene ved tidsbruken: Aktivitet, samvær og oppholdssted.

For hver av disse tre dimensjonene, og for kombinasjoner av dem, gir dagbokmetoden opplysninger om hvor mye tid som brukes, når ting skjer, hvor ofte de skjer og i hvilken rekkefølge de skjer. De fleste publikasjoner inneholder først og fremst opplysninger om tid brukt til ulike aktiviteter og endringer på dette området. Analyser av tidspunkt, rekkefølge og hyppighet forekommer sjeldnere.

Variasjoner i undersøkelsesperiode og datainnsamling

Undersøkelsene gjennomføres over tidsrom av forskjellig varighet, fra noen uker til et helt år. Vanligvis inngår alle ukedager, og utvalget trekkes slik at alle dager i perioden er likt representert. Dermed er det mulig å studere tidsbruk for hverdager og helger separat i tillegg til at det gis tall for alle dager under ett. Går datainnsamlingen over et helt år, kan man også vise årstidsvariasjoner i tidsbruk.

Data registreres vanligvis ved hjelp av dagbok og spørreskjema. Selve tidsbruken registreres i dagboka, mens spørreskjema brukes til å kartlegge forhold som utgjør rammene rundt (sosiale og demografiske kjennemerker, tilgang til husholdnings- og fritidsutstyr, arbeidsforhold osv). Dagboka føres i ett eller flere døgn og fylles ut av en intervjuer, av den uttrukne personen selv eller av begge i samarbeid. I en del undersøkelser har dagbøkene faste tidsintervaller, i andre angir deltakerne selv start- og slutt punkt for hver aktivitet.

I enkelte studier nyttes aktivitetskategorier som er gruppert på forhånd, men vanligvis angir intervjupersonen aktivitetene med egne ord. I ettertid tilordnes hver aktivitet en kode. I den flernasjonale studien på 1960-tallet brukte man 96 kategorier. Kodelista herfra har senere vært utgangspunkt for klassifisering av aktiviteter i de fleste studier. Opplegget for de norske undersøkelsene er beskrevet i tabellpublikasjonen *Tidsbruk og tidsorganisering 1970-90* (NOS C 10).

Dagbøker velegnet for registrering av tidsbruk

Tidsbruk kan også kartlegges ved hjelp av andre metoder, f.eks. vanlige spørreskjema. Metodestudier viser imidlertid at dagbøker gir det mest presise bildet av hvordan folk bruker tiden. Særlig gjelder dette for aktiviteter som ikke utføres til samme tid hver dag, som gjentas ofte eller som har ulik varighet hver gang de utføres. Eksempelvis er det vanskelig å få et godt bilde av tiden brukt til ulike former for husholdsarbeid gjennom vanlige spørreskjema. Dagbokføring gjør det lett å huske når man gjør hva og minsker risikoen for over- eller underrapportering av ulike gjøremål (Juster og Stafford 1991). Når det gjelder aktiviteter som utføres sjelden (f.eks. skiturer og teaterbesøk) eller av relativt få, gir imidlertid spørreskjemametoden bedre opplysninger enn dagbøker.

Undersøkelsene brukes til mange formål

Tidsnyttingsstudienes bredde gjør at de har interesse i mange sammenhenger. De brukes både for praktiske og teoretiske formål og av såvel offentlige organer som private foretak. Ettersom dagbokstudier av tidsbruk er de viktigste datakilder når det gjelder husholdsarbeid, er tidsnyttingsstudier sentrale for å kartlegge og synliggjøre det ubetalte arbeidet i samfunnet. De brukes derfor til å belyse kjønnsmessig arbeidsdeling i og utenfor hjemmet, endringer i husholdsarbeidets omfang og innhold, verdiproduksjon i private husholdninger, ulønnet omsorgsarbeid samt forskyvninger i forholdet mellom formell og uformell økonomi.

Ellers har studier av tidsbruk blitt benyttet bl.a. innen fritidsforskning og byplanlegging og til å belyse forbrukeratferd, velferdsutvikling, livsstiler i ulike befolkningsgrupper, konsekvenser av offentlige tiltak samt virkninger av teknologisk utvikling på ulike områder (Andorka 1987).

Begrensninger ved tidsnyttingstilnærmingen

Tidsnyttingsstudienes styrke ligger i at de gir en samlet oversikt over aktivitetsmønsteret i befolkningen og belyser ulike gjøremål i sammenheng. Men tilnærmingen har også en del svakheter. Slike kvantitative studier kan vanskelig reflektere mangfold og detaljrikdom. Undersøkelsene har derfor møtt kritikk fra flere hold.

Mange har pekt på at dagbokstudier ikke evner å gripe kvalitative og subjektive aspekt ved tidsbruken. Aktiviteter som innholdsmessig er svært forskjellige og som kan ha ulik betydning for utøverne, plasseres i samme kategori (Julkunen 1977). Dette har sammenheng med det som i innledningen ble kalt et "utenifra-perspektiv" i klassifiseringen av aktiviteter. Hovedvekten ligger på registrering av ytre, observerbar atferd. Man har bare i liten grad vært opptatt av subjektive dimensjoner som motiver, utbytte, opplevelse av stress, av valgfrihet og av å ha kontroll over tidsbruken.

Studiene er også kritisert for å gi et statisk bilde av tidsanvendelsen. De avdekker ikke prosesser, latente konflikter eller annen sosial dynamikk (Pronovost 1989).

Videre har flere pekt på at tidsbruksforskningen ikke fanger opp sosial samhandling. Folks gjøremål kartlegges isolert og sees ikke i sammenheng med andres aktiviteter (Ås 1978). Noen har foreslått å gjennomføre tidsbruksstudier med husholdning som enhet i stedet for person og dette gjøres da også enkelte steder. I forlengelsen av dette har enkelte pekt på at perspektiv og begrepsbruk i tidsnyttingsforskningen skygger for andre viktige sider ved samfunnet. I en rapport om barns arbeidsliv hevdes f.eks. at undersøkelsene hindrer oss i å se barns virksomhet som arbeid fordi barn defineres som passive mottakere av voksnes ulønnede omsorgsarbeid og ikke som selvstendige bidragsyttere i samfunnslivet (Solberg og Vestby 1987). Også Wadel etterlyser opplysninger om hva mottakere av omsorgsarbeid bidrar med i form av egenarbeid og samarbeid (Wadel 1983).

I tillegg har det kommet en del metodiske innvendinger mot forskningstradisjonen. Mye av kritikken går her på at aktivitetskategoriene ikke er gjensidig utelukkende, at noen kategorier er vagt definert og at man opererer med enkelte intetsigende restkategorier (Pronovost 1989).

Selv de mest sentrale forskere på området innrømmer at tidsnyttingsstudiene har sine begrensninger. En av nestorene har f.eks. uttrykt at slike undersøkelser verken gir, eller har pretensjoner om å gi, en fullstendig beskrivelse av folks daglige gjøremål. De skal derimot kartlegge aktivitetsmønsteret på en måte som egner seg for spesielle analytiske formål (Harvey 1984). Til tross for mange innvendinger, er det bred enighet om at tidsnyttingstilnærmingen har stor nytte i mange sammenhenger. Den gir en oversikt over tidsbruken som det ikke er mulig å få gjennom noen annen metode.

Tabeller

Vedleggstabell 20

Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant yrkesaktive menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	Endring 1970-80	Endring 1980-90
Alle	5.32	4.53	4.51	÷ 0.39	÷ 0.01
Menn					
Alle	6.22	5.42	5.44	÷ 0.40	+ 0.02
16-24 år . . .	6.33	4.39	4.48	÷ 1.54	+ 0.09
25-44 år . . .	6.15	5.54	5.45	÷ 0.21	÷ 0.09
45-66 år . . .	6.27	5.55	6.14	÷ 0.32	+ 0.19
67-74 år . . .	5.42	4.57	4.21	÷ 0.45	÷ 0.36
Kvinner					
Alle	4.03	3.52	3.58	÷ 0.11	+ 0.06
16-24 år . . .	5.20	4.06	3.48	÷ 1.14	÷ 0.18
25-44 år . . .	3.59	3.45	3.58	÷ 0.14	+ 0.13
45-66 år . . .	3.44	3.58	4.09	+ 0.14	+ 0.11
67-74 år . . .	2.55	2.41	2.51	÷ 0.14	+ 0.10

Vedleggstabell 21

Andel yrkesaktive blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper, 1970, 1980 og 1990. Prosent

	1970	1980	1990
Alle	63	70	73
Menn			
Alle	84	81	76
16-24 år	67	58	62
25-44 år	96	96	91
45-66 år	90	88	80
67-74 år	41	31	21
Kvinner			
Alle	44	60	70
16-24 år	45	49	69
25-44 år	44	70	80
45-66 år	49	65	70
67-74 år	15	15	16

Vedleggstabell 22

Kjønnsforskjeller¹ og endringer i kjønnsforskjeller i tid brukt til inntektsgivende arbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	Kjønnsforskjeller			Endring i kjønnsforskjeller	
	1970	1980	1990	1970-80	1980-90
Alle	3.33	2.17	1.41	÷ 1.16	÷ 0.36
16-24 år	2.05	0.42	0.44	÷ 1.32	+ 0.02
25-44 år	4.10	3.00	2.08	÷ 1.10	÷ 0.52
45-66 år	3.49	2.40	2.03	÷ 1.09	÷ 0.37
67-74 år	2.20	1.18	0.34	÷ 1.02	÷ 0.44

¹ Kjønnsforskjeller regnes som menns tid ÷ kvinners tid.

Vedleggstabell 23

Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant yrkesaktive menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Menn			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	4.19	4.14	÷ 0.05
Enslige ellers, 16-44 år	6.24	5.08	÷ 1.16
Giftede 16-44 år uten barn	5.39	6.18	+ 0.39
Giftede med barn 0-6 år	5.34	5.52	+ 0.18
Giftede med barn 7-17 år	6.08	6.12	+ 0.04
Enslige forsørgere	6.18	:	:
Giftede 45-74 år, uten barn	5.32	5.56	+ 0.24
Enslige 45-74 år	6.57	5.36	÷ 1.21
Kvinner			
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	3.35	3.07	÷ 0.28
Enslige ellers, 16-44 år	5.32	4.53	÷ 0.39
Giftede 16-44 år uten barn	5.21	5.02	÷ 0.19
Giftede med barn 0-6 år	2.38	2.43	+ 0.05
Giftede med barn 7-17 år	3.40	4.02	+ 0.22
Enslige forsørgere	4.31	4.17	÷ 0.14
Giftede 45-74 år, uten barn	3.52	4.11	+ 0.19
Enslige 45-74 år	4.37	4.22	÷ 0.15

Vedleggstabell 24

Andel yrkesaktive blant menn og kvinner i ulike familiefaser, 1980 og 1990. Prosent

	1980	1990
Menn		
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	56	57
Enslige ellers, 16-44 år	80	78
Gifte 16-44 år uten barn	91	88
Gifte med barn 0-6 år	97	95
Gifte med barn 7-17 år	98	94
Enslige forsørgere	87	:
Gifte 45-74 år, uten barn	74	64
Enslige 45-74 år	58	54
Kvinner		
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	49	67
Enslige ellers, 16-44 år	78	86
Gifte 16-44 år uten barn	78	89
Gifte med barn 0-6 år	54	69
Gifte med barn 7-17 år	75	85
Enslige forsørgere	69	56
Gifte 45-74 år, uten barn	57	59
Enslige 45-74 år	37	45

Vedleggstabell 25

Endringer i tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i periodene 1970-80 og 1980-90. Tall for menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. Timer og minutter

	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle		
Husarbeid	÷ 0.33	÷ 0.23
Vedlikeholdsarbeid	÷ 0.02	0.00
Omsorgsarbeid	+ 0.07	+ 0.08
Kjøp av varer og tjenester	+ 0.03	+ 0.01
Annet husholdsarbeid	÷ 0.01	+ 0.03
Reiser i samband med husholdsarbeid	÷ 0.03	+ 0.03
Menn		
Husarbeid	+ 0.09	÷ 0.01
Vedlikeholdsarbeid	+ 0.04	÷ 0.01
Omsorgsarbeid	+ 0.08	+ 0.05
Kjøp av varer og tjenester	+ 0.03	+ 0.01
Annet husholdsarbeid	0.00	+ 0.03
Reiser i samband med husholdsarbeid	÷ 0.02	+ 0.04
Kvinner		
Husarbeid	÷ 1.13	÷ 0.43
Vedlikeholdsarbeid	+ 0.02	+ 0.01
Omsorgsarbeid	+ 0.04	+ 0.13
Kjøp av varer og tjenester	+ 0.03	0.00
Annet husholdsarbeid	÷ 0.02	+ 0.02
Reiser i samband med husholdsarbeid	÷ 0.03	+ 0.03

Vedleggstabell 26

Kjønnsforskjeller¹ og endringer i kjønnsforskjeller i tid brukt til husholdsarbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter/prosent

	<i>Endringer i kjønnsforskjeller</i>					
	<u>Kjønnsforskjeller</u>			<u>Absolutte</u>		<u>Relative</u>
	1970	1980	1990	1970-80	1980-90	1970-90
	Timer og minutter					Prosent
Alle	3.42	2.20	1.46	÷ 1.22	÷ 0.34	÷ 52
16-24 år	2.02	1.06	0.57	÷ 0.56	÷ 0.09	÷ 53
25-44 år	4.26	2.53	2.16	÷ 1.33	÷ 0.37	÷ 49
45-66 år	3.43	2.30	1.40	÷ 1.13	÷ 0.50	÷ 55
67-74 år	3.01	1.54	1.17	÷ 1.07	÷ 0.37	÷ 57

¹ Kjønnsforskjeller er regnet som kvinners tid ÷ menns tid.

Vedleggstabell 27

Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant gifte fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Fedre			
Barn 0-6 år			
Husholdsarbeid i alt	3.07	3.30	+ 0.23
Husarbeid	0.43	0.42	÷ 0.01
Vedlikeholdsarbeid	0.39	0.35	÷ 0.04
Omsorg for barn	0.58	1.19	+ 0.21
Annet omsorgsarbeid	0.09	0.12	+ 0.03
Kjøp av varer og tjenester	0.19	0.17	÷ 0.02
Annet husholdsarbeid	0.10	0.13	+ 0.03
Reiser i samband med husholdsarbeid . .	0.09	0.12	+ 0.03
Barn 7-17 år			
Husholdsarbeid i alt	2.34	2.35	+ 0.01
Husarbeid	0.46	0.48	+ 0.02
Vedlikeholdsarbeid	0.44	0.34	÷ 0.10
Omsorg for barn	0.15	0.19	+ 0.04
Annet omsorgsarbeid	0.10	0.11	+ 0.01
Kjøp av varer og tjenester	0.17	0.17	0.00
Annet husholdsarbeid	0.13	0.14	+ 0.01
Reiser i samband med husholdsarbeid . .	0.09	0.11	+ 0.02
Mødre			
Barn 0-6 år			
Husholdsarbeid i alt	6.55	6.37	÷ 0.18
Husarbeid	3.24	2.36	÷ 0.48
Vedlikeholdsarbeid	0.13	0.13	0.00
Omsorg for barn	2.21	2.50	+ 0.29
Annet omsorgsarbeid	0.06	0.07	+ 0.01
Kjøp av varer og tjenester	0.31	0.27	÷ 0.04
Annet husholdsarbeid	0.07	0.08	+ 0.01
Reiser i samband med husholdsarbeid . .	0.13	0.16	+ 0.03
Barn 7-17 år			
Husholdsarbeid i alt	5.15	4.53	÷ 0.22
Husarbeid	3.32	2.51	÷ 0.41
Vedlikeholdsarbeid	0.16	0.19	+ 0.03
Omsorg for barn	0.35	0.43	+ 0.08
Annet omsorgsarbeid	0.09	0.09	0.00
Kjøp av varer og tjenester	0.27	0.28	+ 0.01
Annet husholdsarbeid	0.06	0.08	+ 0.02
Reiser i samband med husholdsarbeid . .	0.11	0.14	+ 0.03

Vedleggstabell 28

Tid brukt til ulike typer husarbeid blant gifte mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter

	1980	1990	Endring 1980-90
Barn 0-6 år			
Matlaging, borddekkning, servering	1.07	0.55	÷ 0.12
Oppvask, rydding av bord	0.37	0.28	÷ 0.09
Rengjøring og rydding	1.05	0.44	÷ 0.21
Vasking og stryking av tøy	0.26	0.25	÷ 0.01
Vedlikehold av tøy, søm	0.07	0.02	÷ 0.05
Fyring, vedhugging	0.01	0.01	0.00
Egenproduksjon av matvarer	0.02	0.01	÷ 0.01
Barn 7-17 år			
Matlaging, borddekkning, servering	1.16	1.02	÷ 0.14
Oppvask, rydding av bord	0.38	0.30	÷ 0.08
Rengjøring og rydding	1.02	0.44	÷ 0.18
Vasking og stryking av tøy	0.24	0.27	+ 0.03
Vedlikehold av tøy, søm	0.06	0.06	0.00
Fyring, vedhugging	0.00	0.01	+ 0.01
Egenproduksjon av matvarer	0.05	0.01	÷ 0.04

Vedleggstabell 29

Kjønnforskjeller¹ i tid brukt til husholdsarbeid og absolutt og relativ endring i kjønnforskjeller. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter/prosent

	Kjønnforskjeller		Endring i kjønnforskjeller	
	1980	1990	Absolutt	Relativ
	Timer og minutter		Prosent	
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning	0.26	0.09	÷ 0.17	÷ 65
Enslige ellers, 16-44 år	0.28	0.19	÷ 0.09	÷ 32
Gifte 16-44 år uten barn	1.24	0.51	÷ 0.33	÷ 39
Gifte med barn 0-6 år	3.48	3.07	÷ 0.41	÷ 18
Gifte med barn 7-17 år	2.41	2.18	÷ 0.23	÷ 14
Enslige forsørgere	1.40	:	:	:
Gifte 45-74 år, uten barn	2.33	1.40	÷ 0.53	÷ 35
Enslige 45-74 år	1.45	0.53	÷ 0.52	÷ 50

¹ Kjønnforskjeller er regnet som kvinners tid ÷ menns tid

Vedleggstabell 30

Andel menn og kvinner i ulike familiefaser med lang samlet arbeidstid. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Prosent

	Menn		Kvinner	
	1980	1990	1980	1990
Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning . .	25	20	21	24
Enslige ellers, 16-44 år	33	30	32	35
Gifte 16-44 år uten barn	42	44	31	41
Gifte med barn 0-6 år	42	53	29	35
Gifte med barn 7-17 år	37	47	31	40
Enslige forsørgere	36	:	30	37
Gifte 45-74 år, uten barn	32	28	25	25
Enslige 45-74 år	35	23	26	17

Vedleggstabell 31

Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners. Tall for par med ulike yrkestilpasninger og i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1990

	Alle	16-44 år uten barn	Barn 0-6 år	Barn 7-17 år	45-74 år uten barn
Begge heltid	100	100	104	99	97
Mann heltid, kone deltid . .	103	114	101	102	108
Mann heltid, kone ikke- yrkesaktiv	130	173	122	115	162

Vedleggstabell 32

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper.
Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

	16-24 år	25-44 år	45-66 år	67-74 år
Menn				
Idrett og friluftsliv	0.54	0.29	0.32	0.53
Underholdning	0.25	0.15	0.09	0.11
Fjernsynsseing	1.12	1.32	1.46	2.13
Sosialt samvær	2.11	1.54	1.40	1.45
Lesing	0.26	0.33	0.46	1.18
Annen fritid	1.10	0.38	0.45	1.07
Reiser i samband med fritid	0.48	0.33	0.26	0.28
Kvinner				
Idrett og friluftsliv	0.31	0.22	0.26	0.28
Underholdning	0.22	0.08	0.08	0.08
Fjernsynsseing	0.56	1.07	1.29	1.45
Sosialt samvær	2.34	2.10	2.03	2.07
Lesing	0.27	0.33	0.48	1.05
Annen fritid	0.54	0.38	0.52	1.42
Reiser i samband med fritid	0.47	0.28	0.26	0.24

Vedleggstabell 33

Tid brukt til fritidsaktiviteter blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive menn og kvinner.
Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	Endring 1970-80	Endring 1980-90
Alle					
Yrkesaktive	4.54	5.36	5.41	+ 0.42	+ 0.05
Ikke-yrkesaktive	5.37	7.02	7.29	+ 1.25	+ 0.27
Menn					
Yrkesaktive	5.02	5.42	5.47	+ 0.40	+ 0.05
Ikke-yrkesaktive	6.54	7.56	8.12	+ 1.02	+ 0.16
Kvinner					
Yrkesaktive	4.39	5.29	5.36	+ 0.50	+ 0.07
Ikke-yrkesaktive	5.17	6.38	6.59	+ 1.21	+ 0.21

Vedleggstabell 34

Andel menn og kvinner som utførte ulike fritidsaktiviteter i løpet av en dag.
Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990
Alle			
Idrett og friluftsliv	26	29	30
Underholdning	7	9	12
Fjernsynsseing	60	71	73
Sosialt samvær	71	81	83
Lesing	70	70	63
Annen fritid	51	57	52
Reiser i samband med fritid	37	40	48
Menn			
Idrett og friluftsliv	29	31	33
Underholdning	8	10	13
Fjernsynsseing	62	72	75
Sosialt samvær	66	76	76
Lesing	70	68	60
Annen fritid	49	51	50
Reiser i samband med fritid	38	40	48
Kvinner			
Idrett og friluftsliv	24	27	27
Underholdning	5	7	11
Fjernsynsseing	58	71	71
Sosialt samvær	77	85	89
Lesing	70	72	66
Annen fritid	53	62	54
Reiser i samband med fritid	36	40	48

Vedleggstabell 35

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant dem som utførte aktivitetene i løpet av en dag. Tall for menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990.

Timer og minutter

	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Alle					
Idrett og friluftsliv	1.47	1.45	1.43	÷ 0.02	÷ 0.02
Underholdning	1.49	1.53	1.46	+ 0.04	÷ 0.07
Fjernsynsseing	1.42	1.47	1.56	+ 0.05	+ 0.09
Sosialt samvær	2.31	2.31	2.28	0.00	÷ 0.03
Lesing	1.00	1.05	1.02	+ 0.05	÷ 0.03
Annen fritid	1.21	1.32	1.35	+ 0.11	+ 0.03
Reiser i samband med fritid	1.03	1.05	1.07	+ 0.02	+ 0.02
Menn					
Idrett og friluftsliv	1.51	1.54	1.52	+ 0.03	÷ 0.02
Underholdning	1.53	2.06	1.56	+ 0.13	÷ 0.10
Fjernsynsseing	1.53	1.57	2.08	+ 0.04	+ 0.11
Sosialt samvær	2.27	2.27	2.28	0.00	+ 0.01
Lesing	1.05	1.10	1.06	+ 0.05	÷ 0.04
Annen fritid	1.25	1.34	1.38	+ 0.09	+ 0.04
Reiser i samband med fritid	1.06	1.10	1.07	+ 0.04	÷ 0.01
Kvinner					
Idrett og friluftsliv	1.42	1.35	1.33	÷ 0.07	÷ 0.02
Underholdning	1.43	1.36	1.35	÷ 0.07	÷ 0.01
Fjernsynsseing	1.31	1.37	1.44	+ 0.06	+ 0.07
Sosialt samvær	2.34	2.34	2.29	0.00	÷ 0.05
Lesing	0.54	1.00	0.58	+ 0.06	÷ 0.02
Annen fritid	1.18	1.31	1.32	+ 0.13	+ 0.01
Reiser i samband med fritid	0.59	1.00	1.05	+ 0.01	+ 0.05

Vedleggstabell 36

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager, 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter

	1970	1980	1990	<i>Endring 1970-80</i>	<i>Endring 1980-90</i>
Menn					
Fritid i alt	6.13	7.21	7.55	+ 1.08	+ 0.34
Idrett og friluftsliv	0.28	0.37	0.53	+ 0.09	+ 0.16
Underholdning	0.03	0.04	0.11	+ 0.01	+ 0.07
Fjernsynsseing	1.28	2.02	2.13	+ 0.34	+ 0.11
Sosialt samvær	1.19	1.42	1.45	+ 0.23	+ 0.03
Lesing	1.21	1.17	1.18	÷ 0.04	+ 0.01
Annen fritid	1.24	1.22	1.07	÷ 0.02	÷ 0.15
Reiser i samband med fritid	0.10	0.17	0.28	+ 0.07	+ 0.11
Kvinner					
Fritid i alt	5.37	7.07	7.39	+ 1.30	+ 0.32
Idrett og friluftsliv	0.14	0.23	0.28	+ 0.09	+ 0.05
Underholdning	0.02	0.03	0.08	+ 0.01	+ 0.05
Fjernsynsseing	1.06	1.39	1.45	+ 0.33	+ 0.06
Sosialt samvær	1.54	1.57	2.07	+ 0.03	+ 0.10
Lesing	0.51	1.09	1.05	+ 0.18	÷ 0.04
Annen fritid	1.16	1.39	1.42	+ 0.23	+ 0.03
Reiser i samband med fritid	0.14	0.16	0.24	+ 0.02	+ 0.08

Vedleggstabell 37

Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike familiefaser¹.
Gjennomsnitt for alle dager, 1990. Timer og minutter

Familiefase	1	2	3	4	5	6	7
Menn							
Fritid i alt	7.25	7.01	5.56	5.15	5.42	6.40	7.05
Idrett og friluftsliv	1.03	0.35	0.32	0.24	0.29	0.39	0.38
Underholdning	0.25	0.32	0.16	0.07	0.10	0.09	0.12
Fjernsynsseing	1.14	1.18	1.32	1.33	1.40	1.56	1.52
Sosialt samvær	2.13	2.06	1.51	1.48	1.41	1.46	1.44
Lesing	0.26	0.37	0.37	0.26	0.34	0.57	0.58
Annen fritid	1.11	1.10	0.33	0.31	0.37	0.49	1.05
Reiser i samband med fritid	0.53	0.42	0.34	0.25	0.31	0.24	0.36
Kvinner							
Fritid i alt	7.02	6.15	5.45	5.10	5.20	6.21	7.27
Idrett og friluftsliv	0.40	0.24	0.21	0.20	0.22	0.27	0.27
Underholdning	0.24	0.21	0.15	0.06	0.06	0.07	0.07
Fjernsynsseing	0.48	1.00	1.12	1.06	1.08	1.33	1.43
Sosialt samvær	2.45	2.24	2.13	2.09	2.04	2.01	2.15
Lesing	0.29	0.34	0.29	0.29	0.36	0.49	1.08
Annen fritid	1.01	0.50	0.42	0.36	0.38	0.59	1.22
Reiser i samband med fritid	0.55	0.41	0.34	0.24	0.26	0.25	0.27

¹ Familiefaser:

1 Enslige 16-24 år i foreldrehusholdning.

2 Enslige ellers, 16-44 år.

3 Gifte 16-44 år uten barn.

4 Gifte med barn 0-6 år.

5 Gifte med barn 7-17 år.

6 Gifte 45-74 år, uten barn.

7 Enslige 45-74 år.

Litteraturliste

- Albrektsen, Beatrice Halsaa (1977):** *Kvinner og politisk deltakelse*. Pax. Oslo
- Andorka, Rudolf (1987):** "Time budgets and their uses". *Annual Review of Sociology*, no 13
- Barstad, Anders (1988):** "Yrkesaktivitet blant skoleungdom". *Samfunnsspeilet* nr 3
- Barstad, Anders (1992):** "En mer aktiv fritid". *Samfunnsspeilet* nr. 1
- Berg, Anne-Jorunn (1988):** "Husarbeid som et trekkspill om teknologi". I Lie, Mette, et al (red.) (1988): *I menns bilde: Kvinner - teknologi - arbeid*. Tapir, Trondheim
- Berg, Anne Marie, Randi Lavik og Inger Lise Solvang (1990):** *Tid til likestilling*. SIFO Rapport nr. 5
- Bourdieu, P. (1986):** *Distinctions*. Routledge & Kegan Paul. London/New York
- Bø, Tor Petter (1989) :** "Arbeid". *I Sosialt Utsyn 1989*. SØS nr. 70. SSB, Oslo
- Dumazier, Joffre (1967):** *Toward a Society of Leisure*. The Free Press, New York
- Ellingsæter, Anne Lise (1987):** "Holdninger til arbeidstidsreformer". I NOU 1987:9B
- Ellingsæter, Anne Lise og Gunvor Iversen (1985):** *Endringer i kvinners arbeidsmarkedstilpasninger*. SØS 55. Statistisk sentralbyrå, Oslo
- Ellingsæter, Anne Lise (1991):** "Hvorfor jobber pappa overtid? Om årsaker til og konsekvenser av fedres lange arbeidstid". I Runa Haukaa (red.) *Nye kvinner Nye menn*. Ad Notam, Oslo.
- Engelstad, Fredrik (1988):** *Hva mener vi med arbeid? Noen begrepsmessige refleksjoner*. Arbeidsnotat 88:7. Institutt for samfunnsforskning, Oslo
- Fløtten, Tone (1991):** *Arbeid, familie og fritid: Kvinners og menns tidsbruk ved inngangen til 1990-åra*. Arbeidsnotat 91:5. Institutt for samfunnsforskning, Oslo
- Frønes, Ivar (1989):** *Den norske barndommen*. J.W. Cappelens forlag A.S, Oslo
- Gulbrandsen, Lars og Marit Hoel (1986):** *Norske kvinners yrkesdeltakelse på 80-tallet. Koninuitet og nye tendenser*. INAS-rapport nr. 7
- Gullestad, Marianne (1984):** *Kitchen-table-society: A case study of the family life and friendships of young working class mothers in urban Norway*. Universitetsforlaget. Oslo
- Grazia, Sebastian de (1962):** *On Time, Work and Leisure*. The Twenty Century Fund, New York
- Grennes, Ragnhild (red.) (1978):** *Hvis husmoren ikke fantes*. Pax Forlag A/S, Oslo

- Grønmo, Sigmund og Susan Lingsom (1986):** "Increasing equality in household work: patterns of time-use change in Norway". *European Sociological Review*. Vol 2, No 3
- Haraldsen, Gustav og Hege Kitterød (1989):** "Ferie og fritid". I *Sosialt utsyn 1989*. SØS nr 70. SSB, Oslo
- Haraldsen, Gustav og Odd F. Vaage (1989)** *Radiolytting og fjernsynsseing vinteren 1989*. *Landsoversikt Rapport nr 89/8*
- Harvey, Andrew (1984): *Time Budget Research*. An ISSC Workbook in Comparative Analysis, Frankfurt/New York
- Hernes, Gudmund (1975):** *Makt og avmakt*. Universitetsforlaget. Oslo
- Holter, Øystein Gullvåg (1989):** *Likestilling 1989: Likestillingsholdninger og arbeidsdeling i hjemmet*. Arbeidsrapport nr 6 - 1989, Statens institutt for forbruksforskning, Lysaker
- Høst, Sigurd (1982):** *Døgnrytme og mediebruk*. Institutt for presseforskning. Oslo
- Julkunen, Raja (1977):** "A Contribution to the Categories of Social Time and the Economy of Time". *Acta Sociologica*, no 20
- Juster, F. Thomas og Frank P Stafford (1991):** "The Allocation of Time: Empirical Findings, Behavioral Models, and Problems of Measurement". *Journal of Economic Literature* Vol. XXIX
- Kalleberg, Annemor (1983):** "Foreldreskift og kjønnsrolleforandring". I Wadel, Cato (red): *Dagliglivets organisering*. Universitetsforlaget. Oslo
- Keith, Patricia M. og Timothy H. Brubaker (1979):** "Male Household Roles in Later Life: A Look at Masculinity and Marital Relationships". *The family coordinator*, October
- Kitterød, Hege (1991):** *Eldres reisevaner i 1970- og 1980-åra*. Interne notater nr. 91/11. SSB, Oslo - Kongsvinger
- Kjeldstad, Randi (1991):** 1980-årene: "Kvinnenes tiår på arbeidsmarkedet". *Samfunnsspeilet* nr. 3
- Lavik, Randi (1985):** "Arbeidstider, åpningstider og forbruksproblemer". I *Fakta om norske husholdningers bruk av tid og penger*. Forbruker og administrasjonsdepartementet - Universitetsforlaget. Oslo
- Leira, Arnlaug (1983):** "Kvinner organisering av dagliglivet: Hverdagspraksis i et eldre bystrøk". I Wadel, Cato (red): *Dagliglivets organisering*. Universitetsforlaget. Oslo
- Lingsom, Susan (1978):** "Arbeidstid hjemme og ute". I Grennes, Ragnhild (red.): *Hvis husmoren ikke fantes*. Pax Forlag A/S, Oslo.
- Lingsom, Susan og Anne Lise Ellingsæter (1983):** *Arbeid, fritid og samvær: Endringer i tidsbruk i 70-årene*. SA nr 49 SSB, Oslo - Kongsvinger
- Linder, Staffan Burenstam (1969):** *Den rastlösa välfärdsmänniskan*. Bonnier, Stockholm
- Niemi, Iiris og Hannu Pääkkönen (1990):** *Time use changes in Finland in the 1980s*. Central Statistical Office of Finland, Helsinki
- NOU 1987:9A:** *Arbeidstidsreformer*
- NOU 1987:9B:** *Vedlegg til Arbeidstidsutvalgets utredning*. Universitetsforlaget, Oslo
- NOU 1991:3:** *Mannsrolleutvalgets sluttrapport*

- Oppstad, Per Kristian (1987):** "Biologiske rytmer og arbeidstider". I *Åpent eller stengt? Om åpningstider og tilgjengelighet*. Forbruker og administrasjonsdepartementet, Universitetsforlaget, Oslo
- Pronovost, Gilles (1989):** "Trend Report. The Sociology of Time". *Current Sociology*, 37
- Robinson, John P., and Vladimir G. Andreyenkov, Vasily D. Patrushev (1989):** *The Rhythm of Everyday Life*. West View Press, London
- Skrede, Kari og Kristin Tornes (red) (1986):** *Den norske kvinne-revolusjonen: Kvinners arbeid 1975-85*. Universitetsforlaget, Oslo
- Solberg, Anne og Guri Mette Vestby (1987):** *Barns arbeidsliv*. NIBR-rapprt nr 3, Oslo
- Sorokin, P.A. og C.O. Berger (1939):** *Time-Budgets of Human Behavior*. Cambridge
- Statistisk sentralbyrå (1980):** *Nasjonalregnskapet i Norge, System og beregningsmetoder*. SØS nr. 45
- Statistisk sentralbyrå (1984):** *Forbruksundersøkelse 1980 - 82*. NOS B 449
- Statistisk sentralbyrå (1992):** *Tidsbruk og tidsorganisering, 1970-90*. NOS C 10
- Statistisk sentralbyrå (1992b):** *Statistisk ukehefte nr 5*
- Szalai, Alexander (1966):** "Trends in Comparative Time-Budget Research". *American behavioral scientist*, 9
- Szalai, Alexander (1968):** "Trends in contemporary Time budget research". I *The social sciences: Problems and orientations*. Paris
- Szalai, Alexander (red) (1972):** *The Use of Time*. Haag
- Vanek, Joann (1974):** "Time spent in housework". *Scientific American*, Vol 231
- Wadel, Cato (1983):** "Dagliglivet som forskningsfelt". I Wadel, Cato m.fl. *Dagliglivets organisering*, Oslo
- Walker, Kathryn E. (1973):** "Household work time" *Journal of home economics*, oktober
- Wårum, Marit (1990):** *Kvinner og menn i Norge*. Rapport 90/21, SSB, Oslo - Kongsvinger
- Zerubavel, Eviatar (1979):** "Private Time and Public Time: The Temporal Structure of Social Accessibility and Professional Commitment". *Social Forces*, vol 58. nr. 1
- Ås, Dagfinn (1978):** "Studies of Time-Use: Problems and Prospects". *Acta Sociologica*, no 21
- Ås, Dagfinn (1990):** "Boforhold - en sentral levekårskomponent". *Samfunnsspeilet* nr. 2

Figureregister

Side

Hovedtrekk i befolkningens tidsbruk

1. Tid brukt til ulike aktiviteter i gjennomsnitt for alle dager 1990. Timer og minutter 15
2. Tid brukt til ulike aktiviteter blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 16
3. Tid brukt til ulike aktiviteter blant menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 17
4. Tid brukt til ulike aktiviteter blant kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 18

Inntektsgivende arbeid

5. Kvinners tid brukt til inntektsgivende arbeid i prosent av menns. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990 29
6. Summen av gifte fedres og mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter 33
7. Mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid i prosent av fedres tid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990 34
8. Tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for gifte fedre med full jobb etter yngste barns alder og ektefellens yrkestilknytning. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter 35
9. Summen av fedres og mødres tid brukt til inntektsgivende arbeid. Tall for par med ulike yrkestilpasninger og i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter 36

Husholdsarbeid

10. Tid brukt til husholdsarbeid blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 46
11. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 49

	Side
12. Tid brukt til ulike typer husarbeid blant gifte kvinner. Tall for yrkesaktive og ikke-yrkesaktive i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	51
13. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	53
14. Menns tid brukt til husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990	54
15. Menns tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Gjennomsnitt for alle dager. 1990	55
16. Tid brukt til husholdsarbeid blant enslige uten barn og gifte uten barn. Tall for menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	58
17. Tid sammen med barn og tid alene med barn blant gifte fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	61
18. Tid sammen med barn og tid alene med barn blant gifte mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Tall for yrkesaktive og ikke- yrkesaktive. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	64
19. Menns tid brukt til husholdsarbeid i prosent av kvinners tid. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990	67
20. Fedres tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i prosent av mødres tid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1990	68
21. Tid brukt til husholdsarbeid blant gifte menn og kvinner med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	69
 Samlet arbeidstid	
22. Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners samlede arbeidstid. Tall for ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990	75
23. Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990	78
24. Samlet arbeidstid for menn og kvinner i par med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	81

	Side
Fritid	
25. Tid brukt til fritidsaktiviteter i og utenfor boligen blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	89
26. Kvinners tid brukt til fritidsaktiviteter i prosent av menns tid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990	91
27. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	94
28. Tid brukt til fritidsaktiviteter i og utenfor boligen blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	95
Dagliglivets rytme 1970-90	
29. Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet i 1990. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent	104
30. Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet i 1970. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent	105
31. Andel som utførte ulike aktiviteter på forskjellige tider av døgnet. Finland 1987-88. Gjennomsnitt for alle dager. Prosent	107
Dagliglivets arbeidsrytmer	
32. Endringer i andelen som utfører inntektsgivende arbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	111
33. Andel yrkesaktive menn og kvinner på arbeid og opptatt med andre gjøremål på forskjellige tider av dagen mellom klokka 6 og 17. Gjennomsnitt for virkedager. 1990. Prosent	113
34. Andelen yrkesaktive som utfører inntektsgivende arbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager. 1990. Tall for yrkesaktive kvinner og menn og for yrkesaktive småbarnsmødre og småbarnsfedre. Prosent	114
35. Andel som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager. 1990. Prosent	116
36. Endringer i andelen som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Prosent	117
37. Andel som utfører husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager. 1990. Tall for ulike aldersgrupper. Prosent	118

	Side
38. Endringer i andelen som utfører inntektsgivende arbeid eller husholdsarbeid på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Prosent	119
Hjemme, ute, underveis	
39. Andel som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager. 1990. Tall for alle og for ulike aldersgrupper. Prosent	122
40. Andel som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for helgedager. 1990. Tall for alle og for ulike aldersgrupper. Prosent	123
41. Endringer i andelen som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	124
42. Endringer i andelen som er hjemme på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for helgedager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	125
43. Endringer i andelen som reiser på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	127
44. Andel som reiser på ulike tider av dagen. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager. 1990. Tall for arbeidsreiser, reiser i tilknytning til husholdsarbeid og fritidsreiser. Prosent	129
45. Endringer i andelen som reiser på ulike tider av dagen. Gjennomsnittstall for lørdager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	130
Søvn og fritidsmønster	
46. Andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for forskjellige aldersgrupper. Prosent	131
47. Endringer i andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1980-90 og 1970-90. Prosent	132
48. Endringer i andelen som sover på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1970-90. Tall for ulike aldersgrupper. Prosent	133
49. Endringer i andelen som driver med fritidsaktiviteter på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i periodene 1970-80, 1980-90 og 1970-90. Prosent	135

	Side
50. Andel som utfører ulike typer fritidsaktiviteter på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for virkedager, lørdager og søndager. 1990. Prosent	136
51. Endringer i andelen som ser på fjernsyn og er opptatt med sosialt samvær på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager i perioden 1980-90. Prosent	138
 Sosial kontakt	
52. Andel som har sosial kontakt med andre på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for personer i forskjellige familiefaser. Prosent	140
53. Andel som har sosial kontakt med barn på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for personer i familier med barn under 18 år. Prosent	142
54. Andel som har sosial kontakt med ektefelle og/eller andre voksne uten at barn er tilstede på ulike tider av døgnet. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Tall for ektefeller/samboere. Prosent	142

Tabellregister

Side

Inntektsgivende arbeid

1. Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 27
2. Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter 32

Husholdsarbeid

3. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter 43
4. Tid brukt til husholdsarbeid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 45
5. Endringer 1970-90 i tid brukt til inntektsgivende arbeid, husholdsarbeid og fritid. Tall for menn i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. Timer og minutter 48
6. Kjønnforskjeller og endringer i kjønnforskjeller i tid brukt til ulike typer husholdsarbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 56
7. Tid brukt til husholdsarbeid og endringer i tid brukt til husholdsarbeid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter 60
8. Tid brukt til husholdsarbeid totalt, vanlig husarbeid og omsorgsarbeid for barn. Tall for småbarnsfedre med normal og med lang ukentlig arbeidstid. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter 62
9. Summen av fedres og mødres tid brukt til ulike typer husholdsarbeid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter 66

Samlet arbeidstid

10. Samlet arbeidstid blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter 74
11. Samlet arbeidstid blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter 77

	Side
12. Summen av gifte fedres og mødres samlede arbeidstid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	79
13. Summen av gifte fedres og mødres samlede arbeidstid. Tall for par med barn 0-6 år og 7-17 år og med ulike yrkestilpasninger. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	80

Fritid

14. Tid brukt til fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	88
15. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	93
16. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	97
17. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	98

Hverdagsrutiner

18. Likhet i aktivitetsmønster. Indeks beregnet for utvalgte aktiviteter ulike befolkningsgrupper. 1990	146
19. Likhet i aktivitetsmønster. Indeks beregnet for utvalgte aktiviteter i 1970, 1980 og 1990	147

Vedleggstabeller

20. Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant yrkesaktive menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	157
21. Andel yrkesaktive blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. 1970, 1980 og 1990. Prosent	157
22. Kjønnforskjeller og endringer i kjønnforskjeller i tid brukt til inntektsgivende arbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	158
23. Tid brukt til inntektsgivende arbeid blant yrkesaktive menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	158

	Side
24. Andel yrkesaktive blant menn og kvinner i ulike familiefaser. 1980 og 1990. Prosent	159
25. Endringer i tid brukt til ulike typer husholdsarbeid i periodene 1970-80 og 1980-90. Tall for menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. Timer og minutter	160
26. Kjønnforskjeller og endringer i kjønnforskjeller i tid brukt til husholdsarbeid. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter/prosent	160
27. Tid brukt til ulike typer husholdsarbeid blant gifte fedre og mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	161
28. Tid brukt til ulike typer husarbeid blant gifte mødre med barn 0-6 år og 7-17 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter	162
29. Kjønnforskjeller i tid brukt til husholdsarbeid og absolutt og relativ endring i kjønnforskjeller. Tall for ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Timer og minutter/prosent	162
30. Andel menn og kvinner i ulike familiefaser med lang samlet arbeidstid. Gjennomsnitt for alle dager. 1980 og 1990. Prosent	163
31. Menns samlede arbeidstid i prosent av kvinners. Tall for par med ulike yrkestilpasninger og i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1990	163
32. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike aldersgrupper. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	164
33. Tid brukt til fritidsaktiviteter blant yrkesaktive og ikke-yrkesaktive menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	164
34. Andel menn og kvinner som utførte ulike fritidsaktiviteter i løpet av en dag. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	165
35. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant dem som utførte aktivitetene i løpet av en dag. Tall for menn og kvinner. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	166
36. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner 67-74 år. Gjennomsnitt for alle dager. 1970, 1980 og 1990. Timer og minutter	167
37. Tid brukt til ulike fritidsaktiviteter blant menn og kvinner i ulike familiefaser. Gjennomsnitt for alle dager. 1990. Timer og minutter	168

Utkommet i serien sosiale og økonomiske studier (SØS)

Issued in the series Social and Economic Studies (SES)

*** Utsolgt Out of sale**

<p>Nr. 8* Produksjonsstruktur, import og sysselsetting <i>Structure of Production, Imports and Employment</i> 1959
Sidetall 129 Pris kr 5,50</p>	<p>Nr. 19 Det norske kredittmarked siden 1900 <i>The Norwegian Credit Market since 1900</i>
Sidetall 395 Pris kr 11,00</p>
<p>- 9 Kryssløpsanalyse av produksjon og innsats i norske næringer 1954 <i>Input-Output Analysis of Norwegian Industries</i> 1960
Sidetall 614 Pris kr 10,00</p>	<p>- 20 Det norske skattesystemet 1967 <i>The Norwegian System of Taxation 1968</i>
Sidetall 146 Pris kr 9,00</p>
<p>- 10 Dødeligheten og dens årsaker i Norge 1856 - 1955 <i>Trend of Mortality and Causes of Death in Norway</i> 1962
Sidetall 246 Pris kr 8,50</p>	<p>- 21 Estimating Production Functions and Technical Change from Micro Data. An Exploratory Study of Individual Establishment Time-Series from Norwegian Mining and Manufacturing 1959 - 1967 <i>Estimering av produktfunksjoner og tekniske endringer fra mikro data. Analyser på grunnlag av tidsrekker for individuelle bedrifter fra norsk bergverk og industri</i> 1971
Sidetall 226 Pris kr 9,00
ISBN 82-537-0014-8</p>
<p>- 11 Kriminalitet og sosial bakgrunn <i>Crimes and Social Background</i> 1962
Sidetall 194 Pris kr 7,00</p>	<p>- 22 Forsvarets virkninger på norsk økonomi <i>The Impact of the Defence on the Norwegian Economy</i> 1972
Sidetall 141 Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0149-7</p>
<p>- 12 Norges økonomi etter krigen <i>The Norwegian Post-War Economy</i> 1965
Sidetall 437 Pris kr 15,00</p>	<p>- 23 Prisutvikling og pristatferd i 1960-årene. En presentasjon og analyse av nasjonalregnskapets prisdata 1961 - 1969 <i>The Development and Behaviour of Prices in the 1960's Presentation and Analysis of the Price-Data of the Norwegian National Accounts</i> 1974
Sidetall 478 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-0279-5</p>
<p>- 13 Ekteskap, fødsler og vandringer i Norge 1856 - 1960 <i>Marriages, Births and Migrations in Norway</i> 1965
Sidetall 221 Pris kr 9,00</p>	<p>- 24* Det norske skattesystemet I. Direkte skatter 1974 <i>The Norwegian System of Taxation I. Direct Taxes</i> 1974
Sidetall 139 Pris kr 9,00
ISBN 82-537-0399-6</p>
<p>- 14* Foreign Ownership in Norwegian Enterprises <i>Utenlandske eierinteresser i norske bedrifter</i> 1965
Sidetall 213 Pris kr 12,00</p>	<p>- 25* Friluftsliv, idrett og mosjon <i>Outdoor Recreation, Sport and Exercise</i> 1975
Sidetall 114 Pris kr 8,00
ISBN 82-537-0469-0</p>
<p>- 15 Progressiviteten i skattesystemet 1960 <i>Statistical Tax Incidence Investigation</i> 1966
Sidetall 95 Pris kr 7,00</p>	<p>- 26 Nasjonalregnskap, modeller og analyse. En artikkelsamling til Odd Aukrusts 60-årsdag <i>National Accounts, Models and Analysis to Odd Aukrust in Honour of his Sixtieth Birthday</i> 1975
Sidetall 320 Pris kr 13,00
ISBN 82-537-0530-1</p>
<p>- 16* Langtidslinjer i norsk økonomi 1955-1960 <i>Trends in Norwegian Economy</i> 1966
Sidetall 150 Pris kr 8,00</p>	
<p>- 17 Dødelighet blant spedbarn i Norge 1901-1963 <i>Infant Mortality in Norway</i> 1966
Sidetall 74 Pris kr 7,00</p>	
<p>- 18* Storbyutvikling og arbeidsreiser. En undersøkelse av pendling, befolkningsutvikling, næringsliv og urbanisering i Oslo-området <i>Metropolitan Growth, Commuting and Urbanization in the Oslo Area</i> 1966
Sidetall 298 Pris kr 12,00</p>	

- Nr. 27 Den repræsentative undersøgelses-
methode *The Representative Method of
Statistical Surveys* 1976 Sidetall 64
Pris kr 8,00 ISBN 82-537-0538-7
- 28 Statistisk Sentralbyrå 100 år 1876-1976
Central Bureau of Statistics 100 Years
1976 Sidetall 128 Pris kr 9,00
ISBN 82-537-0557-3
- 29 Statistisk Sentralbyrås 100-årsjubileum
Prolog og taler ved festmøtet i
Universitetets aula 11. juni 1976
*Central Bureau of Statistics Prologue
and Addresses at the Centenary
Celebration, University Hall* 1976
Sidetall 32 Pris kr 7,00
ISBN 82-537-0637-5
- 30 Inntekts- og forbruksbeskatning fra et
fordelingssynspunkt - En modell for
empirisk analyse *Taxation of Income
and Consumption from a Distributional
Point of View - A Model for Empirical
Analysis* 1976 Sidetall 148
Pris kr 9,00 ISBN 82-537-0647-2
- 31* Det norske skattesystemet II Indirekte
skatter og offentlige trygdeordninger
1976 *The Norwegian System of Taxation
II Indirect Taxes and Social Security
Schemes* 1977 Sidetall 124
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0713-4
- 32 Inntekt og forbruk for funksjonshemma
*Income and Consumer Expenditure of
Disabled Persons* 1977 Sidetall 166
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0732-0
- 33 Prinsipper og metoder for Statistisk
Sentralbyrås utvalgsundersøkelser
*Sampling Methods Applied by the
Central Bureau of Statistics of Norway*
1977 Sidetall 105 Pris kr 11,00
ISBN 82-537-0771-1
- 35 Flyttemotivundersøkelsen 1972 *Survey
of Migration Motives* 1978 Sidetall 233
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-0783-5
- 36 Konjunkturbølger fra utlandet i norsk
økonomi *International Cycles in
Norwegian Economy* 1979
Sidetall 141 Pris kr 13,0
ISBN 82-537-0910-2
- Nr. 37 Norske lytter- og seervaner *Radio
Listening and Television Viewing in
Norway* 1979 Sidetall 216
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0931-5
- 38* Analyse av investeringsatferd
Problemer, metoder og resultater
*Analysing Investment Behaviour
Problems, Methods and Results*
1979 Sidetall 91 Pris kr 13,00
ISBN 82-537-0952-8
- 39 Kvinners yrkesdeltaking i Norge
Female Labour Activity in Norway 1979
Sidetall 162 Pris kr 13,00
ISBN 82-537-0961-7
- 40 Framskrivning av befolkningens utdanning
til år 2000 *Projections of the Education
Characteristics of the Population to the
Year 2000* 1979 Sidetall 112
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0998-6
- 41 Nordmenns feriereiser *Holiday Trips by
Norwegians* 1979 Sidetall 222
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-0999-4
- 42 Analyse av sammenhengen mellom
forbruk, inntekt og formue i
norske husholdninger *Analysing the
Relationship between Consumption,
Income and Wealth in Norwegian
Households* 1980 Sidetall 95
Pris kr 13,00 ISBN 82-537-1012-7
- 43 MODIS IV A Model for Economic
Analysis and National Planning
*MODIS IV Modell for økonomisk
analyse og nasjonal planlegging*
1980 Sidetall 189 Pris kr 13,00
ISBN 82-537-1014-3
- 44 Holdninger og atferd på arbeidsmarkedet
*Attitudes and Behaviour in the Labour
Market* 1980 Sidetall 223
Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1186-7
ISSN 0085-4344
- 45 Nasjonalregnskapet i Norge System og
beregningsmetoder *National
Accounts of Norway System and
Methods of Estimation* 1980
Sidetall 313 Pris kr 18,00
ISBN 82-537-1191-3 ISSN 0085-4344
- 46 Inntektsfordeling og levekår *Income
Distribution and Level of Living* 1980
Sidetall 263 Pris kr 15,00
ISBN 82-537-1195-6 ISSN 0085-4344

- Nr. 47 Fruktbarhetsutvikling og fruktbarhetsteorier Norge i et internasjonalt perspektiv *Trends and Theories in Fertility Norway in an International Context* 1981 Sidetall 120 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1236-7 ISSN 0085-4344
- 48 Framskrivning av arbeidsstyrken 1979 - 2000 *Labour Force Projections* 1981 Sidetall 109 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1556-0 ISSN 0085-4344
- 49 Fruktbarhet blant norske kvinner Resultater fra Fruktbarhetsundersøkelsen 1977 *Fertility among Norwegian Women Results from the Fertility Survey* 1981 Sidetall 349 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1621-4 ISSN 0085-4344
- 50 Flyttemønstre Norge 1971 - 1974 *Patterns of Migration Norway 1971 - 1974* 1982 Sidetall 238 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1709-1 ISSN 0085-4344
- 51 Utanning og sosial bakgrunn *Education and Social Background* 1982 Sidetall 210 Pris kr 15,00 ISBN 82-537-1759-8 ISSN 0085-4344
- 52 Econometrics of Incomplete Cross-Section/Time-Series Data: Consumer Demand in Norwegian Households 1975 - 1977 *Økonometrisk analyse av ufullstendige tverrsnitts-tidsseriedata: Konsumeterspørselen i norske husholdninger* 1982 Sidetall 307 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1782-2 ISSN 0085-4344
- 53 Analysis of Supply and Demand of Electricity in the Norwegian Economy *Analyse av tilbud og etterspørsel etter elektrisitet i norsk økonomi* 1983 Sidetall 334 Pris kr 20,00 ISBN 82-537-1815-2 ISSN 0085-4344
- 54 Et valg i perspektiv En studie av Stortingsvalget 1981 1983 Sidetall 285 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-1932-9 ISSN 0085-4344
- 55 Endringer i kvinners arbeidsmarkeds-tilpasninger *Changes in Women's Employment Patterns* 1984 Sidetall 371 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2039-4 ISSN 0085-4344
- Nr. 56 An Economic Model of Fertility, Sex and Contraception *En økonomisk modell for fruktbarhet, seksuell aktivitet og prevensjonsbruk* 1984 Sidetall 334 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2094-7 ISSN 0085-4344
- 57 Uformell omsorg for syke og eldre *Informal Care of Sick and Elderly* 1984 Sidetall 265 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2101-3 ISSN 0085-4344
- 58 Individual Labour Supply in Norway *Individenes tilbud av arbeidskraft* 1984 Sidetall 177 Pris kr 24,00 ISBN 82-537-2114-5 ISSN 0085-4344
- 59 Økonomi, befolkningsproblemer og statistikk Utvalgte arbeider av Petter Jakob Bjerve *Economy, Population Issues and Statistics Selected works by Petter Jakob Bjerve* 1985 Sidetall 431 Pris kr 50,00 ISBN 82-537-2236-2 ISSN 0085-4344
- 60 Framskrivning av befolkningens utanning Revidert modell *Projections of the Educational Characteristics of the Population A Revised Model* 1985 Sidetall 95 Pris kr 25,00 ISBN 82-537-2296-6 ISSN 0085-4344
- 61 Vannkvalitet og helse Analyse av en mulig sammenheng mellom aluminium i drikkevann og aldersdemens *Water Quality and Health Study of a Possible Relation between Aluminium in Drinking Water and Dementia* 1986 Sidetall 77 Pris kr 30,00 ISBN 82-537-2370-9 ISSN 0085-4344
- 62 Dødelighet blant yrkesaktive Sosiale ulikheter i 1970-årene *Mortality by Occupation Social Differences in the 1970s* 1986 Sidetall 54 Pris kr 40,00 ISBN 82-537-2398-9 ISSN 0085-4344
- 63 Levekår blant utenlandske statsborgere 1983 *Living Conditions among Foreign Citizens* 1987 Sidetall 299 Pris kr 55,00 ISBN 82-537-2432-2 ISSN 0085-4344
- 64 Tidsbruk og aktivitet i nærmiljø *Neighbourhood Activity and the Use of Time* 1987 Sidetall 91 Pris kr 45,00 ISBN 82-537-2534-5 ISSN 0801-3845

- Nr. 65 Natural Resource Accounting and Analysis The Norwegian Experience 1978 - 1986 *Naturressursregnskap og analyser Norske erfaringer 1978 - 1986* 1987 Sidetall 71 Pris kr 40,00 ISBN 82-537-2560-4 ISSN 0801-3845
- 66 Støy og helse Analyse av støypoplevelser i Norge *Noise and Health Study on Noise Annoyance in Norway* 1988 Sidetall 71 Pris kr 45,00 ISBN 82-537-2574-4 ISSN 0801-3845
- 67 Modeling Demand for Natural Gas A Review of Various Approaches *Etterspørsel etter naturgass En oversikt over ulike modellopplegg* 1988 Sidetall 81 Pris kr 40 ISBN 82-537-2665-1 ISSN 0801-3845
- 68 Miljøstatistikk 1988 Naturressurser og miljø *Environmental Statistics Natural Resources and the Environment* 1988 Sidetall 291 Pris kr 70,00 ISBN 82-537-2664-3 ISSN 0801-3845
- 69 Velgere, partier og politisk avstand 1989 Sidetall 329 Pris kr 125,00 ISBN 82-537-2762-3 ISSN 0801-3845
- Nr. 70 Sosialt utsyn 1989 *Social Survey* 1989 Sidetall 230 Pris kr 125,00 ISBN 82-537-2776-3 ISSN 0801-3845
- 71 Normalisering av deltidsarbeidet En analyse av endring i kvinners yrkesaktivitet og arbeidstid i 80-årene *Normalization of Part-Time Work A Study of Women's Employment and Working Time Patterns in the 1980s* 1989 Sidetall 127 Pris kr 75,00 ISBN 82-537-2779-8 ISSN 0801-3845
- 72 Individ, arbeid og inntekt En fordelingsanalyse *Individuals, Jobs and Earnings A study of Distribution* 1989 Sidetall 198 Pris kr 85 ISBN 82-537-2850-6 ISSN 0801-3845
- 73 Vitenskapsfilosofi og økonomisk teori *Philosophy of Science and Economic Theory* 1990 Sidetall 315 Pris kr 115 ISBN 82-537-2857-3 ISSN 0801-3845
- 74 Endring og kontinuitet Stortingsvalget 1989 1990 Sidetall 172 Pris kr 100 ISBN 82-537-2963-4
- 75 Økonomisk forskning og debatt. Utvalgte artikler 1942-1989 av Odd Aukrust 1990 Sidetall 383 Pris kr 125 ISBN 82-537-2984-7

Pris kr 189,00
Publikasjonen utgis i kommisjon hos
Universitetsforlaget, Oslo, og er til salgs hos alle bokhandlere

ISBN 82-537-3639-8
ISSN 0801-3845

◀ Falch Hurtigtrykk, Oslo